

MASARYKOVA UNIVERZITA

Fakulta sociálních studií

Katedra psychologie

DISERTAČNÍ PRÁCE

Brno 2018

Martina Koubíková

MASARYKOVA UNIVERZITA

Fakulta sociálních studií

Katedra psychologie

Mgr. Martina Koubíková

**Rodičovský konflikt a adaptační potíže dětí:  
Význam komunikace s dítětem**

Disertační práce

Školitelka: doc. Mgr. Lenka Lacinová, Ph.D.

Brno 2018

„Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a že jsem všechny informační zdroje uvedla v seznamu literatury.“

V Brně dne 16. dubna 2018

.....

Podpis

## Poděkování

Děkuji v první řadě doc. Mgr. Lence Lacinové, Ph.D. za vedení této disertační práce a za její přínosné podněty, které obohatily jak tuto práci, tak mě osobně. Velké díky bych jí chtěla vyjádřit především za její neutuchající pozitivní přístup a neustálou podporu, kterou mi vyjadřovala. Dále bych chtěla poděkovat i Mgr. Petře Daňsové, která mi ochotně poskytla konzultace ohledně statistického zpracování dat. Během realizování výzkumu a následného psaní se mi dostalo také neocenitelné podpory ze strany mých blízkých, především mého manžela, za což jsem mu velmi vděčná. Velkým motivem při závěrečné fázi psaní bylo i miminko, které mi vyrůstalo pod srdcem. V neposlední řadě ale patří můj dík všem účastníkům obou částí výzkumu, bez jejichž ochoty a sdílnosti by tato práce vůbec nemohla vzniknout.



# Obsah

<b>I. Úvod</b> .....	8
<b>II. Teoretická část</b> .....	9
1. Základní teoretické perspektivy.....	9
1.1. Kognitivně-kontextuální perspektiva .....	10
1.2. Teorie emoční jistoty .....	11
1.3. Specifický emoční model .....	13
2. Druhy konfliktů mezi rodiči .....	15
3. Mal/adaptace dítěte v kontextu rodičovských konfliktů .....	18
4. Mechanismy vysvětlující souvislosti mezi rodičovským konfliktem a adaptačními potížemi dítěte .....	19
4.1. Teorie rodinného systému .....	20
4.2. Teorie sociálního učení .....	22
4.3. Hypotéza vedlejšího efektu/přelévání afektu .....	22
5. Komunikace s dítětem jako protektivní/rizikový faktor .....	24
<b>III. Studie č. 1: Kontext rodičovského konfliktu v souvislosti s komunikací</b> .....	30
1. Metoda výzkumu .....	31
2. Výzkumný soubor.....	32
3. Proces sběru dat .....	33
4. Zpracování a analýza dat.....	34
5. Výsledky .....	34
5.1. Reakce rodičů vůči dítěti po/při konfliktu .....	35
5.2. Potřeby dítěte.....	43
5.3. Reakce dítěte na konflikt.....	48
6. Diskuze.....	58
6.1. Limity výzkumu .....	62
7. Závěr .....	63
<b>IV. Studie č. 2: Rodičovský konflikt a adaptační potíže dětí: Význam komunikace s dítětem</b> .....	64
1. Rodičovské konflikty a komunikační strategie .....	66
2. Rodičovské konflikty a adaptační potíže dětí.....	68
3. Komunikační strategie a adaptační potíže dětí.....	70

4.	Výzkumný soubor.....	73
5.	Design výzkumu .....	73
6.	Metody sběru dat .....	75
6.1.	CPIC (The Children's Perception of Interparental Conflict Scale).....	75
6.2.	SDQ (The Strengths and Difficulties Questionnaire) .....	78
6.3.	Komunikace po rodičovském konfliktu .....	81
7.	Analýza dat.....	82
8.	Výsledky .....	83
8.1.	Popisné statistiky .....	83
8.2.	Komunikace po rodičovském konfliktu .....	85
8.3.	Testování hypotéz a explorační analýza .....	96
9.	Diskuze.....	114
9.1.	Limity.....	120
10.	Závěr .....	121
<b>V.</b>	<b>Shrnutí .....</b>	<b>123</b>
<b>VI.</b>	<b>Literatura.....</b>	<b>127</b>
<b>VII.</b>	<b>Přílohy .....</b>	<b>136</b>
1.	Příloha č. 1: Ukázka kategorizace rozhovorů z focus groups .....	136
2.	Příloha č. 2: Informovaný souhlas .....	140
3.	Příloha č. 3: Dotazník pro rodiče: základní informace .....	142
4.	Příloha č. 4: Škála dětské percepce konfliktu mezi rodiči (CPIC) – zkrácená verze.....	143
5.	Příloha č. 5: Přiřazení položek CPIC do subškál a faktorů .....	144
6.	Příloha č. 6: Dotazník silných a slabých stránek (SDQ, verze pro rodiče) .....	146
7.	Příloha č. 7: Dotazník silných a slabých stránek (SDQ, verze pro sebeposouzení dětmi) .....	147
8.	Příloha č. 8: Přiřazení položek SDQ do subškál a faktorů.....	148
9.	Příloha č. 9: Obrázek zobrazující konflikt rodičů a přihlížející dítě (verze pro chlapce a pro dívky) .....	149
10.	Příloha č. 10: Obrázek zobrazující dobrý konec rodičovského konfliktu pro debriefing (verze pro chlapce a pro dívky) .....	151
11.	Příloha č. 11: Scénář k rozhovoru o obrázku .....	153

# I. Úvod

Problematika rodičovských konfliktů a rozvodu je tématem, kterému se často věnují praktikující psychologové, výzkumníci i široká veřejnost zastoupená médii. Vysoká míra rozvodovosti, která se již posledních 15 let drží nad hladinou 45 %, dokládá společenskou aktuálnost tohoto fenoménu. Zvláště, když k rozvodům dochází z cca 60 % v rodinách, kde žijí nezletilé děti (ČSÚ, 2017). Otázky týkající se dopadu rozvodu na dětskou psychiku jsou pak nasnadě. To, čím se ale liší odborná veřejnost od veřejnosti laické, jsou koncepty, které jsou pro postihnutí takto široké a složité problematiky používány. Místo zaměření se na rozvod se odborníci spíše soustředí na rodičovský konflikt, jeho míru a jednotlivé charakteristiky. Cílem zkoumání se pak místo prostého faktu, zda došlo k rozvodu, stávají složitější mechanismy a podrobnější detaily, díky kterým je možné identifikovat podobu rodičovských konfliktů, která souvisí s potížemi dětí a dospívajících. Stejný cíl si klade i tato disertační práce – centrální téma zde ale představuje komunikace rodiče/rodičů s dítětem o konfliktech, které mezi sebou jako rodiče mají. Cílem práce je tedy popsat rodičovské konflikty a různé komunikační vzorce, které jsou po konfliktní situaci ve vztahu k dítěti v rodinách používány, a empiricky ověřit jejich vhodnost (hledáním jejich souvislostí s adaptačními potížemi u dětí mladšího školního věku). Výsledkem by tak měla být doporučení s vysokou mírou využitelnosti v praxi, a to jak odborníky, tak samotnými rodiči.



## II. Teoretická část

### 1. Základní teoretické perspektivy

Rodičovský konflikt<sup>1</sup> a jeho dopady na dítě jsou předmětem výzkumného zkoumání již několik desetiletí. Dokonce první výzkumy věnující se tomuto tématu byly publikovány již ve 30. letech 20. století (např. Towle, 1931). Postupně docházelo k nárůstu výzkumného zájmu o toto téma a podle Daviese et al. (2002) je tak možné rozlišit různé generace výzkumů i podle jejich zaměření. První generace výzkumů se zaměřovala především na hledání souvislostí mezi rodičovským konfliktem a různými typy potíží dětí (např. Emery, 1982). Grych a Fincham (2001) shrnují, že tyto potíže mohou mít jak externalizovanou, tak internalizovanou podobu<sup>2</sup> a že se často objevují i potíže v sociálním fungování dítěte. Prvotní výzkumy se tedy zabývaly vzájemným rodičovským konfliktem (především jeho frekvencí a intenzitou) v souvislosti s negativními projevy u dětí, ale nekladly takový důraz na zkoumání způsobů, jakými dochází ke vzniku zmíněných maladaptivních problémů u dětí. Navázaly na ně proto výzkumy druhé generace, které se specificky zaměřují na proces, skrze který vlastně dochází k tomu, že v některých případech znamená rodičovský konflikt zvýšené riziko pro psychosociální fungování dítěte a v jiných případech ne (Davies et al., 2002). Jak upozorňují Lacinová, Michalčáková a Ježek (2009) do centra pozornosti se tak dostaly rizikové a protektivní faktory týkající se dítěte, rodiny i širšího sociálního kontextu.

Studium komunikace následující po konfliktu rodičů a způsob, jakým je konflikt dítěti prezentován, spadá bezesporu do této druhé generace výzkumů. Výzkum se totiž snaží osvětlit to, jak si dítě interpretuje význam rodičovského konfliktu pro sebe i pro svoji rodinu. Různé teoretické koncepty mohou přiblížit právě tento způsob, jak dítě vnímá rodičovské konflikty ze své vlastní perspektivy. Za základní teorie v problematice rodičovského konfliktu jsou považovány kognitivně-kontextuální perspektiva (Grych & Fincham, 1990), teorie emoční jistoty (Davies & Cummings, 1994) a specifický emoční model (Crockenberg & Langrock, 2001).

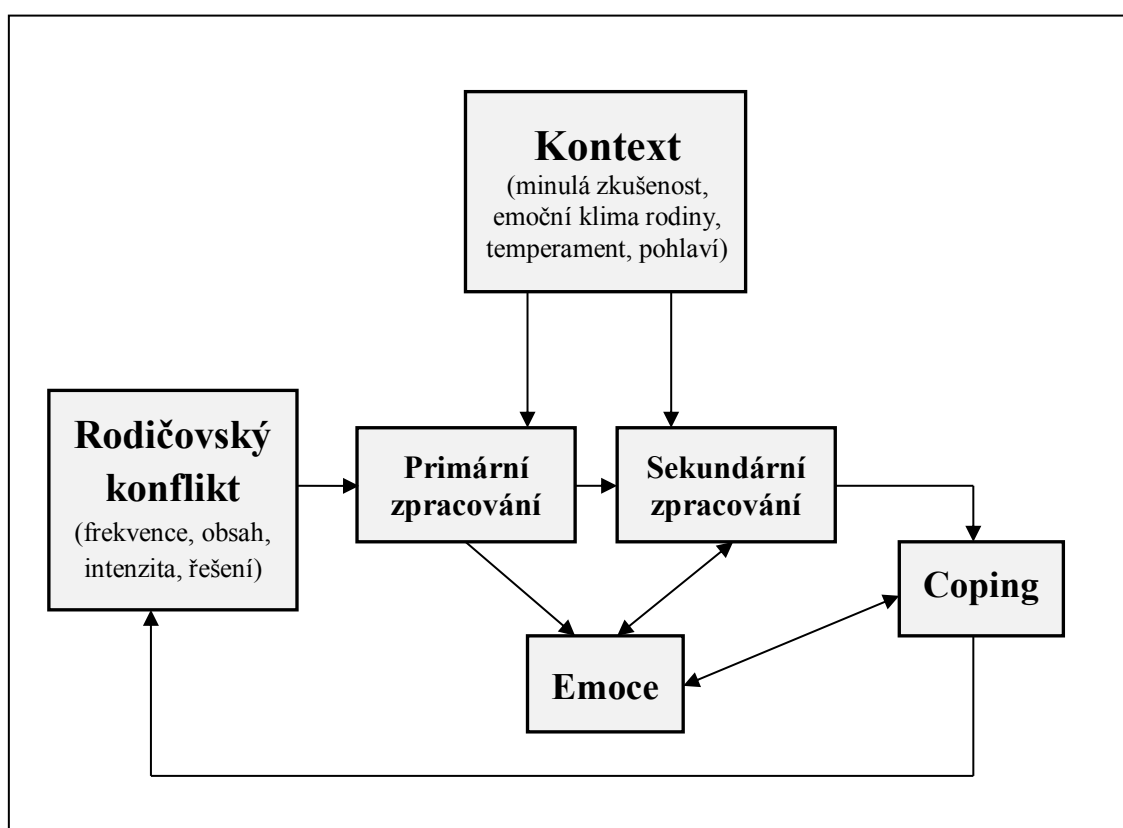
---

<sup>1</sup> Části textu byly publikovány v rámci přehledové studie: Kotková, M. & Lacinová, L. (2016). Rodičovský konflikt a adaptační potíže dětí: Význam komunikace s dítětem po konfliktu. *Československá Psychologie*, 60 (3), s. 290-303.

<sup>2</sup> Externalizace znamená přenesení vnitřních problémů ven, např. agrese ve vztazích s druhými; internalizace se naopak týká vnitřního prostředí dítěte, např. úzkost, deprese, somatické problémy.

## 1.1. Kognitivně-kontextuální perspektiva

Způsob vnímání rodičovského konfliktu samotným dítětem je v problematice rodičovského konfliktu základním kamenem, který vychází z kognitivně-kontextuální perspektivy Grycha a Finchama (1990). Podle těchto autorů závisí dopady rodičovského konfliktu na dítě především na tom, jak dítě konflikt samo vnímá, jak jej hodnotí a jaký význam mu dává. Kognitivní zpracování konfliktu dítětem včetně schopnosti porozumět mu a jeho příčinám jsou tedy zásadní, vliv ale má i kontext a vývojové charakteristiky dítěte. Právě způsob, jakým hovoří rodiče s dítětem o konfliktu, může mít vliv na dětské pochopení toho, co se v rodině děje. Přestože se tato perspektiva nazývá kognitivně-kontextuální, zahrnují do ní autoři i roli emocí – ty podle nich vznikají právě na základě kognitivního zhodnocení konfliktu a daného kontextu (viz následující obrázek č. 1, který celý model zobrazuje).



Obrázek č. 1 Kognitivně-kontextuální model dle Gryche a Finchama (1990)

Rodičovský konflikt, může mít různé charakteristiky, ať už se jedná o frekvenci konfliktů, jejich intenzitu, obsah nebo řešení. Výzkumy opakovaně potvrzují, že časté a intenzivní konflikty, jejichž předmětem je dítě, a které skončí bez nalezení uspokojivého řešení, vzbuzují u dítěte vyšší míru distresu než konflikty, které jsou méně časté, méně intenzivní, netýkají se dítěte a jejich výsledkem je nalezení společného řešení (Davies, Myers,

Cummings, & Heindel, 1999; Weber & O'Brien, 1999; Jouriles, Collazos Spiller, & Stephens, 2000). Rodičovský konflikt je ale hodnocen i na základě kontextu, do kterého podle autorů modelu Gryche a Finchama (1990) spadají kromě minulých zkušeností a informací, které dítěti poskytuje rodič, i určité osobnostní charakteristiky dítěte, jako je jeho temperament nebo pohlaví.

Principy primárního a sekundárního zpracování jsou stejné jako při jiných stresových situacích (více viz Lazarus & Folkman, 1984). Podle Gryche a Finchama (1990) je tedy nejprve vyhodnocena osobní důležitost a míra vnímaného ohrožení pro dítě. Pokud dítě konflikt vnímá jako důležitý a ohrožující, vznikají současně doprovodné emoce jako strach nebo smutek. Pokud jsou tyto emoce příliš intenzivní nebo pokud jsou kognitivní schopnosti dítěte omezené (např. u mladších dětí nebo v důsledku nějakého deficitu), nedojde již k sekundárnímu zpracování. V rámci sekundárního zpracování dochází k hledání příčin konfliktu (včetně atribuce viny) a k posouzení vlastních schopností pro vyrovnání se s daným konfliktem. Význam atribučních procesů tkví především v tom, že pokud dítě zná příčiny konfliktu, dokáže budoucí konflikty předpovídat a tím se na ně lépe připravit. To platí i v případě atribuce viny – reakce dítěte bude velmi rozdílná podle toho, jestli se cítí za konflikt zodpovědné nebo ne. Emoce, které tímto způsobem v rámci sekundárního zpracování vzniknou, jsou tedy velmi závislé na atribučních procesech i na copingových strategiích dítěte.

Zmíněný model má přesvědčivou podporu v empirických datech (př. Harold et al., 1997; Grych et al., 2000; Jouriles et al., 2000; Xin et al., 2009). Dané studie potvrdily, že kognitivní zpracování slouží jako mediátor vztahu mezi rodičovským konfliktem a maladaptací dětí. Za podstatný nedostatek byl kritikou kognitivně-kontextuální perspektivy považován nedostatečný důraz na emoce, které při konfliktu rodičů u dítěte vznikají (Davies & Cummings, 1994; Crockenberg & Langrock, 2001). Reakcí na tuto kritiku byla proto novější konceptualizace modelu, do něhož Grych a Cardoza-Fernandezová (2001, s. 159) nově zahrnují „dynamický reciproční vztah mezi emocemi a kognicí“.

## **1.2. Teorie emoční jistoty**

Centrální důraz je v teorii emoční jistoty kladen na to, jakým způsobem dítě konflikty rodičů prožívá po emoční stránce (Davies & Cummings, 1994, 2002). Podobně jako Grych a Fincham vycházejí při vysvětlení mechanismu působení konfliktu na dítě Davies a Cummings z významu, který dítě konfliktu samo připisuje. Zároveň ale předpokládají, že to není přímo rodičovský konflikt, ale především jeho dopady na emoční jistotu dítěte, které ovlivňují míru

potíží, jež dítě prožívá. Podle těchto autorů je emoční jistota dítěte závislá také na kvalitě vzájemného rodičovského vztahu.

Emoční jistota v rodině se vytváří na základě podobného principu, jako je v dětství utvářena citová vazba k primární pečující osobě (viz Bowlby, 1969). Obdobně jako vznikají vnitřní pracovní modely citové vazby, utváří si dítě reprezentaci rodiny a konfliktů v ní. Na základě minulých zkušeností, jak se k sobě lidé v rámci rodiny chovali, si dítě vytváří kognitivní schémata, skrze které rodinu vnímá aktuálně (Cummings & Davies, 1994). Časté, intenzivní a hostilní konflikty mezi rodiči může dítě vnímat jako ohrožující pro budoucnost rodiny a tyto konflikty tak mohou narušovat jeho emoční jistotu. Narušení emoční jistoty pak může vést ke vzniku různých potíží (Cummings & Davies, 2002). Teorie emoční jistoty popisuje tři vzájemně provázané procesy: *regulace vlastního emočního rozrušení, kognitivní reprezentace a regulace rodičovských emocí* (Davies & Cummings, 1994).

Při rodičovském konfliktu dochází u dítěte k nabuzení (*arousal*) v podobě negativních emocí. Aby dítě mohlo tyto *emoce* zpracovat a *regulovat* je, potřebuje velké množství psychické energie. Pokud není stresor (tedy rodičovský konflikt) eliminován, jsou zdroje dítěte postupně vyčerpány a je tak pro něj čím dál náročnější regulovat svoje emoce a tím i chování. Na základě minulých zkušeností také často dochází k senzitivizaci, kdy je dítě citlivější i vůči menším konfliktům a dochází tak k rychlejšímu nabuzení dítěte a vzniku negativních emocí. Cummings Goeke-Morey a Dukewich (2001) potvrdili, že děti, které zažívaly vysokou míru konfliktů v minulosti, prožívaly aktuální konflikty s větší mírou agrese, hněvu a distresu v porovnání s dětmi, které takovou zkušenost neměly.

Právě tyto předcházející zkušenosti s konflikty vytvářejí *kognitivní reprezentace* týkající se rodičů a jejich vztahu. Konflikty jsou pak posuzovány optikou těchto reprezentací. Pokud je vztah vnímán dlouhodobě jako problematický, budou konflikty znamenat pro dítě větší ohrožení oproti vztahu, který je vnímán jako harmonický.

Vlastní pocit ohrožení se bude dítě snažit redukovat a zvýšit tak pocíťovanou emoční jistotu tím, že začne *regulovat emoce rodičů* a vstupovat do rodičovských konfliktů, aby jim zabránilo. Typickými způsoby je upoutávání pozornosti na svou osobu, což se někdy může dít i formou přivlastnění si role tzv. obětního beránka (*scapegoating*). Dítě na sebe upozorňuje nevhodným způsobem chování, čímž následně dojde k přesunu negativních emocí z partnera na dítě (Fauber et al; cit dle Cox, Paley & Harter, 2001). Konflikt ohrožující emoční jistotu ohledně rodičovského vztahu je tak, alespoň krátkodobě, zažehnán.

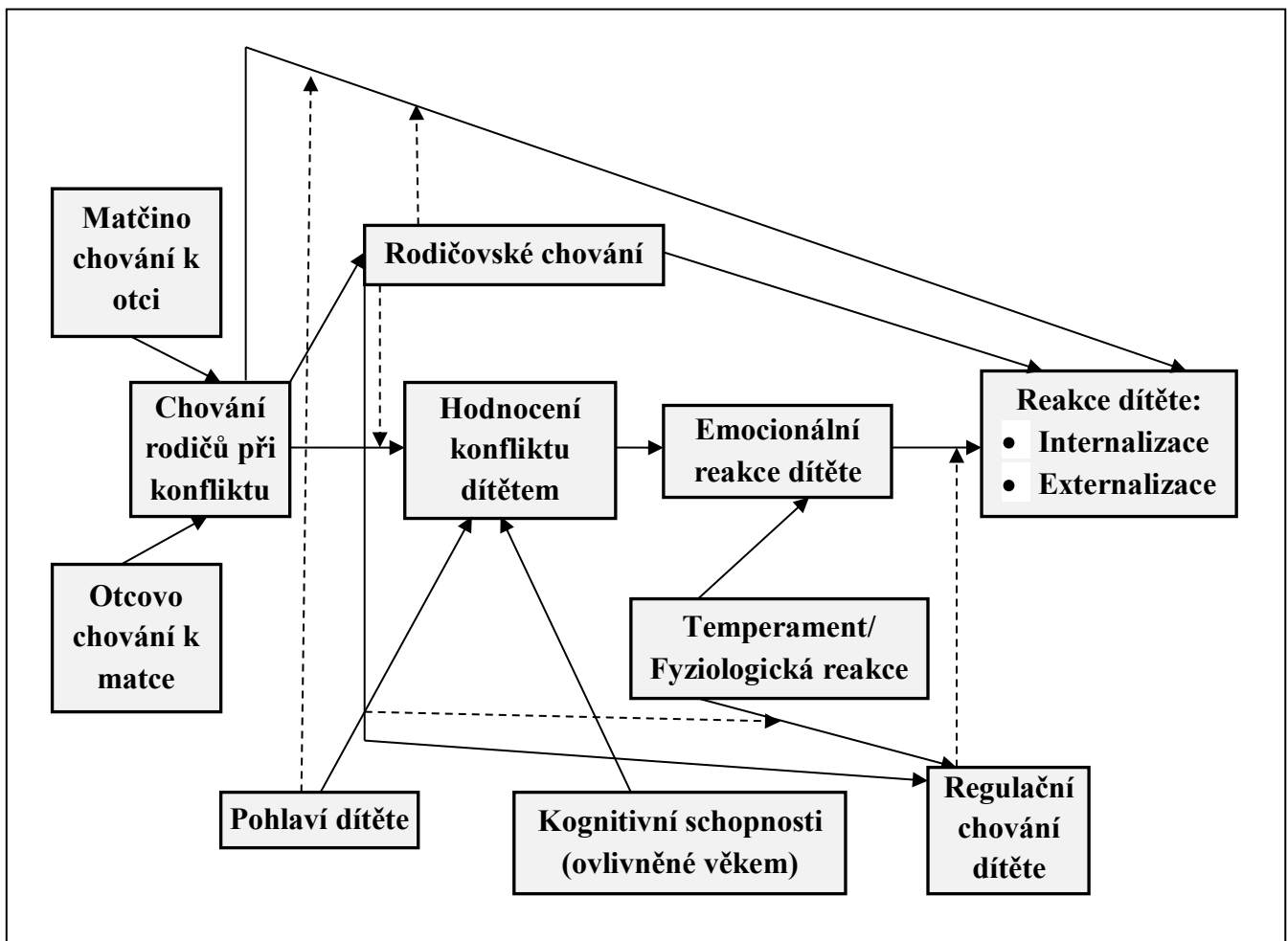
Jak upozorňují Gomulak-Cavicchio, Davies a Cummings (2006), dítě může použít informace o konfliktu, které mu poskytnou rodiče, jako vodítko, zda konflikt ohrožuje bezpečí

jeho nebo jeho rodiny. Brownová, Fitzgeraldová, Shipmanová a Schneiderová (2007) pak shrnují, že rodiče, kteří se svými dětmi komunikují o rodičovském konfliktu a nabízejí porozumění dětským prožitkům, podporují u svých dětí emoční jistotu, adaptivní emoční regulaci a zdravý způsob psychické adaptace. Zdá se tedy, že na způsobu, jakým rodiče mluví se svými potomky o vzájemných konfliktech s partnerem, může záviset to, zda je či není narušena emoční jistota dítěte. Pokud tedy rodiče dokážou dítěti adekvátně vysvětlit, že konflikty, které se mezi nimi vyskytují, nejsou nebezpečné pro společnou budoucnost rodiny, není emoční jistota dítěte ohrožena a nedochází tak následně ani ke vzniku maladaptivních potíží dítěte. Tyto souvislosti vycházejí z teorie emoční jistoty i z laického pozorování, nemají ale doposud podporu v empirických datech.

### **1.3. Specifický emoční model**

Podobně jako u teorie emoční jistoty, tak i u specifického emočního modelu je v centru zájmu emocionální reakce dítěte při rodičovském konfliktu (Crockenberg & Langrock, 2001). V propracovaném modelu (viz obrázek č. 2) je vidět, že konflikt rodičů je dítětem vnímán skrze optiku běžného chování rodičů vůči sobě. Zde lze spatřovat podobnost s teorií emoční jistoty a kognitivními reprezentacemi. Ve specifickém emočním modelu je ale základní linka vedena mezi hodnocením konfliktu, přidruženou emocionální reakcí a obecnou reakcí dítěte.

Hodnocení konfliktu dítětem je ovlivňováno jeho pohlavím a kognitivními schopnostmi a na toto hodnocení navazuje emocionální reakce. Emoce, které dítě prožívá, jsou odrazem emocí, které dítě vnímá u svých rodičů. Podle Crockenbergové a Langrockové (2001) zažívá dítě totožné emoce jako rodič stejného pohlaví. Pokud by tedy rodičovský konflikt vypadal tak, že je otec rozzlobený a matka plná strachu, bude podle tohoto modelu syn zažívat spíše naštvání a dcera strach. Je však nutné dodat, že na výslednou podobu emocí má vliv i temperament dítěte a rodičovské chování k dítěti. K nárůstu negativních emocí může dojít v důsledku tzv. *spillover efektu*, kdy jsou negativní emoce vůči partnerovi přeměřovány na dítě (více viz dále). K redukci negativních emocí zase dojde, pokud jsou rodiče i přes vlastní konflikty schopni vnímat potřeby dítěte a adekvátně na ně reagovat. Tyto výsledné emoce, které dítě prožívá, pak budou ovlivňovat i reakce na rodičovský konflikt. U převažujícího vzteku dojde spíše k externalizaci, u smutku nebo strachu spíše k internalizaci.



Obrázek č. 2 **Specifický emoční model (Crockenberg & Langrock, 2001)**

Všechny popsané teoretické perspektivy se shodují v tom, že záleží na druhu konfliktu (jak konflikt mezi rodiči probíhá a jaké rodičovské chování se během něj objevuje), které budou specifikovány v následujícím textu. Záleží dále na tom, jak dítě konflikt samo pro sebe vnímá a jestli ho považuje ohrožující. Toto vnímání je ovlivněné kontextem i předchozími zkušenostmi s konflikty v rodině. Na hodnocení konfliktu dítětem pak navazují emoce, které dítě prožívá a které dále ovlivňují jeho další reakci. Popsané modely se liší v různých dalších aspektech, které do této základní linky *konflikt a jeho kontext – hodnocení konfliktu dítětem – emoce – reakce* zasahují. Kognitivně-kontextuální perspektiva upozorňuje na důležitost primárního a sekundárního zpracování zahrnující atribuční procesy i zhodnocení vlastních schopností pro vyrovnání se s touto zátěžovou situací. Teorie emoční jistoty zase dává do centra pozornosti kvalitu rodičovského vztahu a jeho reprezentaci při tom, když dítě vyhodnocuje možné dopady na vlastní emoční jistotu. Specifický emoční model pak velmi

komplexně doplňuje další proměnné, včetně osobnosti, pohlaví dítěte a zrcadlení emocí rodiče stejného pohlaví.

## 2. Druhy konfliktů mezi rodiči

Druhy konfliktu stojí ve všech zmíněných teoriích na prvním místě a už samotný název „konflikt“ implikuje něco primárně špatného, něco, čeho by se dospělí měli vyvarovat. Grych a Fincham (1990) ale upozorňují na určitý normativní aspekt tohoto jevu, protože konflikty mezi partnery se do jisté míry vyskytují ve všech manželstvích/partnerstvích, ale ne všechny projevy partnerských neshod musí být nutně pro dítě stresující. Je proto důležité rozlišovat mezi destruktivními konflikty, které s sebou přináší negativní či patologické důsledky, a konflikty konstruktivními. Podle Grycha, Seida a Finchama (1992) je konstruktivní konflikt takový, při kterém nedochází ke znepokojení dítěte a je efektivně vyřešen. Podle Cummingse a Daviese (2002) je při něm vidět snaha o nalezení společného řešení, které vychází ze spolupráce a vyvážené pozice mezi partnery. Neznamená to, že by vždy muselo být nalezeno uspokojivé řešení, v takovém případě pak ale rodiče dítěti dokážou vysvětlit, že se budou snažit toto řešení najít a že dítě nemusí mít strach o budoucnost rodiny. Rodiče tak dítěti ukazují, jak je možné řešit neshody adaptivním způsobem bez ubližování druhému.

Konflikt, který je považován za destruktivní pro dítě, bývá intenzivní a objevuje se při něm verbální i neverbální agrese. Partneři jsou při něm spíše protivníky než spolupracovníky při řešení problematické situace. Takový konflikt nekončí nalezením uspokojivého řešení. Destruktivita konfliktu pak může být ještě vyšší v případě, že je předmětem konfliktu právě dítě. Potíže, které se kvůli takovému konfliktu u dítěte objevují, pak souvisí s tím, že dítě má tendenci vnímat samo sebe jako viníka. Může prožívat obavy, že budoucnost jeho rodiny je ohrožená, a reagovat na tyto prožitky různými způsoby. Davies a Cummings (1994) se domnívají, že nejlepším kritériem, podle kterého lze hodnotit škodlivost konfliktu, jsou emoce dítěte, které při něm vznikají. V případě, že se objevuje především strach, zlost a pocity viny, jedná se o destruktivní konflikt. Pokud převažují pocity pozitivní jako radost nebo naděje, že bude konflikt vyřešen, jedná se o konflikt konstruktivní.

Dichotomické dělení konfliktů na konstruktivní a destruktivní doplňují Buehlerová, Krishnakumarová, Anthonyová, Tittsworthová a Stoneová (1994). Tyto autorky mluví o pěti různých stylech vystupování při konfliktu: otevřený konflikt (verbální nebo fyzický) (*overt*), skrytý konflikt (*covert*), vyhýbavý (*avoidant*), stažení se (*withdrawn*) a spolupracující (*cooperative*) konflikt. Pokud by se na tyto druhy konfliktů pohlédlo optikou konstruktivní vs.

destruktivní konflikty, patřily by otevřený, skrytý, vyhýbavý konflikt a stažení se do kategorie destruktivní konflikt, naopak spolupracující konflikt se významově překrývá s konstruktivním konfliktem tak, jak o něm uvažuje Cummings a Davies (2002).

**Otevřený konflikt** je Buehlerovou a jejími spolupracovnicemi (2007) definován hostilním chováním, které jasně ukazuje na negativní vztah, který mezi rodiči v době konfliktu panuje. Je popisován charakteristikami jako je např. jako útočnost, pohrdání, výsměch, křičení, urážení, vyhrožování nebo i projevy fyzické agrese (jako jsou facky, strkání, bití). Tento typ konfliktu bývá předmětem výzkumného zájmu nejčastěji, protože je dobře rozpoznatelný a ohraničitelný. Díky těmto charakteristikám si i rodiče bývají vědomi, že dítě se stává svědkem takovýchto otevřených konfliktů.

**Skrytý konflikt** odpovídá pasivně-agresivnímu způsobu zvládání konfliktu. Tím může být vtahování dítěte do konfliktu, ať už jako spojence, prostředníka nebo obětního beránka (tzn., že dítě přijímá roli toho, kdo za konflikty může) (Fauber et al; cit dle Cox, Paley, & Harter, 2001). Ve výzkumech Bosca, Renka, Dinga, Epsteina a Pharese (2003) i Buehlerové a Welshové (2009) se ukázalo, že děti či dospívající, kteří se zapojují do rodičovského konfliktu, trpí četnými potížemi internalizovaného typu (tj. objevuje se u nich úzkostné a depresivní prožívání) i externalizovaného typu (např. formou problematického chování ve škole i v rodině jako je lhaní, podvádění, ničení majetku druhých a agrese vůči druhým). Jinou formou skrytého konfliktu je pomlouvání rodiče před dítětem, a to i za přítomnosti druhého rodiče. Emočním doprovodem těchto konfliktů je zášť a nepojmenované napětí mezi rodiči, které však dítě velmi dobře vnímá (Buehler et al., 2007).

**Vyhýbavý styl konfliktu** je možné definovat jako konflikt, kdy nejsou rodiče ochotní mluvit o svých rozdílných názorech. Mohou rozdíly popírat, zastírat, odklánět pozornost (např. pomocí humoru) nebo se věnovat jiným věcem tak, aby konfliktní témata zůstala mimo centrum pozornosti (Buehler et al., 2007). Tento styl konfliktu mohou partneři používat jen určitou dobu, dá se nicméně předpokládat, že dříve nebo později dojde k situaci, kdy své neshody budou muset začít řešit aktivněji a otevřeněji. V dané chvíli však už mohou být negativní emoce plynoucí z rozdílných názorů či postojů velmi silné, což komplikuje následný proces vyjednávání a hledání řešení.

Pryor a Pattisonová (2007) se ve svém výzkumu věnovali tomu, jak dospívající vnímají výše popsany tichý konflikt rodičů. Dospívající mluvili především o pocitech bezmocnosti, nejistoty, zmatení a viny. Důležitým prvkem byla také nemožnost sledovat změny mezi rodiči, což vedlo k tomu, že dospívající pouze odhadovali možný vývoj událostí v rodině. Dospívající měli tendenci zapojovat se do řešení nebo na sebe strhávat pozornost



svým negativním chováním. Zdá se tedy, že tento způsob konfliktu může být pro děti mnohem více matoucí tím, že nemají jasná vodítka, ke kterým se mohou vztahovat a posuzovat tak vážnost konfliktu.

Podle Buehlerové a kolegů (2007) dochází ke **stažení** v případě, kdy konflikt reálně existuje, ale jeden z partnerů se z aktivní interakce stáhne. Konkrétně se může jednat o používání ticha místo reagování nebo o odchod z konfliktní situace. Důvody ke stažení se z konfliktu mohou být různé. Argumenty jednoho z partnerů mohou být tak přesvědčivé, že druhý partner cítí, že ho nemůže přesvědčit o svém názoru. Zároveň ale není ochoten přiznat „prohru“, a proto se raději z konfliktu stáhne. Jeden z partnerů také může být emočně zahlcen konfliktní situací natolik, že se potřebuje z této situace stáhnout, aby našel svoji ztracenou emoční rovnováhu. Zdá se, že strategie vyhýbání a stažení se do jisté míry překrývají v tom smyslu, že dochází k odmítání se konfliktem zabývat. Gottman (cit dle Buehler et al., 1994) popisuje rozdíl mezi vyhýbáním a stažením na základě asymetrie vztahů – stažení vzniká jako reakce jednoho z partnerů, při vyhýbání existuje mezi partnery symetrie, protože ani jeden z partnerů nemá zájem vstupovat do konfliktní situace.

Posledním stylem konfliktů, který Buehlerová s kolegyněmi (2007) definovaly, byl **spolupracující konflikt**. Ten je takovým typem konfliktu, kdy se rodiče snaží najít společný kompromis, aniž by se objevovaly prvky hostilní komunikace. Rodiče vyjednávají, argumentují, aktivně naslouchají jeden druhému a jsou ochotní dát na první místo potřeby dítěte před svými vlastními. Pokud je dítě svědkem takového konfliktu, učí se, že je možné konflikty řešit adaptivním způsobem a že není nutné, aby se mezi lidmi v konfliktní situaci objevovala hostilita a agrese.

Mnohé studie se zabývají tím, jak vypadají ty konflikty, které jsou pro dítě nejvíce zraňující (souhrnně viz Sturge-Apple, Skibo, & Davies, 2012). Objektivní charakteristiky konfliktu, na které se výzkumníci zaměřují, jsou především frekvence, intenzita a obsah konfliktu a také skutečnost, zda byl konflikt vyřešen nebo ne. Je zřejmé, a výzkumy to potvrzují (souhrnně viz Zimet & Jacob, 2001), že čím častější a intenzivnější konflikty se objevují, tím představují pro dítě větší zdroj stresu. Nabízí se ale myšlenka, jestli je vztah mezi frekvencí konfliktů a negativními dopady lineární, jestli vlastně nedochází k určitému navyknutí si na konflikty. Grych a Fincham (1990) uvažovali o dvou protichůdných tendencích, které s vysokou frekvencí konfliktů souvisí, a to habituace a senzitivizace. Habituace znamená, že v důsledku častých konfliktů se snižuje dětská citlivost vůči nim a dítě si jich proto již tolik nevšímá. Tento efekt se ale v praxi neukazuje a potvrzuje se pouze senzitivizace (zcitlivění) konfliktem. Empirickou podporu senzitivizace přinášejí i

neurobiologicky zaměřené výzkumy (např. Essex et al., 2011), ve kterých se ukazuje, že častější vystavení různým stresorům vede k hyperaktivaci hypotalamicko-pituitární-adrenalinové (HPA) osy. Děti, které se v minulosti již s konfliktem rodičů setkaly, projevují při aktuálním sporu více negativních emocí oproti těm, které svědky rodičovských neshod nebyly (Davies et al., 1999).

Co se týká intenzity, tak nejvážnější důsledky přináší konflikty, při kterých dochází k fyzickému násilí mezi rodiči (Weber & O'Brien, 1999). Zároveň, pokud je předmětem konfliktu právě dítě, ukazuje se, že tyto konflikty souvisí s vyšší mírou úzkostného a depresivního prožívání, i s vyšší mírou problematického chování (Jouriles, Spiller & Stephens, 2000). Nalezení či nenalezení řešení při konfliktu pak také do značné míry ovlivňuje rizikovost konfliktu pro dítě (Davies & Cummings, 1994). Kromě těchto faktických charakteristik konfliktu se zkoumají i skutečnosti jako pocit ohrožení, sebeobviňování se za konflikt, zapojování se do konfliktu a účinnost zvládacích strategií, které dítě používá (Grych, Seid, & Fincham, 1992).

### **3. Mal/adaptace dítěte v kontextu rodičovských konfliktů**

Jak bylo ukázáno, existují různé druhy rodičovských konfliktů, a stejně tak se objevují různé způsoby, jak se děti s konflikty vyrovnávají. Je možné mluvit o adaptaci, respektive maladaptaci na rodičovské konflikty. Základní rozdělení adaptačních potíží představuje kategorizace na potíže internalizovaného a externalizovaného typu. Internalizace se týká vnitřního prostředí dítěte, např. úzkostné či depresivní prožívání. Externalizace naopak znamená přenesení vnitřních problémů ven, např. formou agrese ve vztazích s druhými. Rodičovský konflikt je spojen s potížemi internalizovaného i externalizovaného typu.

Konkrétními projevy internalizace je, že se s vyšší mírou rodičovského konfliktu u dospívajících zvyšuje i míra úzkosti a deprese, což se týká chlapců i dívek (Fear et al., 2009). Podobné výsledky byly zaznamenány i v oblasti somatického zdraví a spánku. Nicolotti, El-Sheikhová a Whitson (2003) potvrdili, že vyšší míra manželské agrese souvisí s horším psychickým i fyzickým zdravím. El-Sheikhová, Buckhalt, Mize a Acebo (2006) zase ve své studii zjistili, že partnerské konflikty souvisí u dětí s poruchami spánku z hlediska kvantity i subjektivně vnímané kvality spánku. Tyto studie nenašly rozdíly z hlediska pohlaví, jiné studie ale nastiňují, že k internalizaci dochází častěji u dívek (např. Davies a Lindsay, 2004).

Problémy externalizovaného typu se pak projevují často zvýšenou agresivitou. Fearová a kolegové (2009) ve své studii zjistili, že s vyšší mírou destruktivních konfliktů se zvyšuje i míra agresivity dětí. K podobnému závěru došla i studie Harta, O'Toole, Price-

Sharps a Shafferové (2007), ve které byla potvrzena souvislost rodičovských konfliktů s mírou agresivity a množstvím použitého násilí u dospívajících. Tato studie zjistila navíc i souvislost s užíváním návykových látek.

Vzhledem k míře internalizovaných i externalizovaných potíží není překvapením, že se rodičovské konflikty odrážejí i v oblasti sociálních vztahů. David a Murphy (2004) tuto skutečnost potvrzují – ve své studii totiž zjistili, že s rostoucím rodičovským konfliktem se snižuje frekvence i kvalita sociálních kontaktů dětí. Důvodem je jak rostoucí agrese na jejich straně, která tyto sociální vztahy negativně ovlivňuje, tak i stažení se a vyhýbání se sociálním kontaktům.

Negativní vliv v oblasti vztahů je možné vypožorovat i v rámci samotné rodiny. Nejen že rodičovské konflikty ovlivňují vztahy rodičů k dětem, ale mají dopad i na vztahy sourozenecké. Low a Stockerová (2005) potvrzují, že rodiče, kteří zažívají vysokou míru konfliktů, vykazují hostilní postoje i vůči dítěti. Tyto hostilní postoje se projevují i mezi sourozenci, kdy se s rostoucí mírou rodičovských konfliktů objevuje i vyšší míra konfliktů mezi sourozenci a sourozenecké vztahy jsou popisovány spíše jako rivalizující než kooperující (Stocker & Youngblade, 1999).

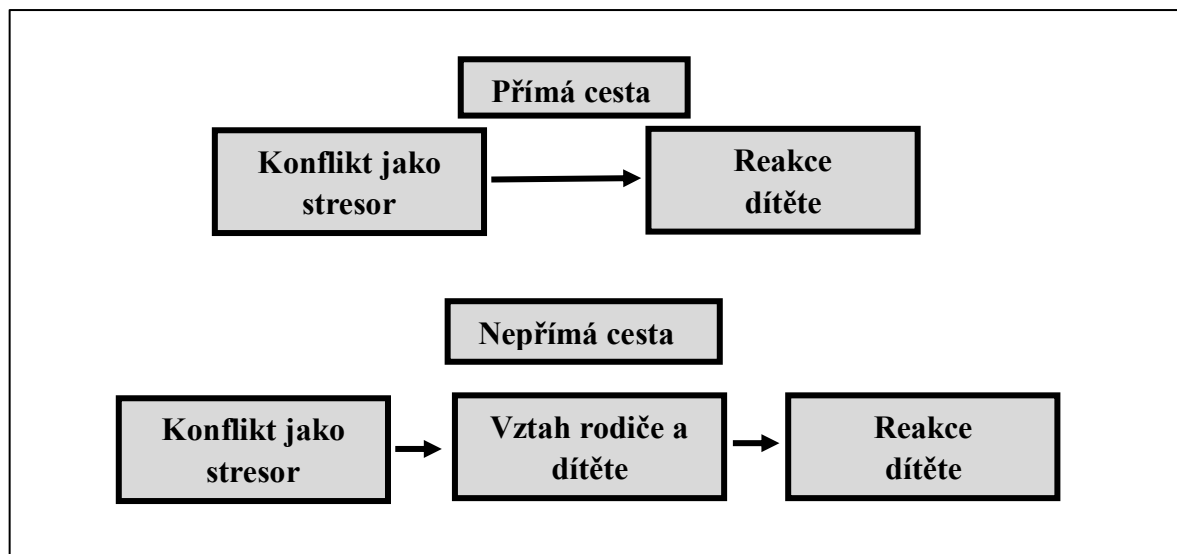
Na základě empirických zjištění je tedy zřejmá souvislost rodičovských konfliktů s adaptačními potížemi dětí. Je ale důležité zamyslet se i nad časovou perspektivou, tedy nad tím, kdy se vlastně projeví tyto dopady rodičovských konfliktů, zdali dochází k současnému výskytu potíží nebo se objevují až s časovým odstupem. Velké množství studií zkoumá a potvrzuje aktuální dopady konfliktu (např. Doyle & Markiewicz, 2005; Michael, Torres, & Seemann, 2007; Fear et al., 2009; El-Sheikh et al. 2006). Stejně tak studie potvrzují i dlouhodobé dopady rodičovských konfliktů na dítě (např. Ingoldsby, Shaw, Owens, & Winslow, 1999; Cui, Conger, & Lorenz, 2005; souhrnně pak Cummings & Davies, 2002).

Negativní vliv rodičovských konfliktů na dítě pak přináší zásadní otázku, a to: pomocí jakých mechanismů je možné vysvětlit souvislosti mezi rodičovskými konflikty a adaptačními potížemi dětí?

#### **4. Mechanismy vysvětlující souvislosti mezi rodičovským konfliktem a adaptačními potížemi dítěte**

Některé z mechanismů, které pomáhají pochopení souvislostí mezi rodičovskými potížemi a maladaptací dětí, byla naznačena již v rámci popsaných teoretických rámců. V této části ale budou popsány do větších detailů, protože jsou centrální z hlediska celého procesu.

Podle Gryche a Finchama (1990) existuje přímá a nepřímá cesta, jak k přenosu dojde (viz následující obrázek č. 3).



Obrázek č. 3 Přímá a nepřímá cesta přenosu konfliktu na dítě

Přímou cestou je myšleno, že rodičovský konflikt působí bezprostředně jako stresor a dětské potíže jsou pak reakcí na tento stresor. Nepřímá cesta v sobě obsahuje o proměnnou více, a tou je vztah mezi rodičem a dítětem. Adaptační potíže tak nevznikají primárně jako důsledek konfliktu rodičů, ale na základě změny rodičovského chování vůči dítěti. Margolinová, Oliver a Medinová (2001) popisují základní teorie, které se těmito procesy zabývají. Jedná se o teorii rodinného systému, teorii sociálního učení a hypotézu vedlejšího efektu/přenos afektu (tzv. spillover effect).

#### 4.1. Teorie rodinného systému

Teorie rodinného systému navazuje na předpoklady systemického přístupu v tom, že na jedince je potřeba nahlížet celistvě v rámci sociálního kontextu, ve kterém žije a který jej formuje (Prochaska & Norcross, 1999). Rodina představuje provázaný systém vztahů, které se vzájemně ovlivňují (Bowen Center, 2012). Problémy mezi manželi se tak mohou odrazit i ve vztahu rodič – dítě (Margolin et al., 2001). Rodič, který se věnuje konfliktům s partnerem a snaží se o jejich řešení, má menší prostor pro vnímání a naplňování potřeb dítěte. Ve studii Doylové a Markiewiczové (2005) se ukázalo snížení rodičovské vřelosti k dítěti s rostoucím konfliktem mezi rodiči. Rodiče byli vnímáni svými dospívajícími dětmi jako méně emocionálně dostupní, vřelí a méně se zajímající o dětské pocity a starosti. K podobným závěrům dospěly na základě metaanalytické studie i Krishnakumarová a Buehlerová (2000).

Rodiče, kteří zažívali partnerské konflikty, byli pro své děti (jakéhokoli věku) méně dostupní a nebylo natolik schopni vnímat jejich potřeby a adekvátně na ně reagovat. V dané studii se také ukázalo, že tento negativní vztah byl silnější u otců než u matek.

Naopak rodiče, jejichž vztah s dítětem není rodičovskými konflikty ovlivněn, může působit jako protektivní faktor. Ghazarian a Buehlerová (2008) potvrzují, že vztah mezi matkou a dítětem, který je plný emoční blízkosti, podpory a komunikace, může pomoci dítěti vyrovnat se s rodičovskými konflikty adaptivnějším způsobem a snížit tak jejich negativní dopady. Proměnná, která je výzkumy považována za klíčovou, je citová vazba s rodiči. Jistá citová vazba působí jako protektivní faktor, nejisté typy vazby naopak jako faktor rizikový (Buehler, Lange & Franck, 2007).

V rámci rodinného systému je ale možné uvažovat dále, a to o reakcích dítěte na změnu, kterou s sebou případné konflikty přinášejí. Možnosti reakcí se pohybují na širokém kontinuu od pasivních k velmi aktivním způsobům zapojování se do konfliktů. Je možné, že se dítě bude chtít od konfliktů co nejvíce distancovat a bude se s danou situací vyrovnávat pomocí vlastních zdrojů. Toto distancování mohou podpořit i rodiče, kteří v důsledku svého názoru, že by děti o neshodách neměly nic vědět, konflikty popírají. Na druhé straně kontinua jsou pak situace, kdy bývá dítě do konfliktů vtaženo (ať už v roli prostředníka, soudce, spojence nebo smířčího) (více viz Trampotová & Lacinová, 2015) a snaží se o ukončení nebo zmírnění konfliktu mezi rodiči přímým vstupováním do konfliktních situací. V tomto smyslu lze hovořit o tzv. triangulaci (Minuchin, 1974). Za ještě vyšší míru zapojení se do konfliktu je možné považovat parentifikaci, kdy dochází k převrácení rolí a dítě naplňuje emoční potřeby rodiče (Chase, 1999).

Je zřejmé, že ani jedna z těchto extrémních variant nepředstavuje optimální situaci pro zdravý psychický vývoj dítěte. Skutečnost, že rodiče nereagují na zájem dítěte o to, co se v rodině děje, neznamená, že dítě nebude mít o svoji rodinu strach. Naopak v něm může nedostatek informací podnítit vytváření různých katastrofických scénářů. Navíc v takovém případě rodiče neodpovídají adekvátně na jeho potřeby, jejich rodičovská role je oslabena. Pokud se ale dítě naopak dostane do centra bojů, což se často stává při rozvodových sporech, může být situace stejně destruktivní. Rodiče po něm chtějí, aby se přiklonilo na stranu každého z nich, a jakékoli rozhodnutí, které dítě udělá, je vlastně špatné.

Jiným způsobem v rámci rodinného systému, které dítě využívá je převzetí viny za rodičovské spory na sebe (viz zmíněná strategie obětního beránka). Cílem je, aby se rodiče ve snaze o nápravu dítěte dali zase zpátky dohromady. Podobná snaha o změnu fokusu pozornosti, která však probíhá na nevědomé úrovni, může vyústit u dítěte až ke vzniku

psychosomatických potíží (Michael, Torres, & Seemann, 2007). Rodiče se sjednocují, aby poskytli dítěti společnou péči, a jejich vztah tak dítě vnímá jako více harmonický. Je zřejmé, že v takovýchto případech se dítě snaží zvládnout velmi těžký úkol, jež není adekvátní ani z hlediska role, kterou v rodině má, a ani z vývojově-psychologického hlediska. Nejde tedy jen o to, jak rodiče zvládnout svůj partnerský spor, ale i o to, jak dokážou zvládnout svoji rodičovskou roli a naplňovat svoje rodičovské kompetence.

#### **4.2. Teorie sociálního učení**

Další teorie, která dokáže osvětlit, jakým způsobem souvisí rodičovské konflikty s adaptačními potížemi dětí, je teorie sociálního učení. Autorem této teorie je Bandura (1977), podle kterého se dítě učí pomocí observačního učení a nápodoby stejných vzorců chování, které vidí u svých rodičů. Tímto způsobem dochází k postupné socializaci a začleňování do společnosti. Intenzita socializace je nejvyšší v mladším věku, ale pokračuje i v průběhu dalšího života, včetně dospělosti. Dítě se učí, jaké jsou vhodné způsoby chování a jaké zase ne, seznamuje se s pravidly a normami, které je potřeba dodržovat. Podle Morrise, Silka a Steinberga (2007) se ale děti od rodičů učí i tomu, jaké emoce jsou přípustné v rámci rodinného prostředí. V konfliktních situacích jsou rodiče dítěti příkladem, jak se mohou neshody řešit. Ve chvíli, kdy jsou rodiče schopni hledat kompromis a vzájemně vyslechnout svoje argumenty, poskytují dítěti vzor, jak je možné řešit rozdílnost názorů konstruktivně, aniž by došlo k použití verbální nebo fyzické agrese. Pokud je ale dítě opakovaně vystavováno agresivnímu a hostilitě mezi rodiči, bude považovat tyto způsoby chování za běžnou normu a bude je i ono samo používat ve svém životě, ať už v rámci rodiny nebo vrstevnických vztahů. Tento princip potvrzují i Cummings, Goeke-Morey a Papp (2004) ve svém výzkumu, kde se ukázala vyšší pravděpodobnost agresivního chování u dětí, které byly častěji svědky destruktivních konfliktů rodičů. Tyto děti používaly ve vztazích s vrstevníky stejné způsoby chování, které viděly u svých rodičů.

#### **4.3. Hypotéza vedlejšího efektu/přelévání afektu**

Posledním mechanismem vysvětlujícím souvislosti mezi rodičovským konfliktem a adaptačními potížemi dítěte je hypotéza vedlejšího efektu (resp. hypotéza přelévání afektu). Základní myšlenkou této hypotézy je tzv. emocionální nákaza (*emotional contagion*), kdy jsou emoce, které vzniknou v rámci jedné situace, přenášeny do situací dalších (Larson &

Almeida, 1999). K tomuto přenášení dochází v rodině (mezi partnery, mezi rodičem a dítětem nebo mezi sourozenci) i mimo ni. Podle Margolinové a kolegů (1996) má právě partnerský vztah rodičů v tomto přenosu klíčovou roli. Pokud v něm dochází k velkému množství konfliktů, ovlivní to negativně i další vztahy v rodině (podobně jako podle teorie rodinného systému). Ve výzkumu Gryche, Raynora a Fosca (2004) se ukázala souvislost rodičovských konfliktů se všemi vztahy v rodině – dospívající, kteří byli svědky častých, intenzivních a nevyřešených konfliktů prožívali nižší míru blízkosti ve vztahu s matkou, otcem i se sourozencem. Podobně studie Harolda, Finchama, Osbornea a Congera (1997) ukázala, že vyšší míra konfliktů mezi rodiči souvisí se zvýšenou hostilitou rodičů vůči dospívajícímu dítěti. Dochází zde tedy k určitému „přelévání emocí“ (proto *spillover effect*), kdy jsou nepříjemné pocity vůči partnerovi ventilovány ve vztahu k dítěti. Podle Margolinové, Oliverové a Medinové (2001) je důvodem, že rodič vyjádří nahromaděné negativní emoce vůči dítěti, to, že dítě představuje v danou chvíli dostupnější a slabší cíl než partner.

K „přelévání“ emocí může docházet ale i mimo rodinu. Stockerová a Youngbladová (1999) zjistily, že děti školního věku, které zažívaly vyšší míru rodičovských konfliktů, měly kromě problémů se sourozenci i častější problémy s vrstevníky a spolužáky. Tento princip ale neplatí pouze u negativních emocí, ale i u pozitivních (Margolin et al., 1996). Spokojený vztah rodičů se pozitivně odrazí na i na dalších vztazích v rodině nebo mimo ni.

Na hypotézu přenosu afektu navazuje její pravý opak, a to je hypotéza kompenzační. Podle této hypotézy dochází ke kompenzaci problémů z partnerského vztahu ve vztahu s dítětem (Coiro & Emery, 1998). V porovnání s hypotézou přenosu afektu, kde dochází k „přelévání“ stejných emocí, vedou podle kompenzační hypotézy emoce z jednoho vztahu k nárůstu opačných emocí ve vztahu druhém. Motivem může být snížit vlastní nespokojenost a frustraci plynoucí z partnerského vztahu tím, že se rodič bude cítit jako vynikající rodič, který poskytuje dítěti vše, co potřebuje (a možná i něco více). Kompenzační hypotéza bývá výzkumnými studiemi spíše vyvrácena a empirického potvrzení se dostává hypotéze přenosu afektu (souhrnně Coiro & Emery, 1998; Krishnakumar, & Buehler, 2000).

Vše zmíněné mechanismy byly výzkumně ověřeny a je tedy možné je považovat za platné. Jejich kritikou ale může být to, že se málo zaměřují na konkrétní procesy, díky kterým k přenosu dochází. Teorie rodinného systému dává svoji pozornost provázanosti jednotlivých vztahů v rodině, ale nezaměřuje se konkrétně na to, jakými způsoby je této provázanosti dosahováno. Stejně tak hypotéza vedlejšího efektu/přelévání afektu vyzdvihuje přenos emocí, aniž by bylo do detailu popsáno, jak k tomuto přenosu emocí dochází. Ani teorie sociálního

učení se těmto detailním procesům nevěnuje. Chybí fokus na komunikační procesy, které tyto detaily tvoří, ať už se jedná o komunikaci verbální nebo neverbální. Podobně jako se tomuto tématu nedostává pozornosti v rámci teorií, tak ke stejnému opomíjení dochází i v rámci empirického zkoumání. Gomulak-Cavicchiová et al. (2006) upozorňují na nedostatek výzkumů v oblasti komunikace o rodičovském konfliktu. Navíc se těchto výzkumů často účastní pouze matky a obrázek o komunikaci mezi rodiči a dítětem tak není úplný. Vzhledem k tomu, že téma komunikace považujeme za naprosto zásadní z hlediska aplikace v poradenské praxi, je mu v následujících stránkách věnována značná pozornost.

## **5. Komunikace s dítětem jako protektivní/rizikový faktor**

Způsob, jakým rodiče komunikují s dětmi o svých sporech, závisí na druhu konfliktu, jeho charakteristikách a na tom, jak rodiče zvládnou zůstat v roli rodiče a nepřenášet svoje negativní emoce na dítě a zároveň být vnímavý vůči potřebám dítěte (např. Doyle & Markiewicz, 2005).

Ve shodě s výzkumem Brownové et al. (2007) lze uvažovat o míře komunikace o konfliktu s dítětem od prosté absence až po velmi detailní komunikaci. Jak upozorňují Grych a Cardoza-Fernandesová (2001), pokud jsou informace o daném konfliktu nejasné, rozporuplné nebo neúplné, má dítě tendenci zaměřovat se více na kontext situace, aby konfliktu porozumělo. Ačkoli se tedy zdá, že ve chvíli, kdy rodiče s dítětem o konfliktu nehovoří, nejedná se projev komunikace, opak je pravdou. I absence komunikace je určitým znakem, má svůj význam a dítě tuto skutečnost vnímá. Mlčení rodičů si může vysvětlovat tak, že se nemá do záležitostí rodičů plést nebo že se nic nestalo. Dítě si ale může také myslet, že je situace naopak natolik vážná, že mu rodiče nic nechtějí říci anebo, že je to dokonce jeho vina, když se rodiče hádají. Ve výzkumu Grycha a Finchama (1993) udávaly děti ve věku 11-12 let menší míru strachu a zodpovědnosti za konflikt, pokud by s nimi rodiče po konfliktu mluvili a vysvětlili jim, že nejsou předmětem jejich hádek. Naopak, ve chvíli, kdy děti vnímaly, že ony jsou důvodem hádek rodičů, narůstal u dětí pocit studu, stresu a objevovaly se výčitky svědomí. I další výzkumy (např. McDonald & Grych, 2006; Gerard, Buehler, Franck, & Anderson, 2005) se shodují v tom, že dopady rodičovského konfliktu pro dítě jsou negativnější, pokud dítě samo sebe vnímá jako jejich důvod. Doporučují proto, aby rodiče dítěti vysvětlili, že tomu tak není. Nabízí se ale otázka, co dělat v situaci, kdy dítě skutečně je předmětem sporů rodičů. Jenkins, Simpson, Dunn a kolegové (2005) zjišťovali, jakým způsobem ovlivňuje dítě s problematickým chováním partnerský vztah rodičů. Směr kauzality



v jejich studii byl tedy opačný ve srovnání s běžnými studiemi týkajícími se rodičovských konfliktů, resp. autoři uvažovali o reciprocitě daného vztahu. Navíc do své studie zahrnuli i konkrétní rodinný kontext, např. zda se jedná o původní rodinu nebo rodinu složenou z vlastního a nevlastního rodiče a dalších sourozenců. Autoři zjistili, že dítě je častějším tématem sporů v nevlastních rodinách v porovnání s rodinami původními. Autoři ale nehovoří o tom, jak minimalizovat negativní efekty skutečnosti, že dítě je předmětem sporů rodičů. Dá se tedy pouze hypotetizovat, že v takovém případě by měly být ošetřeny alespoň další aspekty destruktivního konfliktu tak, jak o nich mluví Cummings a Davies (2002), tj. nemělo by docházet k verbální a fyzické agresi, rodiče by se měli pokusit nalézt společné řešení a měli by minimalizovat pocit ohrožení budoucnosti rodiny. Dítěti by také mohlo pomoci, pokud by mu rodiče poskytli pomocnou ruku s řešením daného problému, který je předmětem jejich sporů.

Pokud nedochází k absenci komunikace, rodiče často nějakým způsobem komentují důvody hádky, nastiňují další průběh nebo se věnují pocitům dítěte. Brownová et al. (2007) mluví v rámci této kategorie o dvou odlišných způsobech komunikace: potvrzení (*validation*) a nepotvrzení (*invalidation*). Potvrzující komunikace představuje reakce obsahující empatii a ujištění o porozumění dětským pocitům. Naproti tomu do kategorie nepotvrzení je možné zařadit jakoukoli komunikaci, která potlačuje dětské emoce, obsahuje potrestání dítěte nebo je jejím účelem, aby se dítě do konfliktu zapojilo (triangulace či parentifikace). Z takového dělení je zřejmý předpoklad autorek, která strategie je vhodná, a která je naopak destruktivní. Výsledky studie jejich hypotézy potvrdily. Výzkum byl proveden u dětí ve věku 6 až 12 let a ukázalo se, že děti, které očekávají, že jejich matky zahájí diskuzi, jsou samy ochotné začít o konfliktu s matkou mluvit častěji v porovnání s těmi, které to neočekávají. 40 % dětí očekávalo, že matky s nimi budou mluvit podporujícím způsobem. Tyto děti zároveň vykazovaly nižší míru potíží externalizovaného typu i depresivity. Děti, které očekávaly, že by s nimi jejich matky hovořily o proběhnutém konfliktu nepodporujícím způsobem (např. kritika, bagatelizace), měly častěji potíže internalizovaného typu včetně depresí, ale i potíže externalizovaného typu, tj. častěji se u nich objevovalo problematické chování ve škole i mimo ni. Tyto výsledky odpovídají výzkumným zjištěním Katzové a Gottmana (1997), že způsob, jakým rodiče reagují na emoce svého dítěte, je zásadní pro to, jestli ho dokážou ochránit před negativními důsledky plynoucími z rodičovského konfliktu.

Jiný výzkum, který provedli Gomulak-Cavicchiová et al. (2006), mapoval ještě detailněji různé reakce matek po předchozím konfliktu. Tito autoři zjišťovali dlouhodobý efekt různých stylů komunikace a ověřovali, zda dochází k nějaké kumulaci negativních

důsledků pro dítě z hlediska jeho dlouhodobého přizpůsobení a pocitu osobní pohody (*well-being*). Autoři postulovali, že způsob, jakým matka mluví s dítětem o sporech mezi rodiči, může vést buď k nárůstu stresu, nebo naopak k pocitům úlevy, a to v závislosti na tom, zda je použito negativní nebo pozitivní zarámování. Příklad negativního zarámování, který autoři uvádějí, je, že matka vysvětluje dítěti důvod konfliktu slovy: „hádali jsme se, protože tvůj táta je zlý člověk a už maminku nemiluje“. Takovéto negativní zarámování, kdy je jeden z rodičů prezentován jako špatný, způsobuje, že dítě pociťuje vyšší míru stresu a úzkosti (Cummings & Davies, 1994). Afifiová (2003) porovnávala výpovědi dospívajících a jejich vlastních a nevlastních rodičů. Zjistila, že adolescenti nejhůře prožívají, když jim rodič sděluje informace s účelem druhého rodiče poškodit, nebo takové informace, které jsou dospívajícím vnímány jako čistě soukromé, týkající se pouze vztahu rodičů. K podobným výsledkům dospěla i metaanalytická studie Lamelaové a Figueiredové (2016), která potvrdila, že s vyšší mírou tzv. coparentingu v rámci rodičovských konfliktů souvisí i horší psychické zdraví dětí a dospívajících.

Ve výše zmíněné studii se Gomulak-Cavicchiová et al. (2006) zaměřují na komunikační strategie, které rodiče používají, aby zklidnili své děti, jež byly svědky konfliktu mezi rodiči. Tohoto výzkumu se účastnily šestileté děti společně s oběma rodiči. Byly identifikovány čtyři základní způsoby: náklonnost v rodině (*familial affection*), výčitky svědomí (*remorse*), zlehčování (*downplay*) a popření (*renunciation*).

Způsoby, jakými vyjadřují rodiče v komunikaci s dítětem **náklonnost**, se mohou týkat ujištění o vztahu mezi rodičem a dítětem („Ty víš, jak moc tě mám ráda.“) i o vztahu mezi rodiči s ujištěním, že hádky jsou někdy součástí každého normálního partnerského vztahu („S tatínkem se máme moc rádi a je normální, že se někdy neshodneme.“). Součástí tohoto typu komunikace je také ujišťování dítěte o tom, že se oba rodiče budou snažit najít společně řešení svých sporů („S taťkou jsme se neshodli na některých věcech, ale budeme se oba snažit najít nějaké řešení, abychom se již nemuseli hádat.“). V experimentu Cummिंगse, Simpsona a Wilsona (1993) se totiž ukázalo, že negativní reakce předškolních i školních dětí je menší, když dospělí najdou společné řešení, a to i za „zavřenými dveřmi“ ve chvíli, kdy dítě není přítomno. Navíc se v této studii potvrdilo, že negativní efekt sporů je také zmírněn, když dospělý dítěti popíše, jak toto řešení vypadá.

Komunikace zdůrazňující náklonnost v rodině obsahuje také informace o tom, že za konflikt rodičů nenese dítě vinu („Neboj se, my se nehádáme kvůli tobě.“). Podle Grycha a Cardoza-Fernandesové (2001) je především u předškolních dětí potřeba zmírnit obavy dětí a vysvětlit jim, jak mají konfliktu rozumět. Během tohoto vývojového období je totiž typické

egocentrické myšlení a omezená schopnost přejímat perspektivu druhých (Flavell, Miller, & Miller, 1993). Výsledkem tak je tendence dětí vztahovat konflikty vůči sobě a klást si za ně vinu, což je pak spojeno s potížemi internalizovaného i externalizovaného charakteru.

**Výčitky svědomí** rodiče se pak v komunikaci s dítětem projevují velkým množstvím omluv („Promiň, moc mě mrzí, že jsme se pohádali před tebou.“) a negativním hodnocením (až moralizováním) proběhnutého konfliktu („Takhle bychom se k sobě chovat neměli.“). Dítěti se tímto dostává jasné informace o tom, že podobu konfliktu nepovažují rodiče za vhodnou.

**Zlehčování konfliktu** může vypadat tak, že rodiče sice přiznají, že se konflikt odehrál, ale zlehčují jeho podobu nebo důležitost („My jsme to nemysleli tak, jak jsme to řekli.“; „Pohádali jsme se jen trochu.“). Jinou podobou může být zdůrazňování krátkodobosti a pomíjivosti konfliktu („Jen jsme dnes s taťkou měli špatný den.“). Zlehčování konfliktu je nebezpečné v tom, že dítěti se dostávají jiné informace, než kterých bylo přímo svědkem. Podobná inkongruence toho, co dítě vidělo a co mu řekli rodiče, nastává i v případě **popření**. V rámci této poslední kategorie rodiče odmítají, že k nějakému konfliktu vůbec došlo („My se s tatínkem nehádáme, jen si potřebujeme o něčem popovídat.“) nebo se rodiče snaží odvést pozornost dítěte tak, aby o konfliktu nevědělo („Můžeš prosím jít do svého pokoje, chceme s tatínkem něco probrat.“).

Autoři studie Gomulak-Cavicchiová et al. (2006) si kladli otázku, která z těchto kategorií je matkami nejvíce používána a jaká je souvislost způsobů komunikace s potížemi dítěte po jednom roce. Ukázalo se, že 80 % matek by po konfliktu mluvilo se svými dětmi. 56 % matek by v komunikaci použilo informace o náklonnosti v rodině, 44 % by konflikt bagatelizovalo, 18 % popíralo a 17 % by vyjadřovalo výčitky svědomí. Z uvedených procent je zřejmé, že matky používají více komunikačních strategií než jen jednu. Vysoké procento matek, které by v komunikaci s dítětem vyzdvihovalo vzájemnou náklonnost v rodině, potvrzuje zmíněnou kompenzační hypotézu, kdy se rodiče snaží chránit děti vyšší mírou pozitivních emocí, které dítěti vyjadřují (Coiro & Emery, 1998).

Předpoklad, že některé druhy komunikace jsou lepší než jiné (tzn. dítě po nich z krátkodobého i dlouhodobého hlediska vyjadřuje nižší míru potíží), se však nepotvrdil. Ukázal se ale moderační efekt způsobu komunikace, který je závislý na míře rodičovských konfliktů. Pokud matky používaly komunikační strategie, ve kterých zdůrazňovaly náklonnost v rodině, a mezi manželi probíhaly intenzivní konflikty, vyjadřovaly děti vysokou míru potíží externalizovaného charakteru. Situace konkrétního dítěte pak vlastně vypadala tak, že dostávalo od matky informace o tom, jak se mají s tatínkem rádi, ale zároveň bylo osobně

přítomné intenzivním konfliktům. Zažívalo tak silnou diskrepanci mezi osobní zkušeností a informací, kterou dostalo od matky. Tato nekonzistence informací pak mohla vést k vyšší míře stresu, kterou dítě prožívalo, a následně ke vzniku potíží různého typu. Tento výsledek odpovídá hypotéze relační shody (*relational fit hypothesis*) autorů Wintera, Daviese, Hightowere a Meyera (cit dle Gomulak-Cavicchio et al., 2006). Podle této hypotézy je dítě náchylné ke vzniku psychických obtíží ve chvíli, kdy dostává od pečující osoby informace, které jsou nekonzistentní s jeho vlastní zkušeností. Dítě pak bojuje s touto rozporuplností a snaží se o integraci všech informací, které má, což je vzhledem k jejich odlišnosti velmi obtížné, až nemožné.

Gomulak-Cavicchiová et al. (2006) na základě výsledků své studie upozorňují na skutečnost, že pokud matky zlehčují před dětmi vážnost svých konfliktů, dochází s vyšší mírou těchto konfliktů také k vyšší míře potíží externalizovaného typu. Zároveň autoři poukazují na to, že nejvyšší míru potíží prožívaly ty děti, které žily ve vysoce konfliktním prostředí, ale které byly zároveň ujišťovány o náklonnosti a lásce v rodině. Děti, které zažívaly hodně konfliktů, ale nedostávaly od svých matek informace o vzájemné rodinné náklonnosti, vykazovaly nižší míru maladaptivních potíží. Nejnižší míra těchto obtíží pak byla logicky nalezena u dětí, v jejichž rodinách dochází k menšímu množství konfliktů, a které jsou zároveň ujištěny o náklonnosti v rodině. Tyto děti tedy dostávají konzistentní informace. Důležitým zjištěním tohoto výzkumu tak je, že snaha chránit dítě tím, že bude neustále ujišťováno o lásce v rodině, může být ve výsledku kontraproduktivní, což se ukazuje v případech vysoce konfliktních rodin.

Podobný vztah byl autory Gomulak-Cavicchiovou et al. (2006) nalezen i v případě používání komunikační strategie popírání. Ve chvíli, kdy matky popíraly konflikty, přestože dítě vyrůstalo ve vysoce konfliktní domácnosti, muselo se vypořádávat s velkým množstvím rozporuplných informací. V důsledku toho pak zažívalo větší míru adaptačních potíží. Popírání konfliktů v domácnostech, kde dochází pouze k malému množství konfliktů, může působit jako protektivní faktor, ale ve chvíli, kdy jsou konflikty svojí četností i intenzitou dítětem nepřehlédnutelné, znamená jejich popírání pouze klamání dítěte. Nejen, že je tedy dítě svědkem konfliktů mezi rodiči, ale navíc mu i jeho nejbližší neříkají pravdu (i když to tak může být i v dobré víře, aby se dítě rodičovskými spory nestresovalo).

Komunikační strategie obsahující výčitky se také ukázala jako moderátor, ale směr vztahu byl opačný v porovnání se strategií vyjadřování náklonnosti a popírání. Rodičovský konflikt souvisel s vyšší mírou potíží externalizovaného typu pouze v případě, že se jednalo o konflikty intenzivní a matka při nich vyjadřovala pouze nízkou míru výčitek a omluv. Vyšší

míru výčitek je vlastně možné považovat za uznání vážnosti konfliktů. Ostatně i samotní autoři Gomulak-Cavicchiova et al. (2006) se domnívají, že výčitky a omluvy jsou jasným vyjádřením lítosti ohledně probíhajících konfliktů. Dítě se pak na jejich základě může domnívat, že rodiče mají v plánu daným potížím aktivně čelit.

Je obtížné dělat syntézu výsledků, pokud existuje jen pár studií zabývajících se tématem komunikace po konfliktu. Navíc se tyto studie věnují různým věkovým obdobím a využívají převážně výpovědi matek. Dané studie se však shodují ve dvou důležitých skutečnostech: při rodičovských konfliktech působí jako protektivní faktor, pokud má dítě možnost vyjádřit svoje emoce s konfliktem související a pokud jsou tyto emoce rodiče brány vážně. Druhým zjištěním je, že nepomáhá používat zlehčování nebo popírání konfliktů před dítětem, pokud je dítě svědkem těchto konfliktů (tím spíše, pokud je intenzita těchto konfliktů velká). Takovýto způsob ochrany dítěte má spíše za následek jeho zmatek, protože zkušenost dítěte není konzistentní s informacemi od rodiče.

### **III. Studie č. 1: Kontext rodičovského konfliktu v souvislosti s komunikací**

Rodičovské konflikty jsou jednoznačně oblíbeným výzkumným tématem kvůli jejich společenské aktuálnosti i kvůli negativním dopadům, se kterými jsou spojovány. Jak ale upozorňují Gomulak-Cavicchiová et al. (2006), není dostatek výzkumů, které by se rodičovskými konflikty zabývaly v souvislosti s komunikací. I v rámci českého kontextu se jedná o oblast výzkumně opomíjenou, přestože v rámci aplikované poradenské psychologie jde o téma velmi časté. Děti a jejich rodiče se dostávají do rodinných poraden, orgány sociálně-právní ochrany dětí i soudy se zabývají vysoce konfliktními rozvodovými spory a rodičům se dostávají doporučení, která vycházejí převážně z klinické zkušenosti. Výzkumně ověřená doporučení chybějí. Tato studie je tak prvním krokem k bližšímu porozumění kontextu rodičovských konfliktů v souvislosti s komunikací.

Teoretický podklad tvoří kognitivně-kontextuální perspektiva (Grych & Fincham, 1990), teorie emoční jistoty (Davies & Cummings, 1994) a specifický emoční model (Crockenberg & Langrock, 2001). Znamená to, že vnímání a hodnocení konfliktu dítětem je centrální a že je velká pozornost věnována i emocím, které u dítěte v důsledku rodičovských konfliktů vznikají, a dopadům na emoční jistotu dítěte. Studie dále vychází z dělení konfliktů na konstruktivní a destruktivní podle Grycha, Seida a Finchama (1992) a implicitně předpokládá, že určité druhy reakcí rodičů i dětí jsou z hlediska vzniku možných negativních dopadů vhodnější než jiné. Současná studie byla dále inspirována dvěma výzkumy, které se věnovaly přímo problematice komunikace po rodičovském konfliktu. Prvním výzkumem byl výzkum Brownové et al. (2007), který prezentuje dva základní komunikační vzorce, a to potvrzující komunikaci, která obsahuje empatické ujištění a porozumění dětským pocitům, a nepotvrzující komunikaci, které se projevuje jako tendence potlačovat nebo zlehčovat dětské emoce, trestat dítě nebo ho naopak vyzývat k zapojení se do rodičovského konfliktu. Druhý výzkum pak provedli Gomulak-Cavicchiová et al. (2006) a v centru jeho zájmu byly komunikační strategie, které rodiče používají pro zklidnění svých dětí po rodičovském konfliktu. Těmito způsoby bylo vyjádření náklonnosti v rodině, výčitky svědomí, zlehčování a popření.

Cílem studie je tedy především explorace a zorientování se v oblasti možných komunikačních strategií při/po rodičovském konfliktu a porovnání těchto strategií s dosavadními výzkumnými zjištěními. V centru zájmu jsou reakce rodičů vůči dítěti po konfliktu a následné reakce dětí. Tyto reakce budou zkoumány z hlediska formy komunikace,

ať už se jedná o verbální nebo neverbální komunikaci. Kromě samotných reakcí rodičů a dětí je cílem studie také zmapovat dětské potřeby v rámci konfliktních situacích.

Na tyto explorativní cíle studie pak navazuje cíl další, který je spíše metodologický. Tím, že chybí (resp. jsou jen velmi omezená) empirická data, která by potvrzovala určité způsoby komunikace jako lepší (tj. že se ukazuje jejich souvislost s nižší mírou maladaptivních potíží), je cílem této studie poskytnout prvotní kategorizaci různých způsobů komunikace s dětmi o konfliktech. Tato kategorizace bude mít důležitou roli při výběru metod a konkrétních nástrojů v dalších, kvantitativně zaměřených, výzkumech (viz studie č. 2 a č. 3).

Stanovené výzkumné otázky jsou vyjádřeny spíše obecně a v jejich formulaci je místo slova „komunikace“ zvoleno slovní spojení „způsoby reagování“, protože komunikace by mohla být vnímána v užším slova smyslu a být tak mírně zavádějící. Způsoby reagování jsou oproti tomu dostatečně širokou formulací. Výzkumné otázky, na které hledá studie č. 1 odpovědi, jsou tedy následující:

VO1: Jakými způsoby reagují rodiče při/po rodičovském konfliktu vůči dětem?

VO2: Jaké jsou potřeby dětí po rodičovském konfliktu?

VO3: Jakými způsoby reagují děti při/po rodičovském konfliktu?

## **1. Metoda výzkumu**

Pro celistvé postihnutí kontextu rodičovského konfliktu v souvislosti s komunikací o něm byly jako metoda sběru dat zvoleny rozhovory ve focus groups, a to jak s dětskými respondenty, tak také dospělými (rodiče, pedagogové a odborníci na problematiku rodičovských konfliktů).

Pro analýzu dat byla zvolena tematická analýza dle specifikace Brauové a Clarkové (2006). Podle autorek se jedná o „metodu identifikace, analýzy a odkazování se ke vzorům (tématům) v datech“ (Brau & Clark, 2006, s. 79). Důvodem k jejímu použití v této studii je její flexibilita i možnost využití ve chvíli, kdy se vychází z určité teorie a existuje předem stanovená výzkumná otázka. Východiskem této práce je teorie emoční jistoty a jejím cílem je doplnit celkový obraz toho, jak probíhá komunikace o rodičovském konfliktu.

Flexibilita metody může však vedle výhod podle autorek znamenat i jisté ohrožení, a to především ve vztahu k výzkumníkovi, který je aktivním prvkem při přemýšlení o datech, hledání spojitostí a jejich interpretaci. Hrozí tedy určitá subjektivita při analýze dat. Zásadním procesem je tedy detailní objasnění jednotlivých kroků analýzy a postupná revize vlastního postupu. Braunová a Clarková (2006) navrhují následujících šest kroků, podle kterých bylo postupováno i rámci této studie:

1) *Seznámení se s daty*. Seznámení se s daty zahrnuje alespoň jedno přečtení všech podkladů, které jsou předmětem analýzy. Následuje aktivní výzkumníkům přístup a jeho otevřenost při hledání významů a vzorců.

2) *Generování počátečních kódů*. Cílem generování počátečních kódů je postihnouti opakujících se vzorců, konkrétních kódů (ta jsou většinou specifitější v porovnání se širšími tématy).

3) *Hledání témat*. Témata vznikají tříděním a porovnáváním kódu do určitých vyšších kategorií. Pro jasnost je nutné, aby se jednotlivé kódy nepřekrývaly, tj. jeden kód spadá vždy do jedné kategorie. V této fázi se využívá tabulek a mentálních map.

4) *Přezkoumávání témat*. Díky opětovnému přečtení jednotlivých částí textů označených kódy se ujasňují hranice mezi tématy. Zároveň je zvažována validita jednotlivých témat v kontextu celého souboru.

5) *Definování a pojmenování témat*. Témata jsou finálně pojmenována a definována, aby byl jasný jejich obsah. Uvažuje se o každém tématu samostatně i o jeho souvislostech s dalšími tématy.

6) *Sepsání zprávy*. Díky definování témat je možné udělat finální analýzu dat a sepsat závěrečnou zprávu.

## **2. Výzkumný soubor**

Cílem rozhovorů v rámci focus groups bylo obsáhnout problematiku co nejkomplexněji, a proto byly rozhovory prováděny s dětmi i dospělými. S celkem 13 dětmi byly realizovány dvě focus groups (první skupina 5 účastníků, z toho 2 chlapci, a druhá skupina 8 účastníků, z toho 1 chlapec). Všechny děti byly ve věku 9–11 let a pocházely z jedné brněnské základní školy. Z hlediska struktury rodiny byly 4 děti z rozvedených rodin a 9 dětí z rodin úplných. Pro účast ve focus group bylo osloveno celkem 26 dětí, resp. jejich zákonných zástupců, tzn. návratnost byla 50 %.

S dospělými pak bylo provedeno celkem čtyři focus groups a dva individuální rozhovory. Dvě skupinky byly tvořeny pěti pedagožkami, které referovaly o své zkušenosti jak z pohledu dítěte (retrospektivní vzpomínky na vlastní prožívání), tak z pohledu rodiče, tak konečně i z perspektivy pedagoga, který se často o konfliktech v rodině dozvídá, ať už od rodičů nebo samotných dětí. Účastníci dalších dvou skupinek vycházeli z řad odborníků (4 psychologičky, 2 psychologové a 2 sociální pracovníce), kteří pracují v neziskových organizacích a ve své praxi se často zabývají problematikou rodičovských konfliktů. Dále byly provedeny dva individuální rozhovory – jeden s dětskou klinickou psychologičkou a druhý



s mladým dospělým mužem, který referoval o své zkušenosti z dětství. Menší počet účastníků v dospělých focus groups byl zvolen kvůli citlivosti tématu a dále kvůli dostupnosti jednotlivých odborníků. Následující tabulka č. 1 ukazuje přehled všech účastníků focus groups nebo individuálních rozhovorů.

Tabulka č. 1 Vzorek focus groups a individuálních rozhovorů

Typ rozhovoru	Počet účastníků	Z toho mužů	Věk
Dětská skupina č. 1	5	2	9-11
Dětská skupina č. 2	8	1	8-10
Pedagogové č. 1	3	0	dospělost
Pedagogové č. 2	2	0	dospělost
Odborníci č. 1	6	2	dospělost
Odborníci č. 2	2	0	dospělost
Individuální rozhovor odbornice	1	0	dospělost
Individuální rozhovor mladý dospělý	1	1	dospělost

### 3. Proces sběru dat

Výzkum probíhal v průběhu roku 2016 a na začátku roku 2017. U dětských respondentů byli osloveni zákonní zástupci informovaným souhlasem (viz příloha č. 1). Jak již bylo zmíněno, návratnost byla 50 %. Na počátku focus groups i individuálních rozhovorů byla zdůrazněna anonymita a důvěrnost zjištěných dat i možnost neodpovídat. U skupinových rozhovorů byl kladen důraz i na důvěrnost v rámci skupiny. Dále probíhaly polostrukturované rozhovory s předem připravenými otázkami týkajícími se rodičovských konfliktů („*Jak mohou vypadat neshody mezi rodiči?*“; „*Jaké mohou mít důvody?*“), komunikací rodičů s dětmi o těchto konfliktech („*Dělají rodiče něco nebo říkají něco dětem ohledně toho konfliktu?*“) a reakcemi dětí v souvislosti s konflikty („*Co se děje s dětmi během konfliktu rodičů?*“; „*Jak mohou děti reagovat na konflikt rodičů, ať už z krátkodobého nebo dlouhodobého hlediska?*“; „*Je něco, co by děti potřebovali, aby rodiče udělali/řekli?*“). Počáteční otázky byly zařazeny spíše jako uvádějící do tématu – výzkumný zájem se týkal především témat komunikace o konfliktu, potřeb dětí a jejich reakcí na konflikt. V závěru rozhovorů vždy došlo k debriefingu. Přesné znění úvodních informací, otázek i forma debriefingu byla upravena dle typu účastníků (např. jazyk pro dobrou srozumitelnost v dětských skupinkách) i podle aktuálně probíraných témat.

Focus groups trvaly zhruba 30 až 60 minut (dle počtu respondentů). V dětských skupinách byl kladen velký důraz na udržení pozornosti, a v jedné skupině vznikla spontánně i scénka rodičovského konfliktu a reakcí dítěte (tzv. bylo využito i projektivního potenciálu tématu). Individuální rozhovory trvaly zhruba 20 minut a po obsahové stránce se nelišily od focus groups.

#### **4. Zpracování a analýza dat**

Veškeré rozhovory byly zaznamenány na diktafon a následně přepsány do textové podoby. Pak proběhla tematická analýza podle výše doporučených šesti kroků (viz Brau & Clark, 2006). Při kategorizaci a kódování byla použita obecná pravidla (viz např. Ferjenčík, 2010). Analýzou dat bylo z původního počtu 273 výroků vytvořeno 44 kategorií, které spadaly do 3 základních tematických celků. Příklad analýzy dat je ukázán v příloze č. 1.

#### **5. Výsledky**

Základní tematické celky identifikované analýzou dat byly pojmenovány: **reakce rodičů vůči dítěti po/při konfliktu, potřeby dítěte a reakce dítěte na konflikt**. Ve skupině výroků reakce rodičů vůči dítěti po/při konfliktu bylo identifikováno 15 kategorií s 80 výroky. Tematický celek potřeby dítěte obsahuje 11 kategorií s 72 výroky. Tematický celek reakce dítěte na konflikt je pak tvořen 18 kategoriemi, které vzešly ze 121 výroků. Těchto 18 kategorií spadá do 5 vyšších tematických celků. Jednotlivé kategorie byly tvořeny výroky dětských i dospělých respondentů (pedagogů i odborníků). Pokud byly některé kategorie syceny výroky, které byly výlučně zmiňovány pouze některými informanty, je to u dané kategorie uvedeno.

V rámci analýzy bylo uvažováno o možném překrývání témat reakce rodičů vůči dítěti a potřeby dítěte vzhledem k tomu, že některé reakce rodičů jsou mířeny na uspokojení dětských potřeb po konfliktu, ale finálně jsou tato témata oddělena, a to z jednoho zásadního důvodu. Tím je skutečnost, že i reakce rodičů, jejímž cílem je uspokojit dětskou potřebu nemusí nutně odpovídat tomu, co děti v pokonfliktních situacích potřebují. V rámci analýzy je tedy důsledně rozlišováno, zdali se dané výroky týkají reakce rodičů nebo potřeb dítěte. Cílem tohoto dělení je získat možnost porovnat jednotlivé tematické celky a jejich kategorie (zjistit, které se svým významem překrývají a které jsou naopak specifické) a mít tak jasnější představu o dynamice celého procesu. Podobnosti a rozdílnosti těchto tematických celků a

jejich kategorií jsou pak dále zpracovány do jednotného schématu a jsou pak dále i tématem diskuze.

### 5.1. Reakce rodičů vůči dítěti po/při konfliktu

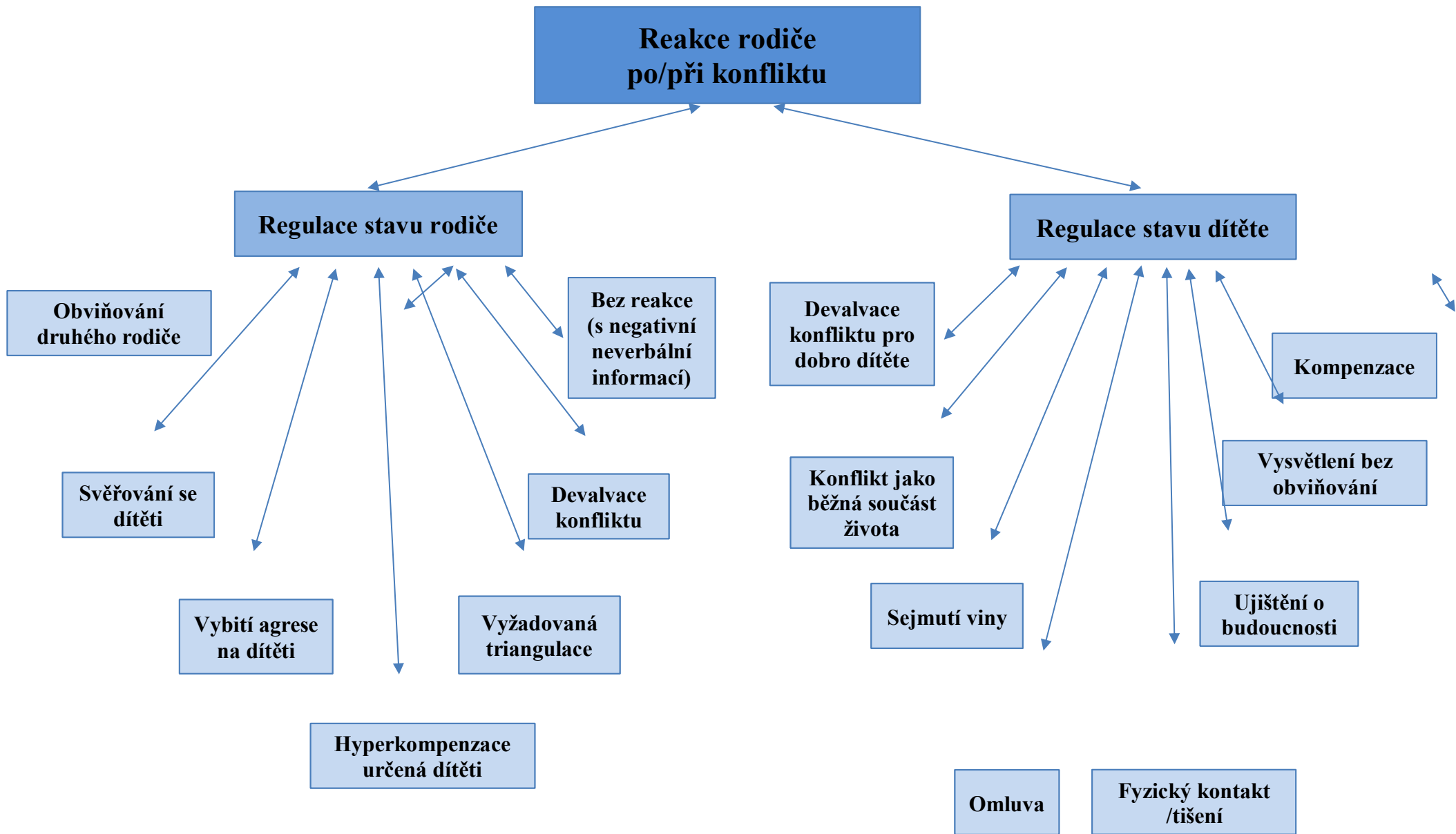
Do tematického celku reakce rodičů vůči po/při konfliktu dítěti spadají výroky vyjadřující způsoby rodičů zacházení se vzájemným konfliktem vůči dítěti. Prvotním záměrem bylo postihnout reakce, které se objevují až po ukončení aktuální konfliktní situace, ale během rozhovorů a následné analýzy se ukázalo, že hranice mezi probíhajícím a ukončeným konfliktem je některých případech velmi nejasná (např. když si rodiče dělají z dítěte prostředníka nebo před dítětem očerňují druhého rodiče, protože konflikt tak vlastně stále pokračuje, ale prostřednictvím dítěte). Reakce rodičů vůči dítěti byly rozděleny do dvou základních typů, a to podle toho, jestli je cílem reakce regulace stavu samotného rodiče nebo dítěte. Dostáváme se tedy do hlubších vrstev toho, co je motivem rodičem při jeho reakcích, a kdo je vlastně primárním objektem zájmu při dané reakci. Následující obrázek č. 4 ukazuje 15 analýzou vytvořených kategorií a jejich zařazení do dvou základních typů, tj. regulace stavu rodiče a regulace stavu dítěte.

Do typu **regulace stavu rodiče** spadá celkem 7 specifických kategorií. Tento typ jakoby implicitně naznačuje, že se jedná o reakce nevhodné, nezralé, kdy je centrálním zájmem regulovat emoce rodiče bez ohledu na zájmy dítěte. Přistupujeme k těmto kategoriím primárně nehodnotícím přístupem s cílem popsat je. Vhodností či nevhodností, respektive o případných souvislostech těchto reakcí s adaptačními potížemi dětí, se bude věnovat závěrečná studie prezentovaná v rámci této disertační práce.

Kategorie **obviňování druhého rodiče** byla v počtu výroků nejvíce zastoupena a vyjadřuje potřebu rodiče svalit veškerou vinu na druhého rodiče a ospravedlnit tak sám sebe před dítětem. Součástí je i urážení druhého rodiče, nadávání na něj a vyjmenovávání důvodů, proč druhý rodič nemá pravdu, proč je špatný a co všechno provedl (ať už dítěti nebo rodiči, který to takto před dítětem ventiluje). Zdá se, že v podhoubí těchto projevů je ventilace vlastních nezpracovaných pocitů hněvu a křivdy a potřeba mít v dítěti spojence, který rozumí důvodům, které rodič prezentuje. Konkrétními výroky, které účastníci výzkumu zmiňovali, byly např.: *„To jsem cítil, že mezi nimi byly nějaký problémy, a cítil jsem, že táta je asi ten špatnej. Mamka to tak dost prezentovala, říkala o něm dost špatný věci, což jí dotedka teda*

*zazlívám.*“ (mladý dospělý); „*Tvoje matka je kráva, proto se hádáme.*“ (odborník o tom, co od dětí slyší).

Blízkou kategorií je **svěřování se dítěti**, kdy se dítě stává vrbou, zpovědníkem rodičem. Rozdílem oproti předchozí kategorii je absence přímé atribuce viny. Dítě zde spíše „kontejnuje“



Obrázek č. 4 **Kategorie reakcí rodiče po/při konfliktu**

emoční potřeby rodiče a je mu oporou, které se může svěřit se svými starostmi („*Někdy, když jsou rodiče hodně smutní a naštvaní, tak se musí někomu svěřit, třeba dětem.*“ (dívka, 10 let)). Tato kategorie je svým významem velmi blízká pojmu parentifikace (v emocionální oblasti). Dítě je povýšeno na roli (dočasného) partnera, který sytí emocionální potřeby rodiče.

Abreakce emociálních potřeb je základem i další kategorie, a tou je **vybití agrese na dítěti**. Konfliktní situace s sebou přinášejí menší či větší míru agrese vůči partnerovi, které může být následně přesměrována i na dítě („*Rodiče budou mít zlost, jak na sebe řvali, tak jsou na sebe naštvaní, že chtějí říct něco tomu děcku a zařvou na něj.*“ (dívka, 10 let); „*a někdy si to dítě slízne i tu emoci, která patří druhému rodiči. Táta je naštvanej na mámu, ale slízne to to dítě od toho táty.*“ (odborník)).

**Hyperkompenzace určená dítěti** je další kategorií, která spadá do regulace stavu rodiče, a svoji paralelu má i co se týká regulace stavu dítěte. Zde je rozhodujícím odlišujícím prvkem motiv rodiče, proč ke kompenzaci dochází. Výstižně to popisuje jedna z psychologek v rámci focus group: „*Mám zkušenosti, že třeba ta maminka, když se pohádala s tátou, tak vzala to dítě a potřebovala to nějak ventilovat, tzv. to tomu dítěti vrátit, takže mu připravila úplně úžasný program – šli spolu sáňkovat, na kolotoče, bylo to až takové patologické, protože ona si z toho dítěte dělala partnera, který jí měl sloužit k nějaké abreakci a ventilovat ten nakumulovaný stres z hádky. Ale měla to zarámované tím, že se mu revanšuje za tu hádku, ale při tom to dělala z vlastních důvodů.*“ Primárním cílem tedy není vynahradit dítěti jeho případné negativní zážitky, které pramení z rodičovských neshod, ale pomoci sobě skrze určitou abreakci nebo zlepšení vlastního sebeobrazu tím, že rodič dítěti připraví zajímavý program a může se tak cítit skvělým rodičem.

Další kategorie, která se objevovala ve výpovědích účastníků, byla **vyžadovaná triangulace**. Termín vyžadovaná je zde velmi důležitý, protože upozorňuje na to, že se jedná o situaci, kdy rodič sám vyzývá dítě k tomu, aby se do konfliktu zapojilo jako prostředník, a to bez ohledu na to, jestli je tato iniciativa dítěti vlastní nebo ne. Konkrétními příklady triangulace mohou být slova typu: „*Vyřid' mamince, vyřid' tátovi, že ...*“ (psycholog); nebo přenášení odpovědnosti na dítě i co se týká témat s ním souvisejících, která by ale měla být primárně v kompetenci a na domluvě rodičů: „*Tohle je mnohem častější, že rodiče přenesou tu zodpovědnost na dítě. Fakt osmileté dítě není výjimka, aby si to vyřídilo samo. A pak třeba táta říká „a proč ty jsi nezavolal dřív“. Přenáší tu zodpovědnost a možná i obavy vystavit se dalšímu konfliktu.*“ (psycholožka). Ve výpovědi psycholožky se zrcadlí i možné motivy, kvůli kterým k takovéto vyžadované triangulaci dochází, a to přenášení zodpovědnosti, a tím i ulevování si sobě, tak i obavy z možného dalšího konfliktu.

**Devalvace konfliktu** je další kategorií. Do této kategorie spadá popírání konfliktu nebo jeho vážnosti s cílem snížit jeho důležitost nebo možné dopady. Podobně jako u hyperkompenzace a kompenzace určené dítěti je zde ale zásadní důvod, kvůli kterému k devalvaci dochází – jestli je jejím cílem snížení emočního napětí u rodičů (ať už kvůli samotnému konfliktu, kdy díky popření nebo devalvaci konfliktu nejsou jeho dopady tak velké, nebo i kvůli neochotě konflikt řešit) nebo jako ochrana dítěte. Tuto dualitu dobře vystihuje následující komentář jedné z pedagožek popisující prožívání kamarádky z dospívání, která zažívala intenzivní rodičovské konflikty: *„Do dneška jim to ta kamarádka vyčítá, že se nerozvedli daleko, daleko dřív. Že oni to jako by udržovali, až bude ona velká, aby to jako by pochopila, ale spíš si myslím, že se jim to nechtělo řešit a pořád to odsouvali a pak to prasklo a už se to řešit muselo – pak už se tam hádali i třeba o blběj botník, úplně zbytečně do extrému.“* Zároveň se zde objevuje i velmi časté přesvědčení rodičů, že dítě konflikt nevnímá, ať už kvůli tomu, že u něj mu není přítomné vůbec nebo protože je aktuálně v jiné místnosti a věnuje se jiným aktivitám. *„Jsou rodiče, kteří to začnou vysvětlovat tím, že se nic nestalo .... nebo že se nic neděje a dítě nic nevnímá, protože my se hádáme za dveřma (i když je to přes ty dveře většinou slyšet, a i kdyby nebylo, tak je to klima vycítitelné).“* Dochází tedy k tomu, že dítě získává rozporuplné informace verbálními a neverbálními kanály. Konflikt rodičů vidí/slyší nebo vnímá nepříjemnou atmosféru mezi rodiči, ale ti mu tvrdí, že se nic neděje.

Tuto rozporuplnost informací proudící z různých komunikačních kanálů v sobě obsahuje i poslední kategorie, jež spadá do typu regulace stavu rodiče, kterou je **bez reakce (s negativní neverbální informací)**. V rámci této kategorie nejde od rodičů k dítěti žádná verbální zpráva o tom, co se mezi rodiči děje, jaká je vážnost konfliktu nebo jestli bylo nalezeno řešení. Informace ale dítě získává neverbální cestou z chování rodičů vůči sobě. Logicky by toto chování mohlo mít různou podobu, od negativních před neutrální po pozitivní projevy. Ve výpovědích se ale objevovaly pouze negativní projevy rodičů vůči sobě, resp. přetrvávající napětí, které je pro dítě ale velmi dobře rozpoznatelné. I z tohoto důvodu byla tato kategorie zařazena do typu regulace stavu rodiče. Chybějící reakce může přetrvávat i po výslovné dotazu dítěte: *„Já (učitelka) jsem mu (žákovi, který se chodil vyučující svěřovat s tím, že se doma rodiče neustále hádají) říkala, ať se zeptá rodičů. Ať se zeptá na to, co ho trápí, ať jim to řekne. Ať si vezme maminku třeba večer, až budou v postýlce. A on řekl, že se s ním o tom nechtějí bavit, že ho vždycky pošlou pryč.“* Tak jako může být chybějící reakce pro jedny rodiče běžným způsobem reagování, pro jiné to může představovat až nepředstavitelný jev: *„Jako nedovedu si to představit – kdybychom se s manželem pohádali*



*nějak brutálně a viděli bychom, že u toho ty holky jsou, tak to pak asi nepřejdu a nepůjdu si dělat svý. Asi bych se k tomu stavěla jinak, myslím si, že ty děcka to vnímají.“* (vyučující). Možné vysvětlení poskytuje jedna ze zúčastněných psychologek: *„Ze začátku jsem byla na ty rodiče naštvaná, že vůbec nejsou schopni se podívat na to, co to dítě prožívá a zvážit, co jejich chování dělá s tím dítětem, ale čím víc s nima pracuju, tak chápu, že oni jsou fakt ublížení, že vlastně vůbec nemají kapacitu myslet na to dítě, že jsou tak emočně rozhození tím rozchodem a situacema, co prožili, že se jim těžko vcituje do někoho dalšího, jaký to může být pro to dítě. A není to o tom, že by to dítě neměli rádi nebo by ho chtěli poškodit, ale že jsou v tom emočně tak zapletení, že si vůbec neuvědomují, co to jejich chování s tím dítětem může dělat.“* Zde se mluví o dlouhodobějším nastavení, a to především u rozvodových konfliktů, ale platí to i u aktuálně prožívaných konfliktních situací: *„ale rodiče jsou často překvapení, když to oslovíme, že to může mít i nějakej skrytej komunikační potenciál pramenící z vlastní nejistoty. A to ty děti cítí dost silně.“* (psycholog).

Reakce rodičů, které se zaměřují na **regulaci stavu dítěte**, byly rozděleny do 8 kategorií. **Devalvace konfliktu pro dobro dítěte** je kategorií, která v sobě obsahuje popírání nebo zlehčování konfliktu se zjevným motivem dítě ochránit. Jakoby čím méně bude konfliktu věnovaná pozornost, tím méně negativních aspektů s sebou může konflikt přinést. Podobně jako u devalvace konfliktu, který byl popsán jako mechanismus pro regulaci stavu rodiče, vytváří tento mechanismus v dítěti určitou diskrepanci. Vidí, že mezi rodiči konflikt proběhl, ale ti ho popírají nebo zlehčují. Neví tedy, jestli má věřit vlastním vjemům nebo informacím od rodičů.

Význam konfliktu a jeho vážnost je součástí i následující kategorie, která je nazvána **konflikt jako běžná součást života**. V rámci této kategorie jsou obsaženy výroky, kterými rodiče vysvětlují dětem, že je běžnou věcí, když dva dospělí spolu nesdílejí stejný názor, a proto někdy dojde k hádce, že je tedy hádka běžnou součástí partnerského života. Touto normalizací se snaží předejít negativním afektivním stavům dítěte: *„Tak se mu (žákovi) snažím vysvětlit, že tak se to prostě děje, že dva dospělí nemají někdy stejnej názor a že někdy si to musí prostě říct. A že by si to neměli říkat před ním, že by si to měli říct spolu, ale že někdy se to prostě tak stane a že prostě to tak je a že z toho nemá bejt smutnej, že to tak je všude. Snažím se mu to tak vysvětlit, aby si nemyslel, že je třeba nějakej výjimečnej, že to tak je jen u nich. Že to tak je občas v každé rodině, že se čas od času musí ten problém někdy řešit, že z toho nemá být smutnej.“* (vyučující vůči žákovi). Zdá se, že velkou roli hraje použitá terminologie, kterou je označován rodičovský konflikt – zda je použito slovo hádka, nesouhlas, výměna názorů: *„My třeba jí (dceři) vysvětlíme, že to není hádání, že si jenom*

vyměňujeme názory, že to je normální běžná komunikace.“ (vyučující o svém vysvětlení vůči dceři). Dokonce se ve výpovědích dospělých objevil i důraz na to, že je pro děti vhodné, aby neshody rodičů zažily, pokud se jedná podobu tzv. konstruktivního konfliktu: „*Tak já si prostě myslím, že kolikrát je to pro to děcko pak horší, když přijde do toho prvního kontaktu (s konfliktem), že neví, co si s tím počít, co dělat. Protože on je zvyklej, že je všechno krásný, skvělý, barevný, milý a že se nemůže ten mrak zatáhnout. Takže já si myslí, že je dobrý, když na to jsou zvyklí, vědí, že něco takového může přijít, ale když vědí a dokážou si s tím nějakým způsobem poradit. Vědí, že to může se stát, že to je normální, ale že by to nemělo být často. Že to k životu patří, že si lidi čas od času vymění názor a že to musí být v nějakých hranicích, ve slušnosti.*“ (vyučující o vlastních zkušenostech).

**Sejmutí viny** zahrnuje výroky, jejichž cílem je, aby si dítě nepřipisovalo vinu za rodičovský konflikt: „*Ty za to nemůžeš, to je mezi náma dospělýma.*“ Je tedy reakcí na to, že by se dítě mohlo obviňovat za rodičovské konflikty (více viz reakce dítěte na konflikt). Do této kategorie by ale neměly být zařazeny výroky, které se sejmutím viny z dítěte obsahují zároveň i obvinění partnera.

Podobný efekt jako sejmutí viny může mít i **omluva**, která pro dítě vlastně znamená, že si rodiče uvědomují vlastní roli v konfliktu. Omluva se může částečně vztahovat k podobě, kterou konflikt má: „*Rodiče se pak dodatečně omlouvají tomu dítěti, že se hádali.*“ (dívka, 9 let).

Následující kategorií je **fyzický kontakt/tišení**, kdy stojí v popředí využití neverbálních i verbálních prostředků k tomu, aby se dítě zklidnilo, aby se cítilo lépe: „*Já myslím, že pokud jim (rodičům) na tom dítěti záleží, tak asi jdou a nějakým způsobem ho alespoň obejmou nebo s ním posedí a povykládají nebo si s ním začnou hrát, jen aby mělo tu pozornost.*“ (vyučující o vlastním názoru).

Jinou strategií vůči dítěti může být **ujištění o budoucnosti**, jehož cílem je dítě ujistit o tom, že hádka mezi rodiči neznamena riziko rozpadu rodiny nebo změnu vztahu mezi rodiči: „*postoj „pořád tě máme rádi“ a uklidnění a ujištění, že hádka neznamena, že se nám rozpadá rodina.*“ (psycholožka). Toto ujištění může být o to důležitější v současné době, kdy ve společnosti v polovině případů dochází k rozpadu rodiny a rozvodu. Děti jsou si tohoto faktu vědomy, setkávají se v kolektivu s dětmi, které takovou zkušenost mají a bojí se, že takový konec postihne i jejich rodinu: „*Maruška se s tím poprvé setkala v 5 letech ve školce, kdy se tam holčička ... kdy od nich odešel na Vánoce tatínek a oni to v tý školce rozebírali. ... No a pak Maruška na základě toho, když byla nějaká ta hádka nebo jsme měli těžší období, tak to ta*

*Maruška použila, že měla jako kdyby strach, že si to spojila s tím, že by náš taťka taky mohl odejít.*“ (vyučující o zkušenosti s dcerou).

**Vysvětlení bez obviňování** je další kategorií, jak rodiče reagují vůči dítěti po vzájemném konfliktu. Rodiče srozumitelnou a věkově adekvátní formou vysvětlí, že k hádce došlo, případně i důvod té hádky. Zásadní ale je, že nedochází k vysvětlení, které by obsahovalo obviňování jednoho z rodičů: *„Já třeba to jdu pak Terezce vysvětlit, protože vidím, že ona je z toho špatná. Tak se snažím za ní jít a říct jí, proč jsme se pohádali. Snažím se. Ne vždycky. Řeknu jí: „No víš, Terezko, taťka má na to jinej názor, já taky, a prostě pohádali jsme se a možná jsem mu řekla něco, co mě teď mrzí, protože jsem byla fakt naštvaná.“*

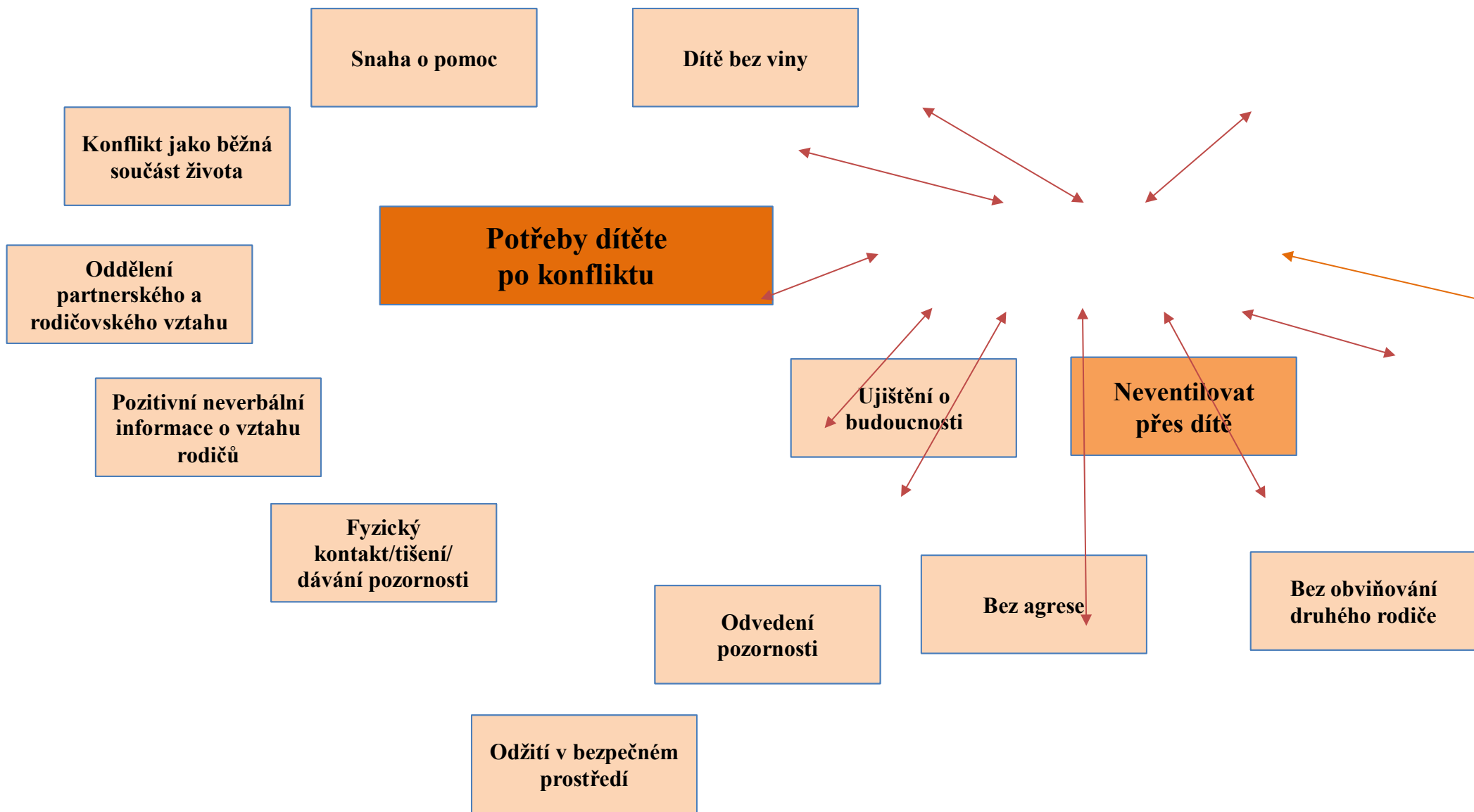
**Kompenzace** je poslední identifikovanou reakcí rodičů. Cílem kompenzace je vynahradit dítěti zážitek spojený s jejich konfliktem nebo napjatou situací v rodině. Primárním objektem je zde ale dítě (v porovnání s hyperkompenzací). Dívka (10 let) uvedla příklad takové kompenzace: *„že to tomu děcku můžou vynahradit, že ho někam vezmou třeba, třeba „vezmeme tě na psí výstavu s celou rodinou“. „Oni si toho potom ti rodiče všimnou a začne jim být líto, že to ta malá nebo ten malý slyšel.“* (vyučující o své reakci vůči dceři).

Zajímavou intervenující proměnnou, která má zřejmý vliv na způsob reagování rodiče vůči dítěti, je sourozenecká konstelace. V několika výpovědích se objevila specifická role staršího sourozence, který je rodičem vyzván k plnění určité roli v rámci konfliktní situace: *„Máma to ventilovala jenom přese mě, přes ní (mladší sestru) ne. Protože ona je ta mladší, takže ta se nebude zatěžovat.“* (mladý dospělý), nebo který do této role vstupuje sám: *„Já mám pocit jak, když to starší dítě chrání to mladší před těma věcmá, nevím. Nějak to cítím ... Já mám pocit, že ta Maruška tam dává jakoby ten štít, že ona ho jakoby ochraňuje. On (mladší syn) byl i stranou, on to ani nikdy nezaregistroval, nikdy nic neřekl, vždycky ta Maruška, když už by zareagovala, tak by zareagovala vlastním způsobem.“* (vyučující o své dceři).

## **5.2. Potřeby dítěte**

Tematický celek potřeby dítěte je tvořen 11 kategoriemi, které vystihují to, co dítě podle účastníků výzkumu po/při konfliktu rodičů potřebuje (viz obrázek č. 5). Těchto 11 kategorií bylo vytvořeno z původních 72 výroků. Jako velmi zajímavé se pak jeví porovnání kategorií možných reakcí rodičů vůči dítěti a reálně identifikovaných potřeb (více viz diskuze).

První kategorie byla pojmenována jako **dítě bez viny**, tedy cítit, že dítě nemůže za konflikt rodičů: „*si vzpomínám takový pocit, že já jsem někdy něco udělala a že jsem měla vinu, že je to někdy kvůli mně. Prostě se začalo kvůli mně, že, já nevím, třeba jsem dostala blbou známku, a taťka třeba řekl: „Nekřič na ňu.“ A vyvinulo se to do strašné hádky, a to bylo* *taky*



Obrázek č. 5 **Potřeby dítěte po konfliktu**

*hrozný. Já jsem potřebovala v tu chvíli asi vědět, že já za to nemůžu.*“ (vyučující o vlastní zkušenosti s konfliktem rodičů).

Kategorie **snaha o pomoc** vyjadřuje touhu dítěte určitým způsobem do konfliktní situace zasáhnout, aby byla vyřešena nebo ukončena. Tento vnitřní pocit určité připravenosti pak může reálně vést k akci, tedy určitému zásahu, ale také nemusí a zůstává určitý vnitřní neklid a nejistota, co by vlastně dítě mělo dělat: *„Rodiče se hádali hodně nahlas a ta moje sestřenice tam chtěla jít a já jsem nevěděla, jestli je to dobrý, aby tam šla a slyšela tu hádku, tak jsem jí potichu říkala, aby tady radši byla, protože ty děti pak tu hádku uslyšej a hned ví, že se máma s tátou hádají a chtějí jim nějak pomoci, ale neví třeba jak.*“ (dívka, 10 let).

**Konflikt jako běžná součást života** je významově stejnou kategorií, která se objevila u reakcí rodičů. Dítě potřebuje slyšet určitou legitimizaci a normalizaci: *„Dospělí se taky někdy neshodnou, stejně jako tak jako děti.*“ (psycholog o potřebách dítěte).

Další kategorií tvoří **oddělení partnerského a rodičovského vztahu**. Během rozhovorů se toto téma objevovalo především v kontextu rozvodových vztahů: *„dokážu si představit, že by prostě mamka řekla: „S tátou si už nerozumíme, proto půjdeme od sebe, ale furt je to váš táta, takže není nějaké špatné, nic se prostě nezmění, jenom tady už s náma nebude žít, ale vy se s ním normálně budete dát vidat a je to furt to váš táta, a proto ho budu respektovat.*“ (mladý dospělý). Ale stejně důležitý význam má tento postoj i v rámci aktuálních konfliktů: *„My jsme tady oba pro tebe.*“ (psycholog).

Velmi blízkými kategoriemi pak jsou kategorie, které mají společného jmenovatele, a to neventilování přes dítě, tj. **bez agrese a bez obviňování druhého rodiče**. Tyto kategorie jsou tedy důsledkem oddělení partnerských a rodičovských témat, kdy nedochází k přenášení agrese vůči dítěti: *„Nepřenášet to na to dítě tím, že k němu budu hnusná, ale mít k němu stejný přístup jako vždycky. Nepřenášet tu agresi na něj ve smyslu: „ty jsi zase neudělal domácí úkoly, táhni do pokoje!“* (sociální pracovnice o zkušenostech při práci s rodiči v konfliktu), nebo kdy není vina svalována na druhého rodiče: *„Ať si laskavě svoje výlevy nechají pro sebe, že děti nejsou terapeuti ani nějaká stoka, kam si nahážou svoje sračky o druhém.*“ (mladý dospělý).

Velká část kategorií je tvořena především verbálními informacemi, které rodiče dětem po konfliktu předávají. To ale neplatí u následujících dvou kategorií: **pozitivní neverbální informace o vztahu rodičů a fyzický kontakt/tišení/dávání pozornosti**. Do kategorie pozitivní neverbální informace o vztahu rodičů spadají výroky, které zdůrazňují celkovou atmosféru, která po konfliktu rodičů probíhá. Z této atmosféry dítě vycítí, že rodiče konflikt ukončili: *„Já, když si rodiče nadají, tak potřebuju, aby to nebylo dýl než dvě hodiny. Když už*

*je to dýl, ono to obvykle bývá večer, tak potřebuju, aby už šli spát a ráno byli v pohodě, ne že se ráno na sebe mračí a nemluví spolu.* (dívka, 10 let).

Stejně velkou roli hrají neverbální informace i v rámci kategorie **fyzický kontakt/tišení/dávání pozornosti**: *„Potřebuju pomazlit se.“* (dívka, 10 let); *„Pomůže mi, když mě obejmou (rodiče)“* (dívka, 9 let); *„Je to o tom všimnout si toho dítěte – ty děti často říkají, že by to potřebovaly.“* (psycholog).

Následující kategorie **odžití v bezpečném prostředí** v sobě podobně jako přecházející kategorie obsahuje prvky emoční abreakce, největším rozdílem ale je, že zde nejsou poskytovatelem této abreakce rodiči, ale jiné osoby: *„Potřebovala vrbu, potřebovala to ze sebe dostat, někomu to říct, protože se člověku kolikrát uleví, když to ze sebe dostane.“* (vyučující o své dospívající kamarádce a jejím prožívání konfliktu rodičů), nebo zástupné symboly (např. plyšové hračky): *„mně pomáhá, když si vezmu svoje nejoblíbenější plyšáky, obejmu je, lehnu si a vybrečím se.“* (dívka, 10 let).

**Odvedení pozornosti** je další kategorií – ta vyjadřuje potřebu dítěte distancovat se od konfliktu rodičů a to tak, že pozornost je věnována jiným podnětům a ne konfliktům, které by mohly v dítěti vytvářet nepříjemné emoční stavy: *„třeba si můžou (děti) zapnout televizi a dívat se na ní a dají to více na hlas a začnou se dívat do toho příběhu.“* (dívka, 11 let).

Poslední identifikovanou kategorií je **ujištění o budoucnosti**. Tato kategorie je obsahově stejná jako u rodičovských reakcí. Potřebou dítěte je: *„nějaká transparentní komunikace o tom, co se děje a co se bude dít pak, s nějakou finalitou – že to nějak skončí, že se usadí, že to bude nějak fungovat, aby to mělo ten transparentní rámeček i do budoucna – aby věděli, že se to nějak řeší.“* (psycholog).

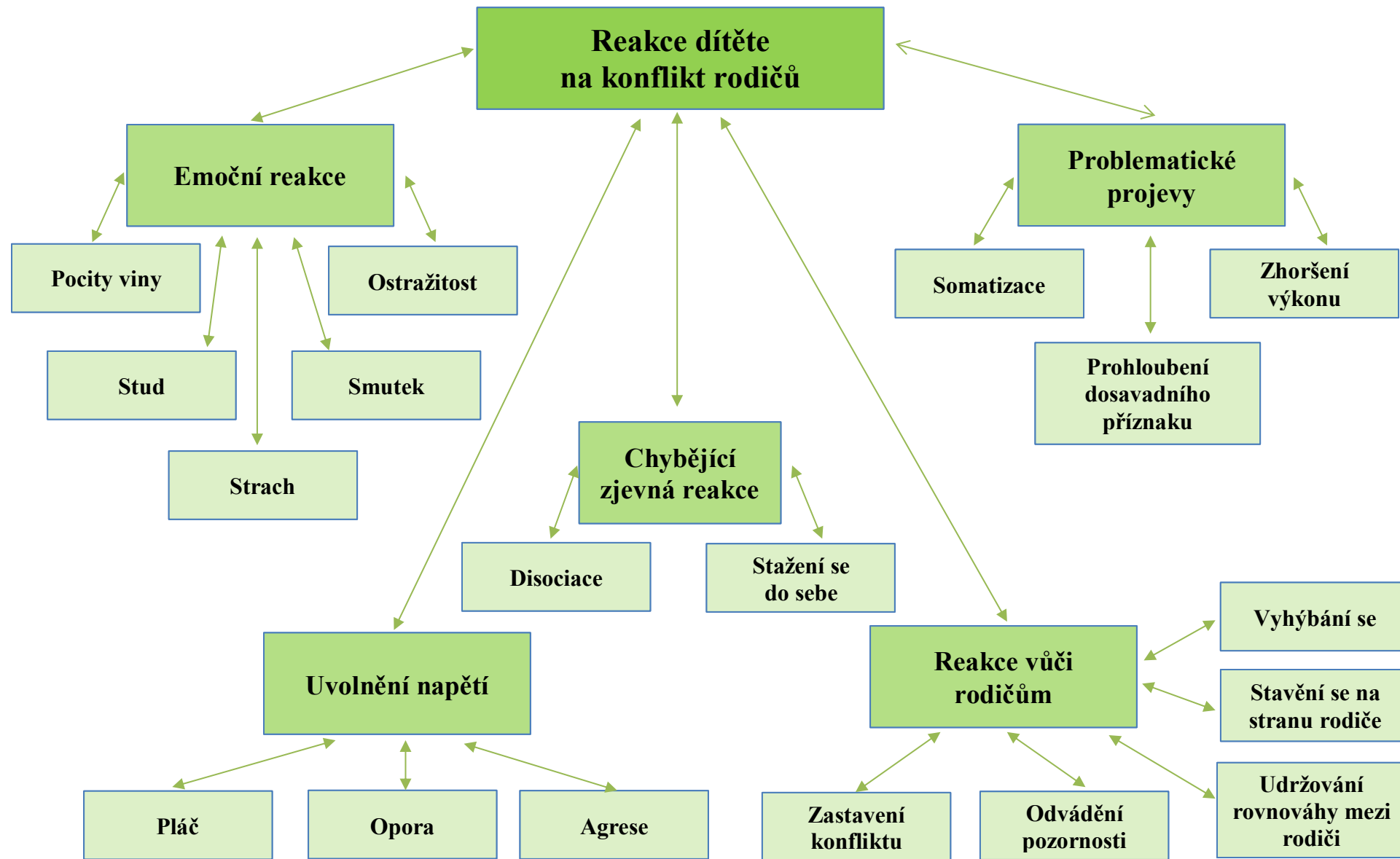
### **5.3. Reakce dítěte na konflikt**

Reakce dítěte na konflikt je posledním tematickým celkem, který zaštiťuje širokou oblast nejrůznějších reakcí na rodičovský konflikt, ať už z dlouhodobého nebo krátkodobého hlediska. Na základě 121 výroků bylo celkem identifikováno 18 kategorií, které jsou uskupeny do 5 vyšších typů podle významové spojitosti: **emoční reakce, chybějící zjevná reakce, uvolnění napětí, reakce vůči rodičům a problematické projevy** (viz obrázek č. 6).

**Emoční reakce** jsou jasným typem reakcí na rodičovský konflikt, kdy se objevují tyto emoce či pocity: pocity viny, stud, strach, smutek a ostražitost.



**Pocity viny** jsou jednou z nejčastěji sledovaných proměnných při zkoumání souvislostí rodičovských konfliktů a maladaptivních projevů dětí, proto není překvapením, že k nim i



Obrázek č. 6 Reakce dítěte na konflikt

v rámci focus groups nebo individuálních rozhovorů účastníci často vyjadřovali: „*Děti jsou zvědavý ve všem, tak i je zajímá, proč se toto děje. A jestli za to třeba nemůžou oni. Jestli třeba na tom nemají nějaký podíl oni sami, jestli se rodiče nehádají kvůli němu. Taky jsme vždycky s bráchou čekali, co se bude dít, jestli jsme něco neudělali.*“ (vyučující o své zkušenosti z dětství). Tím, že si dítě přisoudí vinu za rodičovské konflikty, se může cítit paradoxně částečně lépe – získává tím pocit, že nad danou situací má alespoň částečnou kontrolu a může jí tím pádem ovlivnit. Sebeobviňování tak může sloužit jako bariéra proti pocitům bezmoci:

„*Že v tom byla až taková omnipotence „až já (dětský pacient psychiatrické léčebny) se naučím to správné chování, až se vyléčím a budu zdravěj a hodnej, tak naši spolu budou mluvit, budeme zase ta dobrá rodina.*“ (psycholožka o přisuzování i viny za rodičovské konflikty u dětských pacientů s problémovým chováním).

Další emocí, která se objevuje v prožívání dětí, které zažívají rodičovské konflikty, je **stud**: „*Naši se taky hádali, ale já jsem to nikdy nikomu neřekla, protože přece nebudu říkat, že se hádají, protože prostě by si někdo myslel, že mám divnou rodinu, že se nemají rádi.*“ (vyučující o svých vzpomínkách z dětství).

Velkou kategorií emočních reakcí je **strach**. Tato kategorie v sobě obsahuje jak strach týkající se vlastní osoby dítěte: „*tak třeba abych ještě neslízla něco*“ (vyučující o svých vzpomínkách z dětství), tak strach týkající se rodičů (ať už se jedná o strach, co se může stát jednomu z rodičů nebo oběma v průběhu hádky: „*Mamka strašně řvala, na něho (otce) jako hrozně. A on třeba, si pamatuju jednu hádku, kdy ji chtěl zacpat pusou, aby to sousedi neslyšeli. A ona řvala: „Nech mě, nemakej na mě, něco mi uděláš.“ A já jsem měla strach, že si něco udělají.*“ (vyučující o svých vzpomínkách z dětství); nebo strach související s udržením neutrální pozice mezi rodiči: „*Prostě když se hádají, tak já jsem v pokojíčku a pak přijdou rodiče, jeden z nich a třeba se zeptají: a že to tak bylo? A já mám strach něco říct, protože nechci ublížit tatkově, ale zároveň to samé s mamkou.*“ (dívka, 10 let); nebo strach z rozvodu rodičů: „*když se naši hádali, tak jsem stála za dveřma, poslouchala jsem to a měla jsem hroznej strach, aby se nerozvedli, a to třeba nehrozilo tehdy.*“ (vyučující o svých vzpomínkách z dětství).

Další emocí, kterou děti v souvislosti s rodičovskými konflikty zažívají, je **smutek**. Je jim líto, co se mezi rodiči děje a přály by si, aby neshody mezi rodiči přestaly: „*Já jsem z toho pak měl hlavu jako pátrací balón a přemýšlel jsem hrozně o tom a trápilo mě to.*“ (mladý dospívající).

Poslední identifikovanou emocií je spíše než emoce v původním slova smyslu určitý stav **ostražitosti**, který je především fyziologickým projevem celkového vypětí a přetrvávajícího neklidu: „*Společný jmenovatel je asi taková ostražitosť, napnutosť nervové soustavy, co se bude dít? Připravenosť reagovat, taková nachystanosť k akci.*“ (psycholog). Ačkoli se tedy nejedná vyloženě o emoci jako takovou, byla tato reakce zařazena k emočním reakcím na základě fyziologického podkladu, které všechny emoce mají (tím, že každá emoce má svoji složku subjektivně pocitovou, fyziologickou a behaviorální). Tato kategorie se objevila pouze ve výpovědích odborníků.

Druhým typem reakcí je vlastně jejich absence, zde pojmenováno jako **chybějící zjevná reakce**, kdy na dítěti nejsou vidět žádné pozorovatelné projevy, že by konfliktním situaci nějakým způsobem vnímalo nebo interpretovalo. Podle slov jednoho z odborníků může být právě tento způsob reagování velmi problematický: „*dítě, které je agresivní, tak si řekne o tu pozornosť, ale dítě, které je pasivní, mlčenlivé, tak tam se obávám, že to může být přehlédnuté.*“

Možným důvodem k této chybějící reakci je **disociace**, kdy vlastně dochází k odštěpení zážitků spojených s nepříjemnými emočními stavy. Jedná se o obranný mechanismus, který se objevuje v různých fázích kognitivního zpracování, ať už na úrovni vstupu (tj. konflikt se nedostane ani do centra pozornosti dítěti, např. v důsledku desenzitivizace: „*Když to vidím třeba v rodině ségry, u nich jsou hodně často. Tam ty hádky jsou zase pořád. Oni v tom ty děcka žijou a nereagujou na to.*“ (vyučující)) nebo i v rámci vybavení z paměti: „*Ty děti to mají takový jako vyretušovaný.*“ (psycholog); „*Jako by to byla bolavá vzpomínka, kterou, když ty děti oživí, tak oživí i bolest.*“ (psycholožka). Disociace může být spojená i s fantazií dětí: „*Setkala jsem se s různou disociací, kdy utíkaly ty děti do fantazijního světa, světa pozitivních vzpomínek nebo do smyšlených příběhů.*“ (psycholožka).

K absenci zjevné reakce ale může dojít i v důsledku **stažení se do sebe**: „*Já jsem byla ještě ten typ, co slyšel i to co nemá slyšet a hodně jsem to v sobě měla narvaný, ale neřekla jsem to nikde.*“ (vyučující o své vlastní zkušenosti); „*Ty děti jsou výrazně vyhýbavé, stahují se, nechtějí o ničem mluvit, stahují se do sebe. Setkávám se i s mutistickými dětma, které prostě přestaly mluvit.*“ (psycholog).

Třetí typ reakcí dětí byl pojmenován **uvolnění napětí**. Společným jmenovatelem následujících tří kategorií je tedy ventilace nahromaděného napětí, které vzniká v důsledku rodičovských konfliktů. Může se jednat o ventilaci aktuálních emocí ihned po konfliktní situaci nebo i déletrávajícího emočního naladění.

**Pláč** je první z těchto ventilačních strategií. Pokud bychom tuto reakci propojili s emocemi, které dítě prožívá, může se jednat o zpracování strachu, pocitů viny, studu i smutku: „*já jsem to vlastně zažila jako děcko, protože naši se doma hádali. A já vím, že jako dítě jsem to strašně špatně vnímala, strašně špatně. Jsem se někam zavřela a brečela jsem.*“ (vyučující o vlastní zkušenosti jako dítěte); „*Někdy skočím do postele a zabalím se tam do peřin, jednou jsem tam brečel 3 hodiny a pomáhá mi, když jdu do pokoje, někdy jsem tam tak 2-3 hodiny a nikdo mě neotravuje.*“ (chlapec, 10 let).

Další ventilační strategii představuje **opora**, ať už se jedná o sociální oporu, kdy je dítěti k dispozici další osoba nebo nějaký zástupný symbol (př. plyšová hračka).

Poslední identifikovanou ventilační strategii lze vymezit jako **agresi**. Tato agrese může být vyjádřená vůči druhým lidem: „*Setkávám se s tím, že ty děti jsou agresivní, vystupují dost impulzivně, rychle vyletí a tím se dostávají do konfliktu, ať už s rodiči doma nebo ve škole se spolužáky.*“ (psycholog), vůči věcem: „*mně by určitě pomohlo, kdy bych do něčeho kopl nebo něco rozbil.*“ (chlapec, 10 let) nebo i vůči sobě samému: „*ať už nějaké sebepoškozování, když se to nahromadí, tak se třeba řežou, nebo jsem měla chlapečka, který popisoval, že bouchal hlavou do zdi*“ (psycholožka). Je zajímavou skutečností, že emoce hněvu se u primárně identifikovaných emocí, které dítě zažívá, neobjevila. Zároveň může ale agrese plynout i ze strachu a z již zmiňované ostražitosti, která s sebou přináší připravenost reagovat třeba i agresivním způsobem.

Čtvrtý typ reakcí se týká **reakcí vůči rodičům** a je tvořen 5 různými kategoriemi. První z těchto kategorií je snaha o **zastavení konfliktu**, kdy se dítě aktivně snaží zasáhnout a ukončit rodičovský konflikt tím, že rodičům explicitně řekne, aby se přestali hádat. Vstupování do konfliktu je zde myšleno ve smyslu triangulace. Omezené možnosti dítěte hádku zastavit mohou vést i k tomu, že má dítě tendenci zapojit i další členy rodiny: „*Mám pocit, že se Maruška jednou zmínila i před naší mamkou a ona to s ní nějak rozebírala, a od té doby ona měla tendenci použít: „já to řeknu babičce, že se hádáte.*“ (vyučující o reakci dcery při hádce).

Jinou strategií pro zastavení konfliktu může být **odvádění pozornosti** rodičů, aby musela být hádka přerušena. Pozornost může být odváděna různými způsoby, ať už se jedná o problematické chování dítěte, jeho snahu o změnu programu: „*Pojďte se se mnou dívat na televizi, aby něco společného spolu dělali, aby se zabavili.*“ (dívka, 10 let) nebo upozornění na vlastní potřeby: „*můj brácha by to vyřešil tím, že by tam přišel a řekl by: „Já mám hlad!*““ (dívka, 11 let).

Již zmíněná snaha o neutralitu je patrná i v rámci kategorie **udržování rovnováhy mezi rodiči** – dítě se snaží nepřiklánět se na stranu ani jednoho z rodičů, protože oba jsou pro něj důležité osoby: „*A pak když přijde mamka, tak taky nechci nic říkat, protože, když něco řekneš, tak je to proti tomu druhému a to já nechci, nechci ublížit tomu druhému.*“ (dívka, 10 let). Udržovat takovou neutrální pozici je pro dítě ale velmi náročné: „*Oni to cítí a snaží se nebyť ani na jedné straně, nechtějí ublížit ani jednomu rodiči, tak je to pro ně hrozně těžké a je to pak pro ně i o nějakém potlačování emocí a opatrnosti ve svých projevech.*“ (psycholog); „*ta zpráva, která jde od rodičů od hrozně matoucí, obsahuje v sobě spoustu agrese a ty děti se v tom nevyznají. Většinou mají rádi tátu i mámu a najednou jsou v situaci, kdy si musí vybrat.*“ (psycholog). Takovéto udržování neutrality může být typické v rodinách, kde konflikty prozatím nevyústily v rozpad rodiny: „*podle mě tam mají ty děti hodně obran, které je drží v tom, že si nemůžou úplně dovolit odsoudit ty rodiče nebo jednoho z nich, jako u těch rozvedených rodin, kteří můžou říct, že máma nebo táta jsou takoví.*“ (psycholožka).

A právě **stavění se na stranu jednoho z rodičů** je následující kategorií. Tato strategie může pomoci dítěti s nestabilitou, kterou zažívá: „*Přidám se k jednomu rodiči a jasně demonstрую stranu, na které jsem. Jakýkoli takový styl, který pomůže zvládnout tu pozici uprostřed.*“ (psycholog o zkušenostech s dětskými klienty). Stavění se na stranu jednoho z rodičů může probíhat v průběhu konfliktu: „*když třeba manžel něco udělá, což oni (děti) vědí, že udělal kdysi dávno a já jsem to komentovala, tak oni to komentují za mě, ale mýma slovy. Takže příklad: „Taťko zase jsi nechal ty kalhoty na sedačce, ty víš, že to neděláme, že se to mamce nelíbí.“ A oni už defacto přebírají ta slova. Zvýší hlas, řeknou to tak jak já.*“ (vyučující o svých dětech). Tato tendence ale může být zjevná i po konfliktu: „*Nekomentuje to v té hádce, ale přijde a řekne: „Mami, ale taťka má pravdu.“ Přitom je hodně se mnou. Když je hodně naštvanej, tak říká, co taťka, ale teď někdy mě zarazí, že je na jeho straně.*“ (vyučující o svém synovi). Tendence stavět se na stranu jednoho z rodičů může vyústit až do tzv. parentifikace, kdy dojde k převzetí rodičovské role dítětem. Psychologové účastníci se výzkumu pak zmiňovali především chlapce, u kterých se s tímto jevem setkávají: „*Ti kluci, kteří toto zažívají, tak často přichází nadšení: „Já jsem té mámě pomohl zlepšit náladu.“ A jsou na to pyšní – což podkopává zase obraz toho táty „já jsem lepší než táta, on jí rozbil a já jí složím, to jsem dobřej, že?““ (psycholog).*

Naprostou opačnou tendenci vyjadřuje následující kategorie, kterou je **vyhýbání se**. V krátkodobém kontextu může jít o strategie, pomocí kterých dítě přeneslo pozornost na jiné podněty, než je rodičovský konflikt: „*tak jde (dítě) do pokoje, zavře dveře, zacpe si uši, aby to neslyšelo, nebo se snaží vytvořit nějakou hudbu, snaží se na to nemyslet*“ (dívka, 9 let); „*já*

*jsem někde viděl, že jeden kluk slyšel, jak se (rodiče) hádají, a tak si sbalil věci a utekl“* (chlapec, 10 let). Může jít ale i o dlouhodobější strategie, které dítě zvolí: *„Já jsem jednu dobu, to bylo potom v pubertě, já jsem ani nechodila dom. Já jsem chodila večer pryč, abych tam nebyla.“* (vyučující o vlastních zážitcích). Je zřejmé, že přenášení pozornosti je do jisté míry podobné stavům disociace, zmíněným výše. Hlavními rozdíly jsou ale míra patologie a míra kognitivního zpracování a následného vytěsnění. Při přenesení pozornosti si je dítě stále vědomo, že k rodičovským konfliktům dochází, což u disociace není – zde je tento zážitek odštěpen v rámci obranných mechanismů.

Posledním typem dětských reakcí, které se ve výpovědích účastníků objevovaly, jsou **problematické projevy**, které mají dlouhodobější charakter a nejsou tedy přímou reakcí na aktuálně probíhající rodičovské konflikty. O těchto projevech mluvili pouze dospělí účastníci výzkumu, především odborní pracovníci. Pro celistvost modelu byly v předkládaném schématu zachovány. Jedná se často o projevy, kvůli kterým se dostanou děti do péče odborných pracovníků, a až při hlubším prozkoumávání prostředí, ve kterém dítě žije, se objeví informace o konfliktních vztazích v rodině. Jednou kategorií těchto projevů jsou **somatické projevy**, které se týkají jak časté nemocnosti dítěte, tak opakovaných bolestí hlavy, břicha nebo nechutenství bez primární fyziologické příčiny. Do této kategorie jsme zařadili i příznaky související se spánkem (špatné usínání, časté buzení se, noční můry, enurézy).

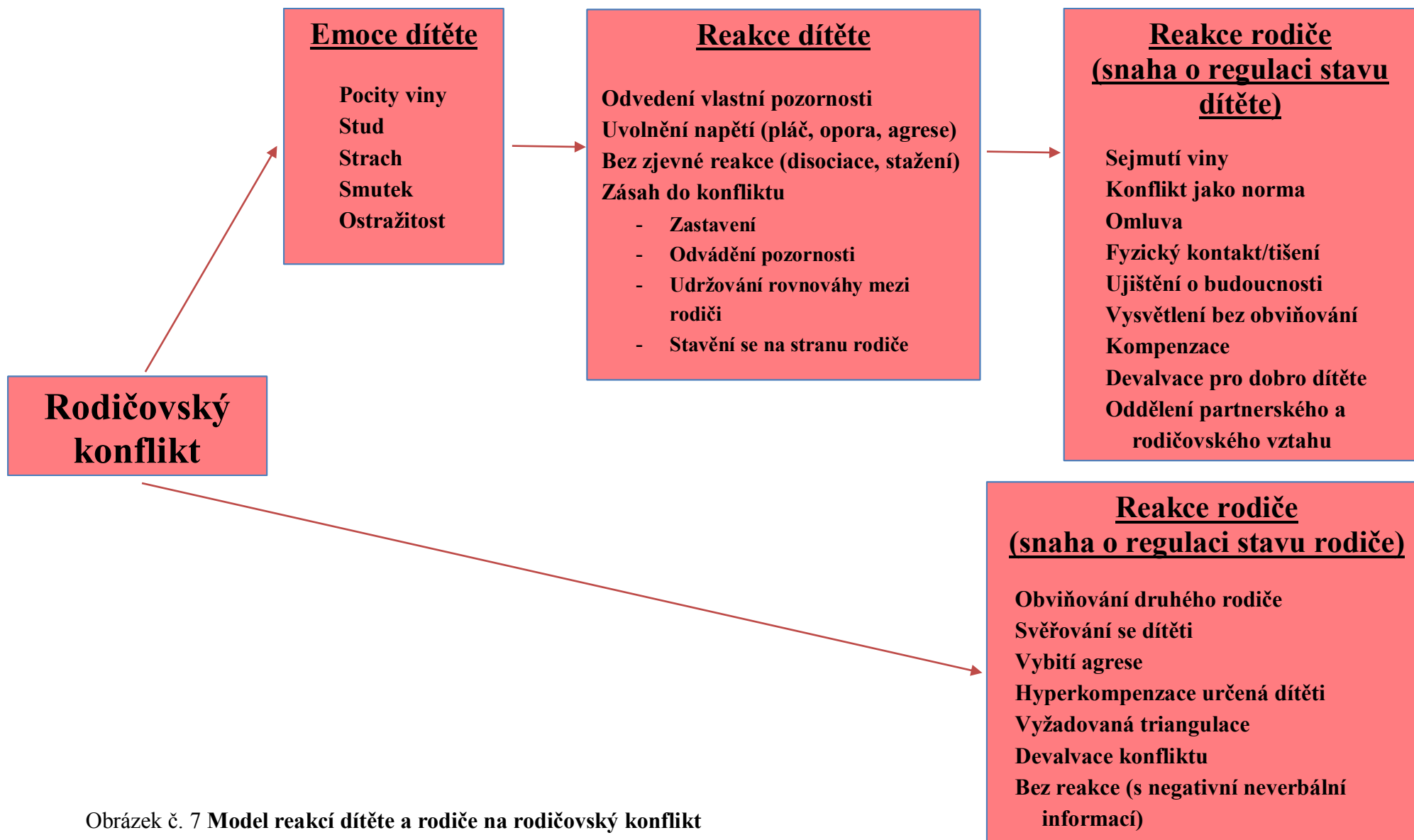
Kromě somatických projevů ale může dojít i ke zhoršení nebo **prohloubení dosavadního příznaku**: *„nebo se jednoduše zpotencuje ten příznak, který už to dítě mělo před tím, typicky ADHD – to dítě už nemá kapacitu na to to nějak regulovat, ta kapacita je zaplněná něčím jiným. Úzkostná holčička, která začala mít až takové fobické příznaky.“* (psycholog).

Mezi problematické projevy pak patří i poslední kategorie, a to **zhoršení výkonu**. Ke zhoršení výkonu může dojít v nejrůznějších oblastech (škola, zájmové kroužky): *„děti často popisují, že už nemají kapacitu na to vnímat ve škole nebo se učit i doma, že toho mají plnou hlavu, toho, co se děje doma, a že už tam nenacpou další věci.“* (psycholožka).

Při pohledu na jednotlivé tematické celky je zřejmé, že především tematický celek *reakce rodiče při/po konfliktu* se v některých kategoriích překrývá s tematickým celkem *potřeby dítěte*. Ale i v rámci tematického celku *reakce dítěte* jsou patrné kategorie s podobným obsahem jako v jiných tematických celcích. Je tak nasnadě otázka podobností a rozdílností. Vzniklo tak následující schéma, které využívá kategorií všech tematických celků

(viz obrázek č. 7). Schéma vyjadřuje proces rodičovského konfliktu a následných reakcí dítěte a rodiče. V rámci dat byly identifikovány dva hlavní způsoby, jak k reakcím dochází. Prvním z nich je linka mezi rodičovským konfliktem, emocemi, které dítě prožívá, dětskou reakcí a rodičovskou reakcí. Rodiče tedy reagují na emoce dítěte, které ono určitým způsobem prezentuje navenek. Cílem rodičovských reakcí je regulace emočního stavu dítěte, jeho uklidnění. Druhý způsob reagování jako by dítě opomíjel a rodiče reagují spíše na základě vlastních potřeb a motivů. Dochází tak k přehlížení dítěte, jeho emocí a jeho potřeb. Cílem rodičovských reakcí je v tomto





Obrázek č. 7 Model reakcí dítěte a rodiče na rodičovský konflikt

případě regulace stavu samotného rodiče a dítě se nezřídka stává prostředkem k dosažení tohoto cíle.

Při detailním popisu prvního způsobu je zřejmé, že dítě může po rodičovském konfliktu prožívat pocity viny, stud, strach, smutek nebo určitou ostražitost. Toto emoční prožívání pak může nabývat různých podob od snahy odvést vlastní pozornost, před uvolnění napětí nebo disociace a stažení, až po tendenci do konfliktu rodičů zasáhnout s cílem jej přerušit, zmírnit nebo ukončit. Některými způsoby zásahu do rodičovského konfliktu vyjadřuje dítě neutralitu vůči oběma rodičům (tj. strategie zastavení, odvádění pozornosti a udržování rovnováhy mezi rodiči), jinými se zase vymezí a přikloní se na stranu jednoho z rodičů). Na reakci dítěte pak navazuje reakce rodiče – ta může vycházet z rozpoznání emocí dítěte a toho, jakým způsobem je dítě projeví, nebo může být založena na anticipaci rodiče a jeho vcítění do dětských pocitů. Rodiče se snaží o regulaci stavu dítěte různými reakcemi (sejmutí viny z dítěte, prezentování konfliktu jako normy, omluvou, fyzickým kontaktem a tišením, ujištěním o budoucnosti, vysvětlením bez obviňování druhého rodiče, kompenzací, devalvací konfliktu pro dobro dítěte nebo oddělením partnerského a rodičovského vztahu).

Druhý způsob je pak takový, že dítě, jeho potřeby a reakce jsou přehlíženy a reakce rodiče je motivována snahou regulovat svůj vlastní stav, případně pokračovat v konfliktu. Objevuje se tak obviňování druhého rodiče, svěřování se dítěti, vybití agrese na dítěti nebo opačná tendence, tedy hyperkompenzace určená dítěti, dále vyžadovaná triangulace, devalvace konfliktu nebo chybějící reakce, která je ale doprovázená negativními neverbálními projevy vůči partnerovi.

## **6. Diskuze**

Již bylo několikrát zmíněno, že je nedostatek výzkumů, které by se věnovaly tématu rodičovských konfliktů v souvislosti s komunikací. Cílem tohoto výzkumu proto bylo obohatit dosavadní výzkumná zjištění a porovnat získaná data s existujícími teoretickými perspektivami. Na všechny výzkumné otázky bylo v rámci prezentace výsledků odpovězeno (VO1: Jakými způsoby reagují rodiče při/po rodičovském konfliktu vůči dětem? viz obrázek č. 4; VO2: Jaké jsou potřeby dětí po rodičovském konfliktu? viz obrázek č. 5; VO3: Jakými způsoby reagují děti při/po rodičovském konfliktu? viz obrázek č. 6). Propojením jednotlivých procesů pak vznikl komplexnější model zobrazený obrázkem č. 7.

V představeném modelu chybí primární zhodnocení rodičovského konfliktu dítětem, jehož součástí je i pocit ohrožení konfliktem. K tomuto hodnocení ale jednoznačně dochází a v modelu se neobjevuje, protože nebylo primárním cílem studie zmapovat komplexně celou

problematiku rodičovských konfliktů, jako to dělají kognitivně-kontextuální perspektiva Gryche a Finchama (1990), teorie emoční jistoty Davise a Cummingse (1994) nebo specifický emoční model Crockenbergové a Langrockové (2001), ale soustředit na specifický význam komunikace. To, kde se již ale tyto teoretické modely setkávají s prezentovanými výsledky, je důležitost emočního zhodnocení. Emoce, které při konfliktů rodičů vznikají, jsou centrálním prvkem teorie emoční jistoty (Davis & Cummingse, 1994) a i v tomto výzkumu se jejich centrální role potvrdila. Způsob, jakým jsou tyto emoce vyjádřeny, jakým způsobem je rodič interpretuje a jak na ně finálně zareaguje, je stěžejní. Pokud například bude dítě prožívat smutek, který se ale v jeho zjevné reakci neprojeví (v důsledku stažení se nebo disociace), nemusí rodič jeho reakci správně interpretovat a neposkytne tak dítěti potřebnou útěchu či ujistění. Pokud ale emoční reakci dítěte dokáže správně přečíst, může svojí reakcí zajistit zachování emoční jistoty dítěte (např. vysvětlením a ujistěním o budoucnosti rodiny). Gomulak-Cavicchiová et al. (2006) ve svém výzkumu potvrzují, jak moc je důležité, aby rodiče interpretovali správně potřebu dítěte a podle ní i zareagovali. Ukázalo se totiž, že pokud rodiče (třeba jako i projev starosti a dítě a snahu o minimalizaci následků konfliktů pro něj) konflikt devalvují, je to v případě velkých konfliktů spíše škodlivé. Děti, které žily ve vysoce konfliktních rodinách a dostávaly podporu formou zlehčování nebo popírání konfliktů, totiž v daném výzkumu vykazovaly vyšší míru adaptačních potíží.

Zásadní se zde tedy jeví dostupnost rodiče, jeho schopnost správně porozumět signálům, které dítě vyjadřuje, a jeho reakce vůči dítěti. V podobném smyslu uvažuje o reakcích dítěte a rodiče i specifický emoční model Crockenbergové a Langrockové (2001), když zdůrazňuje vliv chování rodičů a regulačního chování dítěte. Empirické potvrzení této zásadní reakce rodičů na emoce dítěte přináší výzkum Brownové at al. (2007), podle kterého souvisí potvrzující komunikace (tedy ta, která obsahuje porozumění dětským pocitům) s nižší mírou adaptačních potíží. Naopak pokud komunikace obsahuje prvky potlačování nebo zlehčování dětských emocí, souvisí u dětí s vyšší mírou potíží.

Při realistické představě vyhroceného rodičovského konfliktu, ve kterém je rodič silně emočně pohlcený, je ale možné považovat tento proces za velmi náročný. Vyžaduje od rodiče nutný odstup a oddělení jeho partnerské a rodičovské role, aby mohl vnímat dětské pocity a reakce a adekvátně na ně reagovat. Pokud k tomuto oddělení nedojde, dochází k tomu, že reakce rodiče jsou motivovány spíše snahou o regulaci vlastního stavu než stavu dítěte. Výsledkem je určité selhání v rámci rodičovské role. Náročnost oddělení partnerské a rodičovské role je ale neoddiskutovatelná a do jisté míry i pochopitelná, a to především v rámci poradenské praxe. Naprosto zřejmě to vystihuje již zmíněná citace slov jedné

z psychologek účastnících se výzkumu: „*Čím víc s nima (rodiči) pracuju, tak chápu, že oni jsou fakt ublížení, že vlastně vůbec nemají kapacitu myslet na to dítě. Že jsou tak emočně rozhození a těžko se jim vcítuje do někoho dalšího, jaký to může být pro to dítě.*“ Skutečnost, že odborníci z klinické praxe zachytí a porozumí tomuto emočnímu pohlcení rodičů, může být prvním krokem při nastavování intervencí při řešení konfliktních situací v rodině.

Tyto dva základní motivy reagování vůči dítěti (tedy reagování na dětské emoce a pohlcení vlastním emočním stavem) se ukázaly i v rámci této studie. Jejím dalším cílem bylo poskytnout prvotní kategorizaci různých způsobů komunikace s dětmi o konfliktech, která by dále mohla být použita při kvantitativně zaměřených výzkumech, tedy určitý metodologický cíl. Tohoto cíle bylo dosaženo, když byly identifikovány právě tyto dva základní cíle komunikace, a to komunikace s cílem regulovat stav dítěte a komunikace s cílem regulovat stav rodiče. Komunikace s cílem regulovat stav dítěte pak konkrétně obsahuje tyto způsoby komunikace: sejmutí viny, konflikt jako norma, omluva, fyzický kontakt/tišení, ujištění o budoucnosti, vysvětlení bez obviňování, kompenzace, devalvace konfliktu pro dobro dítěte a oddělení partnerského a rodičovského vztahu. Komunikace, jejímž cílem je naopak regulovat stav rodiče, může mít tyto podoby: obviňování druhého rodiče, svěřování se dítěti, vybití agrese, hyperkompenzace určená dítěti, vyžadovaná triangulace, devalvace konfliktu, bez reakce (s negativní neverbální informací).

Při bližším prostudování těchto kategorií může vzniknout otázka, kam by byla zařazena zcela absentující komunikace o rodičovském konfliktu, která ale nemá negativní emoční doprovod. Jednalo by se o situaci, kdy si rodiče v rámci konfliktu vše vyříkají a najdou společné řešení anebo situace, kdy konflikt sice není ukončený, ale nevzbuzuje v rodičích negativní emoce (např. když téma konfliktu není ani pro jednoho rodiče příliš zásadní a věří, že řešení najdou jindy). Pro zachování úplnosti navrhuje doplnění zmíněných kategorií i o tuto, která by mohla být nazvána „bez reakce (s pozitivní neverbální informací)“. V souladu s výsledky výzkumu Gomulak-Cavicchiové et al. (2006) považujeme za velmi důležité věnovat se souladu verbálních a neverbálních informací, které se v rámci rodičovských konfliktů k dítěti dostávají.

Další otázku může přinést skutečnost, že některé reakce dítěte odpovídají svým významem typu reakce, kterou rodič volí za účelem regulace vlastního stavu. Konkrétně se jedná o kategorie zasahování do konfliktu a vyžadované triangulace. Zohlednění motivace, která k zásahu do konfliktu vede, se jeví jako centrální. Pokud je snaha o zastavení konfliktu primárně motivována vlastní potřebou dítěte, jeví se tato strategie jako výrazně odlišná od situace, kdy rodič zásah od dítěte vyžaduje a tím vlastně dítě „použije“ jako prostředníka.

Výzkumné studie zabývající se konceptem triangulace mezi těmito různými motivy zapojení se do rodičovského konfliktu nerozlišují (např. Buehler & Welsh, 2009), ale dle našeho názoru je potřeba se těmito motivům v pozadí více věnovat a snažit se je při výzkumech identifikovat.

Grych, Seid a Fincham (1992) rozdělili konflikty na konstruktivní a destruktivní. Podle Daviese a Cummingse (1994) jsou nejlepším kritériem pro hodnocení škodlivosti konfliktu emoce, které při něm vznikají. Při destruktivním konfliktu převažuje strach, zlost a pocity viny, při konstruktivním radost z řešení nebo naděje, že konflikt bude vyřešen. Žádné pozitivní emoce se ale ve výpovědích účastníků výzkumu neobjevovaly. Znamená to tedy, že žádné z uvedených strategií nemohou působit jako protektivní faktor? Společně s Cummingsem a Daviesem (2002) je možné se domnívat, že tomu tak není a že jsou to právě až finální emoce, které dítě prožívá po určité reakci rodičů, které mají vliv na emoční jistotu dítěte. Konkrétním příkladem může být situace, kdy má dítě dojem, že ono je předmětem rodičovského konfliktu a připisuje za to vinu. Pokud rodiče dokáží dítě zklidnit a vysvětlit mu, že si za konflikt nemá připisovat vinu a že našli společný kompromis, původní emoce se promění a dítě zažívá pocit úlevy. V takové situaci pravděpodobně nedojde k narušení emoční jistoty dítěte a konflikt je možné považovat za konstruktivní. Opět se zde tedy ukazuje důležitost správné reakce rodičů na dětské emoce. Toto je námětem pro další výzkumy.

Poslední proměnná, která je diskutována, a která vstupuje do celého procesu reagování na rodičovský konflikt, jsou sourozenecké vztahy. V rámci výpovědí se objevilo, že starší sourozenec může být v náročnější pozici. Může se stát tím, komu se jeden z rodičů svěřuje a stěžuje si na druhého rodiče. Nebo může přebírat roli určitého ochránce nad mladšími sourozenci. Tuto roli může naplňovat tím, že do konfliktu rodičů vstupuje s cílem je zastavit, nebo také tím, že se snaží mladší sourozence utěšovat nebo odvádět jejich pozornost. Předkládaná studie nedokáže v rámci svého kvalitativního designu ověřit četnost nebo úplnost těchto jevů, ale naznačuje možnou rozdílnost rolí jednotlivých sourozenců. Důležitost sourozeneckých vztahů při vyrovnávání se s rodičovskými konflikty byla již ověřena Grychem, Raynorem a Foscem (2004), kteří zjistili, že s vyšší mírou pocitů ohrožení při rodičovském konfliktu prožívají dospívající i vyšší míru blízkosti ve vztahu se sourozencem. Podle těchto autorů dochází ve vypjatých situacích k vyhledávání podpory u sourozence, čímž se prohlubuje kvalita sourozeneckého vztahu. Zároveň je ale důležité upozornit i na skutečnost, že hodnocení rodičovských konfliktů se může mezi sourozenci značně lišit (Skopp, McDonald, & Jouriles, 2005) a že i jejich adaptační potíže se pak výrazně liší (Jenkins, Simpson, Dunn, et al., 2005). Tyto rozdíly jsou způsobeny různými faktory, jako je

temperament dítěte (Rubin, Burgess, Dwyer, & Hastings, 2003), atribuční procesy, které u něj probíhají (Grych & Fincham, 1993), nebo jiné kompenzující sociální vztahy (Jenkins & Smith, 1990).

## 6.1. Limity výzkumu

Hlavní limity studie se týkají vzorku účastnících se studie a následné analýzy. Studie se účastnilo menší množství mužů v porovnání s ženami, a to především mužů otců (podobně jako se to děje u většiny studií, které se zabývají tématem rodičovského konfliktu, jak na to upozorňují Gomulak-Cavicchiova et al., 2006). V dětských focus groups byl poměr dívek ku chlapcům 10:3. Dospělé focus groups pak byly u pedagogů tvořeny výhradně ženami. Ve skupině odborníků měli zastoupení 2 muži, kdy jeden z nich mluvil i o svých zkušenostech rodiče. Výsledkem snahy alespoň částečně nepoměr vykompenzovat bylo zahrnutí individuálního rozhovoru s mladým mužem. Celkové menší množství mužů ve studii bylo důsledkem jejich menší dostupnosti, ochoty se účastnit i celkového nepoměru zastoupení mužů a žen v oblasti pomáhajících profesí. Je možné, že by účast mužů dodala rozhovorům jinou dynamiku a jejich nápady by byly obohaceny.

Dalším možným limitem studie je předchozí vztah, který měli účastníci focus group (především pedagogové) vůči výzkumné pracovníci. Tento vztah byl na úrovni pedagog vs. školní psycholog. Mohlo tak dojít k tomu, že účastnice nechtěly mluvit o některých osobních zážitcích (ať už v roli rodiče nebo dítěte). Tato skutečnost byla ošetřena možností nemluvit o své osobní zkušenosti, ale formulovat ji jako zkušenost pedagogickou (čeho si všímají pedagožky u dětí) nebo jako zkušenost někoho známého. V rámci focus groups ale bylo zřejmé, že pedagožky neměly potíže s tím mluvit i o velmi osobních (třeba i bolestivých) vzpomínkách, které s tématem konfliktu rodičů souvisí.

Jiným omezením studie byla skutečnost, že téma rodičovského konfliktu je často zaměřováno s tématem rozvodu. Toto se ukázalo v rozhovorech v dětských skupinách, ale především při rozhovorech s odborníky. U dětí je možné tomu rozumět tak, že rozvod je velkým „strašákem“, kterého se děti bojí, a proto mají tendenci o něm mluvit. U odborníků je situace jiná – do jejich péče, zvláště pokud pracují v rodinných nebo dětských krizových centrech, se dostávají děti z vysoce konfliktních rodin, kde je hlavní zakázkou snížit negativní dopady rozvodu rodičů na dítě, a ne snaha o zachování rodiny.

V rámci analýzy pak byla řešena otázka překrývání se jednotlivých kategorií v rámci různých tematických celků a skutečnost, že tyto tematické celky odpovídají třem základním otázkám, na které se focus groups zaměřovaly. Ostatně i výsledky tematické analýzy

neodpovídají podle Braunové a Clarkové (2006) vždy nutně položeným otázkám, ale jdou spíše za ně do hlubších témat. Z hlediska cíle výzkumu, kterým bylo popsat kontext rodičovského konfliktu v souvislosti s komunikací, by mohlo propojení tematických celků hned v začátku analýzy znamenat ztrátu důležitých informací. Z tohoto důvodu se jako vhodnější varianta jeví ponechání tematických celků dle otázek a následné hledání podobností a rozdílů tak, jak je to prezentováno v celkovém modelu.

## **7. Závěr**

Cílem studie bylo identifikovat možné způsoby reagování rodičů vůči dětem po konfliktu, a to v souvislosti s komunikací. Tyto různé způsoby byly na základě rozhovorů s focus groups popsány a propojeny s různými způsoby reakcemi dětí na konflikt a dětskými potřebami souvisejícími s konflikty. Byly diskutovány podobnosti a rozdílnosti se základními teoretickými perspektivami.

Tematickou analýzou byl vytvořen model, který zdůrazňuje dva možné cíle komunikačních strategií – regulovat emoční stav dítěte a regulovat stav rodiče. Různé komunikační strategie se pak liší právě s ohledem na cíl, který mají plnit. Komunikační strategie s cílem regulovat emoční stav dítěte předpokládají rozpoznání dětských emocí a dětských reakcí a zvolení adekvátní komunikační strategie, která povede ke snížení negativních emočních prožitků dítěte. Emoce dítěte zde tedy hrají jednu z klíčových rolí. Oproti tomu komunikační strategie zaměřené na regulaci stavu rodiče neobsahují zohlednění dětských potřeb. Identifikace těchto různých strategií se jeví jako zásadní pro poradenskou praxi i další výzkumy, tyto strategie proto budou zohledňovány i v rámci následující studie, která je součástí této souhrnné práce.

## IV. Studie č. 2: Rodičovský konflikt a adaptační potíže dětí: Význam komunikace s dítětem

V rámci obecného tématu komunikace je možné hovořit o velkém množství různých druhů a způsobů komunikace, základní dělení ale mluví o komunikaci verbální a neverbální. Vybíral (2009) shrnuje, že verbální komunikace obsahuje slovní vyjádření, oproti tomu neverbální komunikace zahrnuje širokou oblast toho, co je signalizováno beze slov či spolu se slovy jako doprovod slovní komunikace. Neverbální komunikace obsahuje různé prvky, ať už se jedná o výraz tváře, pohledy očí, pohyby rukou či jiných částí těla, postoj těla a zaujímání pozice v prostoru, tón hlasu nebo tělesný kontakt (více viz Vybíral, 2009). Jak upozorňují Argyle, Alkema a Gilmour (cit dle Hayesová, 1998), v případě nesouladu nekongruence verbálního a neverbálního sdělení, je několikanásobně větší pravděpodobnost uvěření neverbální informaci v porovnání s informací verbální. Grebelsky-Lichtman (2014) doplňuje, že pokud se tato nekongruence objevuje v rodičovském sdělení, mají děti potíže s rozpoznáním doprovodných emocí a následně i jejich vlastní percepce emocí sebepercepce tak může být negativně ovlivněna.

Způsob porozumění danému sdělení může být zároveň značně závislý na míře intence, se kterou lidé informace podávají. Tubbs (1991) mluví o intenci a verbální/neverbální komunikaci, kdy kombinací těchto prvků vzniknou 4 různé typy komunikace (intencionální slovní, neintencionální slovní, intencionální neverbální a neintencionální neverbální). V rámci aktuálního výzkumu bude proto pozornost věnována komplexnímu sdělení, které následuje po rodičovském konfliktu a způsobu, jak dítě toto sdělení interpretuje. Záměr rodiče při komunikaci po konfliktu totiž nemusí být nutně v souladu s doprovodnou neverbální informací, což se odrazí v tom, jak dítě celé situaci porozumí.

Nezáleží ale pouze na tom, jak dítě sdělení porozumí, ale i na vztahu mezi rodičem a dítětem. Katzová a Gottman (1997) hovoří o různých charakteristikách vztahu mezi rodičem a dítětem, které mohou působit jako protektivní faktor při rodičovských hádkách. Těmito faktory jsou rodičovská vřelost, inhibice rodičovského odmítání, poskytnutí vodítek/chvály (*scaffolding/praising*) a meta-emoční filozofie. Pokud dokáže být rodič vřelý a pozitivní vůči dítěti a dokáže potlačit hostilní a odmítavé projevy vůči němu, přestože u něj dochází k partnerským hádkám, dokáže tak dítě ochránit a snižuje se tak pravděpodobnost vzniku adaptačních potíží. Zároveň působí jako protektivní faktor i to, když rodič poskytuje dítěti dostatečné množství jasných vodítek a jeho chování oceňuje, spíše než kritizuje. Meta-emoční filozofie pak podle autorů znamená určitý organizovaný set myšlenek a postupů, které rodiče



uplatňují vůči emocím vlastním i emocím dítěte. Pokud mají rodiče tzv. emočně-koučingovou filozofii (*emotion-coaching philosophy*), jsou si vědomi svých emocí i emocí dítěte, jsou schopni o těchto emocích mluvit a pomáhat dítěti s jejich regulací. Tento způsob přístupu k dítěti působí protektivně. Naopak v rámci tzv. odmítající meta-emoční filozofie (*dismissing meta-emotion philosophy*) se rodiče snaží rychle eliminovat dětské pocity smutku nebo hněvu, aniž by dítěti dali prostor pro vyjádření toho, co právě cítí.

Ve studii Katzové a Gottmana (1997) se potvrdilo, že rodiče projevující vůči dítěti vřelost, potlačující hostilní projevy a dávající mu vodítka a chválu mají děti, které zažívají menší množství adaptačních potíží, i když zažívají stejnou míru rodičovských konfliktů. Stejný výsledek byl nalezen i při použití emočně-koučingové filozofie oproti filozofii odmítající. Všechny tyto čtyři charakteristiky, o kterých Katzová a Gottman (1997) hovoří, se projevují i v podobě komunikace o rodičovském konfliktu (jestli pokonfliktová komunikace obsahuje rodičovskou vřelost vůči dítěti nebo naopak rodičovské odmítání, jestli rodiče poskytují vodítka, na základě kterých může dítě situaci v rodině interpretovat, nebo na základě které filozofie rodiče k dítěti přistupují a dávají mu tak prostor o svých emocích mluvit nebo ne).

Je tedy zřejmé, že neexistuje něco jako nekomunikace a že svým chování rodiče dávají dítěti vždy nějaká vodítka k tomu o tom, co se v rodině děje a jestli jsou jeho emoční projevy adekvátní. Ostatně i v rámci studie č. 1 se ve výpovědích ukázalo, že emoční doprovod vyskytující se v pokonfliktových situacích může být pro dítě jedním z kritérií, podle kterých odhaduje možné dopady konfliktu na rodinu a které jsou tedy součástí jeho případného pocitu ohrožení. Dosavadní studie Brownové et al. (2007) a Gomulak-Cavicchiové et al. (2006), které se věnují tématu pokonfliktové komunikace, se ale tomuto typu komunikace nevěnují. Následující studie by proto měla popsat další aspekt pokonfliktové situace, protože se soustředí nejen na prostou přítomnost či absenci komunikace po konfliktu, ale i na doprovodnou emoční valenci, která se s touto komunikací spojuje.

Aktuální studie má tak několik cílů. Nejdůležitějším cílem studie je popsat a kategorizovat různé druhy komunikace následující po rodičovském konfliktu a zhodnotit jejich souvislost s adaptačními potížemi dětí, ať už se jedná o potíže internalizovaného nebo externalizovaného typu. Dalším cílem studie je potvrdit souvislost mezi mírou rodičovského konfliktu a adaptačními potížemi dětí. Hypotézy testované v rámci výzkumu se proto týkají tří hlavních oblastí, když zkoumají souvislost míry rodičovských konfliktů a komunikačních strategií, souvislost míry rodičovských konfliktů a míry maladaptivních potíží a konečně

souvislost komunikačních strategií a míry maladaptivních potíží. Kromě testování hypotéz je cílem studie i explorace.

Poslední cíl studie je cíl metodologický, týkající se možností zkoumání pokonfliktové komunikace – tato studie je první českou studií, která se tomuto tématu věnuje a v jejím rámci byla použita nová metoda. Cílem studie je proto také zhodnotit užitečnost tohoto nového nástroje a dát případná doporučení pro jeho další možná použití, ať už v rámci výzkumu nebo klinické praxe.

Výzkumné otázky studie jsou těsně propojené s takto definovanými cíli a zní proto:

**VO1:** *Jaké jsou různé pokonfliktové komunikační strategie?*

**VO2:** *Jaká je souvislost mezi mírou rodičovských konfliktů a použitím jednotlivých pokonfliktových komunikačních strategií?*

**VO3:** *Jaká je souvislost mezi mírou rodičovských konfliktů a adaptačních potíží dětí?*

**VO4:** *Jaká je souvislost mezi použitím jednotlivých komunikačních strategií a mírou adaptačních potíží dětí?*

## **1. Rodičovské konflikty a komunikační strategie**

Dosavadní výzkumy zabývající se komunikací následující po konfliktu používaly různé kategorizace komunikačních strategií. Brownová et al. (2007) používají dvě základní kategorie, kterými jsou potvrzení (*validation*) a nepotvrzení (*invalidation*). Potvrzující komunikace je takovou komunikací, která obsahuje empatii a ujištění o porozumění dětským pocitům. Naopak nepotvrzující komunikace je taková, kdy dochází k potlačení dětských emocí, potrestání dítěte nebo je jejím účelem, aby se dítě do konfliktu zapojilo (triangulace či parentifikace). Ve výzkumu Gomulak-Cavicchiové et al. (2006) byly identifikovány jiné komunikační strategie, kterými jsou: náklonnost v rodině (*familial affection*), výčitky svědomí (*remorse*), zlehčování (*downplay*) a popření (*renunciation*). Kategorie náklonnost je souhrnnou kategorií, která obsahuje např. ujištění o vztahu mezi rodiči, vyjádření kladných pocitů vůči dítěti, sejmutí viny z dítěte, vyjádření snahy rodičů o nalezení řešení konfliktu nebo určitou normalizaci hádek tím, že patří do běžného partnerského vztahu a nejsou tedy ohrožením pro budoucnost rodiny. Výčitky svědomí se projevují omluvami a negativním hodnocením konfliktu, který proběhl. Následující dvě kategorie, kterými jsou zlehčování konfliktu a jeho popření obsahují společný prvek, kterým je snížení důležitosti konfliktu. U popření jde ale o takovou míru, že rodiče zcela popírají, že ke konfliktu vůbec došlo. Při pohledu na tato odlišná dělení je možné uvažovat o emočním doprovodu, který je součástí

zmíněných strategií. Je tak možné uvažovat o negativních i pozitivních emocích, které jsou v rámci pokonfliktové situace vyjadřovány.

Při úvahách ohledně případného vztahu mezi mírou vnímaných rodičovských konfliktů a použitím jednotlivých komunikačních strategií je nutné říci, že chybí jednoznačné teoretické nebo i výzkumné podklady pro utvoření specifických hypotéz. Základní vodítko tak může poskytnout již zmiňovaná hypotéza vedlejšího efektu/přelévání afektu, kdy dochází k tzv. emocionální nákaze a emoce vzniklé v rámci jedné situace jsou přenášeny i do jiných situací a do vztahů s dalšími lidmi (Larson & Almeida, 1999). Hostilita pramenící z rodičovského konfliktu se tak může odrazit i ve způsobu, jakým budou reagovat rodiče na dítě a jakým způsobem s ním budou komunikovat. Dítě může v danou chvíli představovat lépe dostupný cíl, vůči kterému je možné nahromaděné negativní emoce ventilovat (Margolin et al., 2001). Studie Harolda et al. (1997) potvrdila, že vyšší míra partnerských konfliktů skutečně souvisí se zvýšenou mírou hostility rodičů vůči dětem (v této studii se ale jednalo o hostilitu vůči dospívajícímu dítěti). Tato studie se zaměřovala na hostilitu dlouhodobější než na aktuální pokonfliktovou situaci, je proto otázkou, zda se stejný vzorec projeví i v aktuální komunikaci po konfliktu.

Druhý mechanismus, který je potřeba zmínit, je opakem hypotézy přenosu afektu, kdy naopak dochází ke kompenzaci problémů a emocí z partnerského vztahu ve vztahu s dítětem (tzv. kompenzační hypotéza) (Coiro & Emery, 1998). Místo hostility by se tak objevovaly vůči dítěti ze strany rodičů spíše pozitivní emoce. Výzkumy tuto hypotézu spíše nepotvrzují (souhrnně Coiro & Emery, 1998; Krishnakumar, & Buehler, 2000), ale je vhodné o jejím možném vlivu uvažovat.

V rámci tohoto výzkumu jsou hypotézy formulovány na základě hypotézy přenosu afektu a je tedy předpokládáno, že míra rodičovských konfliktů a pocitu ohrožení při nich bude souviset s komunikačními strategiemi, které budou rodiče po konfliktu využívat. Vyšší míra rodičovských konfliktů implikuje vyšší míru hostility, kterou vůči sobě rodiče pociťují, a tyto negativní emoce se pak mohou projevit ve vztahu k dítěti v rámci komunikace po konfliktu. V rámci hypotézy č. 1 se proto předpokládá, že:

**Hypotéza č. 1:** *Vyšší míra rodičovského konfliktu souvisí s vyšší mírou použití pokonfliktové komunikační strategie obsahující negativní emoce.*

Kromě celkové míry rodičovského konfliktu je ale potřeba zaměřit se na pocit ohrožení, které dítě při konfliktu rodičů zažívá. Podle kognitivně-kontextuální perspektivy Gryche a Finchama (1990) i podle teorie emoční jistoty Daviese a Cummingse (2000) je

centrální způsob, jakým dítě či dospívající konflikt hodnotí a jaký význam mu připisuje. Hypotéza č. 2 se proto zaměřuje na pocit ohrožení při rodičovském konfliktu a jeho souvislosti s hostilní komunikační strategií. Její konkrétní znění je:

**Hypotéza č. 2:** *Vyšší míra pocitu ohrožení při rodičovském konfliktu souvisí s vyšší mírou použití pokonfliktové komunikační strategie obsahující negativní emoce.*

Následující hypotézy č. 3 a č. 4 se místo použití strategie obsahující negativní emoce zaměřují na komunikační strategii obsahující emoce pozitivní a jejich směr je opačný. Hypotézy jsou opět formulovány jak pro obecnou míru rodičovských konfliktů, tak pro dítětem vnímaný pocit ohrožení při rodičovských konfliktech. Hypotéza č. 3 a č. 4 tedy zní:

**Hypotéza č. 3:** *Vyšší míra rodičovského konfliktu souvisí s nižší mírou použití pokonfliktové komunikační strategie obsahující pozitivní emoce.*

**Hypotéza č. 4:** *Vyšší míra pocitu ohrožení při rodičovském konfliktu souvisí s nižší mírou použití pokonfliktové komunikační strategie obsahující pozitivní emoce.*

Do úvah může být také užitečné zahrnout skutečnost, že vnímání míry a pocitu ohrožení při rodičovských konfliktech dítětem je proměnnou na straně dítěte (tedy, jak dítě konflikt rodičů vnímá a jaké mu připisuje případné ohrožení pro sebe nebo svoji rodinu) a komunikační strategie po konfliktu je naopak proměnnou na straně rodiče, i když jde samozřejmě o určitou reakci vůči dítěti. Tato skutečnost může ovlivňovat hypotézy, které byly formulovány a předpokládaná souvislost se nemusí vůbec projevit.

## **2. Rodičovské konflikty a adaptační potíže dětí**

Velké riziko rodičovských konfliktů představují možné dopady těchto konfliktů na dítě. Zájem výzkumníků se proto často soustředí na krátkodobý (např. Doyle & Markiewicz, 2005; Michael, Torres, & Seemann, 2007; Fear et al., 2009; El-Sheikh et al. 2006) i dlouhodobý (např. Ingoldsby et al., 1999; Cui, Conger, & Lorenz, 2005) vliv konfliktů na různé adaptační potíže, ať už internalizovaného nebo externalizovaného typu. Byla potvrzena negativní souvislost mezi rodičovskými konflikty a těmito potížemi u dětí nejrůznějšího věku, např. u batolat (Ingoldsby et al. 1999), u předškolních dětí (Schermerhorn, Cummings, DeCarlo, Davies, 2007), u dětí školního věku (Stocker et al. 2003), u dospívajících (Bradford, Vaughn, & Barber, 2007), i u mladých dospělých (Turner & Kopiec, 2006).

Při pohledu na konkrétní podobu potíží u dětí mladšího školního věku, které jsou cílovou skupinou tohoto výzkumu, se objevují potíže internalizovaného i externalizovaného

typu. Co se týká potíží internalizovaného typu, tak např. Fearová et al. (2009) ve své studii zjistili, že s vyšší mírou rodičovských konfliktů se u dětí zvyšuje i míra úzkosti a deprese, kterou prožívají. Kromě tendence k úzkostnému a depresivnímu prožívání dochází podle Davida a Murphyho (2004) i ke stažení se ze sociálních kontaktů, čímž může dítě přijít o část sociální opory, a to může vést k ještě většímu prohloubení jeho potíží. Rodičovský konflikt souvisí i s mírou pocíťované emoční jistoty a potížemi internalizovaného typu, včetně posttraumatické stresové poruchy (El-Sheikh, Cummings, Kouros, Elmore-Staton, & Buckhalt, 2008).

Do potíží internalizovaného typu spadají i potíže týkající se spánku nebo somatického zdraví (ve smyslu psychosomatických projevů). Souvislost rodičovských konfliktů a poruchami spánku u dětí byla zkoumána ve studii El-Sheikho et al. (2006), kde bylo zjištěno, že s rostoucí mírou rodičovských konfliktů se snižuje subjektivně vnímaná kvantita i kvalita spánku dětí. Děti zažívající vyšší míru rodičovských konfliktů reportovaly vyšší míru potíží se spánkem. I v oblasti somatického zdraví byly nalezeny souvislosti s mírou rodičovských konfliktů. Troxelová a Matthewsová (2004) ve své přehledové studii prezentují souhrnné výsledky 22 studií, které se zaměřovaly na souvislosti mezi rodičovským konfliktem a fyzickým zdravím dětí a dospívajících, ať už z krátkodobého nebo dlouhodobého hlediska. Tyto studie potvrzují, že s rostoucí mírou rodičovských konfliktů se objevuje větší množství různých somatických obtíží, např. tendence k nemocnosti, bolesti hlavy, bolesti žaludku, astma, nevolnost nebo problémy s krevním tlakem (konkrétně viz Troxel & Matthews, 2004).

Potíže externalizovaného typu se naopak projevují navenek a jsou tak často pro okolí lépe rozpoznatelné. Konkrétními projevy může být zvýšená agresivita, hostilita a problematické chování ve vztazích s vrstevníky nebo i dospělými. Fearová et al. (2009) ve své studii potvrdila, že s vyšší mírou destruktivních rodičovských konfliktů dochází ke zvýšení míry agresivity u dětí. Také studie Harta et al. (2007) prokázala souvislost rodičovských konfliktů a agresivity. Dle očekávání se pak vyšší míra agresivity projeví i v rámci vztahů s vrstevníky. David a Murphy (2004) tuto skutečnost potvrzují – ve své studii totiž zjistili, že s rostoucím rodičovským konfliktem se snižuje frekvence i kvalita sociálních kontaktů dětí. Jedním z důvodů je právě zvyšující se agrese, kterou ve vztazích s druhými děti ventilují. I zde je možné uvažovat o mechanismu emoční nákazy, kdy může být hostilita vnímaná ve vztahu mezi rodiči přenášena dítětem do vztahu s jeho vrstevníky. Kromě vztahů s druhými byly nalezeny souvislosti rodičovských konfliktů i co se týká akademických výkonů (Schick, 2002). Vyšší míra rodičovských konfliktů souvisela s větší nestabilitou akademického výkonu.

Výzkumy se většinou shodují v tom, že chlapci a dívky reagují rozdílně na přítomnost rodičovských konfliktů. Davies a Lindsay (2001) shrnují výsledky různých výzkumů, ve kterých se opakovaně potvrzuje, že dívky vyjadřují více problémů internalizovaného typu a chlapci zase externalizovaného. Distres se u chlapců projevuje často hněvem nebo agresí, které jsou mnohdy doprovázené problémovým chováním nebo konflikty s vrstevníky. Dívky naopak pocítují spíše strach, prožívají úzkost, stahují se do sebe, ale zároveň mají tendenci se do rodičovských sporů zapojovat. Není ale možné říci, že by se u dívek s rodičovským konfliktem žádné problémy externalizovaného typu neobjevovaly. Například Cui et al. (2005) zjistili, že s rostoucí mírou rodičovských sporů vyjadřovaly dívky vyšší nárůst delikventního a hostilního chování oproti chlapcům (i když v absolutní míře byla delikvence stále vyšší u chlapců). Podle Daviese a Lindsaye (2001) je ale nutné dodat, že variabilita reakcí na rodičovský konflikt je typicky větší v rámci jednoho pohlaví než při vzájemném porovnání chlapců a dívek.

Na základě těchto výzkumů týkajících se souvislostí mezi rodičovskými konflikty a potížemi internalizovaného a externalizovaného typu a rozdíly mezi dívkami a chlapci, byly formulovány hypotézy č. 5, 6, 7 a 8. Podobně jako u předchozích hypotéz obsahují i tyto hypotézy dvě základní charakteristiky rodičovského konfliktu, a to celkovou míru rodičovských konfliktů, tak dítětem vnímaný pocit ohrožení při rodičovských konfliktech.

**Hypotéza č. 5:** *Vyšší míra rodičovských konfliktů souvisí s vyšší mírou potíží internalizovaného typu u dívek.*

**Hypotéza č. 6:** *Vyšší míra pocitu ohrožení při rodičovských konfliktech souvisí s vyšší mírou potíží internalizovaného typu u dívek.*

**Hypotéza č. 7:** *Vyšší míra rodičovských konfliktů souvisí s vyšší mírou potíží externalizovaného typu u chlapců.*

**Hypotéza č. 8:** *Vyšší míra pocitu ohrožení při rodičovských konfliktech souvisí s vyšší mírou potíží externalizovaného typu u chlapců.*

### **3. Komunikační strategie a adaptační potíže dětí**

Základní teoretické perspektivy zabývající se problematikou rodičovských konfliktů (tj. kognitivně-kontextuální perspektiva Gryche a Finchama (1990), teorie emoční jistoty Daviese a Cummingse (1994) a specifický emoční model Crockenbergové a Langrockové (2001)) považují za centrální prvek způsob, jakým dítě rodičovský konflikt hodnotí a jaký význam mu připisuje. Komunikace po rodičovském konfliktu se tak může stát důležitým referenčním rámcem, na základě kterého si dítě vytváří celkový obraz konfliktní situace a její

rizikovosti. Podle Gryche a Finchama (1990) je zásadní kognitivní zpracování konfliktu dítětem včetně schopnosti konfliktu a jeho příčinám porozumět. Informace od rodiče po konfliktu tak mohou ovlivnit způsob, jakým bude dítě konfliktní situaci interpretovat a jaký význam jí bude připisovat. Gomulak-Cavicchiová et al. (2006) se v kontextu teorie emoční jistoty domnívají, že dítě může použít informace o konfliktu, které mu poskytnou rodiče, jako vodítko, zda konflikt ohrožuje bezpečí jeho nebo jeho rodiny. Brownová et al. (2007) zase doplňují, že rodiče, kteří se svými dětmi komunikují o rodičovském konfliktu a nabízejí při tom dětem porozumění jejich prožitkům, podporují tak jejich emoční jistotu, adaptivní a zdravý způsob psychické adaptace. Podle těchto autorů platí, že, pokud má dítě na základě vysvětlení rodičů jistotu, že konflikty neohrožují budoucnost rodiny a vzájemnou lásku mezi partnery, nedojde k ohrožení jeho emoční jistoty a tím ani ke vzniku negativních emocí a následných adaptačních potíží. Proto je možné předpokládat následující hypotézy, které opět zohledňují rozdíly mezi chlapci a dívkami co se týká výskytu potíží externalizovaného a internalizovaného typu (Davies & Lindsay, 2001).

**Hypotéza č. 9:** *Použití pokonfliktové komunikační strategie obsahující pozitivní emoce souvisí s nižší mírou potíží internalizovaného typu u dívek.*

**Hypotéza č. 10:** *Použití pokonfliktové komunikační strategie obsahující pozitivní emoce souvisí s nižší mírou potíží externalizovaného typu u chlapců.*

Jak upozorňuje Crittendenová (2009), dítě spoléhá na schopnost rodičů správně interpretovat jeho emoce a pokud se tak nestane, může dítě tyto emoce popřít nebo je zkreslit tak, aby odpovídaly rodičovskému očekávání. Tento mechanismus pak může vést až ke snížení schopnosti dítěte vyjádřit jasně svoje pocity. Pokud podle Gillelanda, Suvega, Jacoba a Thomassina (2009) obsahuje rodičovská reakce navíc negativní emoce vůči dítěti (např. jako odmítání dětských emocí nebo trestání dítěte), může u dítěte dojít ke vzniku různých adaptačních potíží. Podobně i již zmíněná studie Katzové a Gottmana (1997) potvrdila, že reakce rodičů obsahující méně vřelosti a méně potlačení hostilních projevů vůči dítěti souvisí s vyšší mírou adaptačních potíží u dítěte. Proto byly formulovány následující hypotézy č. 11 a 12.

**Hypotéza č. 11:** *Použití pokonfliktové komunikační strategie obsahující negativní emoce souvisí s vyšší mírou potíží internalizovaného typu u dívek.*

**Hypotéza č. 12:** *Použití pokonfliktové komunikační strategie obsahující negativní emoce souvisí s vyšší mírou potíží externalizovaného typu u chlapců.*

Jiný pohled na roli emocí, které dítě zažívá po rodičovském konfliktu, nabízí Brownová et al. (2007), která na základě výsledků svého výzkumu zdůrazňuje význam komunikace potvrzující tyto emoce. Děti, které očekávaly, že s nimi budou matky mluvit po konfliktu podporujícím způsobem (tj. empaticky a ujišťovat je o tom, že jejich pocitům rozumí), vykazovaly méně potíží externalizovaného typu i depresivity. Naopak děti, které očekávaly nepodporující způsob komunikace (tj. kritiku druhého rodiče, dítěte nebo bagatelizaci), vykazovaly častější potíže internalizovaného i externalizovaného typu. Podobně i výzkum Gomulak-Cavicchiové et al. (2006) ukázal důležitost potvrzení dětských emocí. Pokud docházelo ve vysoce konfliktních domácnostech k popírání konfliktů nebo jejich zlehčování, souviselo to u dětí s vyšší mírou potíží externalizovaného typu. Stejně tak strategie vyjádření náklonnosti nebyla účinná, pokud jí matky využívaly při intenzivních konfliktech. Děti jako by v těchto případech dostávaly rozporuplné informace od rodičů a v rámci vlastního pozorování. Podle tzv. hypotézy relační shody vznikají u dítěte adaptační potíže, pokud dostává od pečující osoby informace, které nejsou konzistentní s jeho vlastní zkušeností (Winter et al. cit dle Gomulak-Cavichio et al., 2006). Oba tyto novější výzkumy tak potvrdily výsledky Katzové a Gottmana (1997), podle kterých je způsob, jakým rodiče reagují na emoce dítěte po rodičovském konfliktu, zásadním protektivním/rizikovým faktorem pro vznik dalších jeho potíží. Proto jsou formulovány následující hypotézy:

**Hypotéza č. 13:** *Použití pokonfliktové komunikační strategie obsahující potvrzení dětských emocí souvisí s nižší mírou internalizovaného typu u dívek.*

**Hypotéza č. 14:** *Použití pokonfliktové komunikační strategie obsahující potvrzení dětských emocí souvisí s nižší mírou potíží externalizovaného typu u chlapců.*

Studie č. 1 přinesla přehled toho, jaké reakce se po rodičovském konfliktu objevují a jaké jsou potřeby dítěte po konfliktu. Bylo identifikováno velké množství různých kategorií, co se týká reakcí rodičů nebo dětí i dětských potřeb. Je proto otázkou, jestli jsou protektivním/rizikovým faktorem konkrétní komunikační strategie rodičů nebo jestli by bylo vhodné zaměřit se spíše na soulad těchto strategií s potřebami, které dítě má. Podobně jako v rámci studie Brownové et al. (2007) uvažují výzkumníci o souladu komunikační strategie vůči projevovaným emocím dítěte, je možné uvažovat i o jeho potřebách. Také specifický emoční model Crockenbergové a Langrockové (2001) postulují, že k redukci negativních emocí u dítěte dojde, pokud jsou rodiče i přes vlastní konflikty schopní vnímat jeho potřeby a adekvátně na ně reagovat. Tyto výsledné emoce, které dítě prožívá, pak budou ovlivňovat i celkovou reakci na rodičovský konflikt. Byly proto formulovány následující hypotézy.



**Hypotéza č. 15:** *Soulad pokonfliktové komunikační strategie s potřebami dítěte souvisí s nižší mírou potíží internalizovaného typu u dívek.*

**Hypotéza č. 16:** *Soulad pokonfliktové komunikační strategie s potřebami dítěte souvisí s nižší mírou potíží externalizovaného typu u chlapců.*

#### **4. Výzkumný soubor**

Výzkumu se účastnilo celkem 92 dětí ve věku 9–12 let a jejich rodiče. Rodiče se účastnili první fáze výzkumu, kdy společně se souhlasem k výzkumu vyplňovali dotazník o dítěti, a v rámci instrukce nebylo určeno, jestli má dotazník vyplňovat matka, otec nebo rodiče společně, ale tuto skutečnost rodiče do dotazníku zaznamenali. Celkem se tedy výzkumu účastnilo 73 matek (tj. 79 %), 5 otců (tj. 5 %) a 14 rodičovských párů (tj. 16 %), kteří posuzovali případné adaptační potíže dětí. Z hlediska pohlaví byl výzkumný soubor vyvážený, když se účastnilo 43 chlapců (tj. 47 %) a 49 dívek (53 %). Věkové složení souboru zobrazuje Tabulka č. 1.

Tabulka č. 1 **Věkové složení výzkumného souboru**

<b>Věk</b>	<b>N respondentů</b>	<b>%</b>
9	19	20,7
10	37	40,2
11	24	26,1
12	12	13

Co se týká rodiny, tak 61 dětí (66 %) žilo s oběma rodiči, 16 dětí (17 %) pouze s matkou, 11 dětí (12 %) s matkou a nevlastním otcem, 1 dítě (1 %) pouze s otcem a 3 děti (3 %) ve střídavé péči. Většina dětí (78 %) měla alespoň jednoho sourozence, zbytek výzkumného souboru (22 %) byli jedináčci.

#### **5. Design výzkumu**

Prvotní fází výzkumu byla pilotáž všech výzkumných nástrojů, které se účastnily celkem 4 děti ve věku 9-12 let. Následně byl celkový design vyzkoušen se dvěma matkami a jejich dětmi. Cílem těchto pilotáží bylo ověřit srozumitelnost jednotlivých položek i celkovou časovou náročnost.

Samotný výzkum pak byl realizován od června do prosince 2017. Výzkum byl prováděn ve spolupráci s další výzkumníci v rámci její diplomové práce<sup>3</sup>, mírně se tedy lišil způsob získávání účastníků studie. U první výzkumnice (autorky této studie) byl proces oslovování respondentů do jisté míry jednodušší. Využila své pracovní pozice školní psycholožky a po domluvě s vedením školy oslovila rodiče s žádostí o účast dětí ve výzkumu. Jednalo se o žáky ZŠ Masarova v Brně. Návratnost byla 30 %.

U druhé výzkumnice byl postup odlišný – v prvním kroku byli e-mailem osloveni ředitelé základních škol z okresu Brno – město a Brno – venkov s žádostí realizovat výzkum na daných školách. Vzhledem k neúspěchu této strategie (nejčastěji z důvodu náročného procesu sběru dat a citlivosti tématu) byli osloveni školní psychologové/psycholožky, kteří/které na základních školách působí. Byl jim vysvětlen cíl studie a byli požádáni o předání žádosti vedení školy. Tímto způsobem se do výzkumu zapojily dvě školy (ZŠ Heyrovského Brno a ZŠ Dubina Pardubice). Návratnost zde byla 20 %.

Další postup byl již stejný u obou výzkumnic. Rodičům byly rozdány obálky, které obsahovaly informovaný souhlas s cílem výzkumu a plánovaným průběhem výzkumu (viz příloha č. 2), dotazník mapující základní údaje o dítěti včetně rodinného uspořádání, ve kterém dítě žije (viz příloha č. 3), a dále dotazníky the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ, verze pro rodiče) (viz příloha č. 6) a Inventář dětské somatizace P-CSI 24<sup>4</sup>. Rodiče, kteří se rozhodli do výzkumu zapojit, vyplnili informovaný souhlas a další dotazníky a v zalepené obálce, tak aby vyplněné dotazníky dítě nevidělo, poslali po dítěti zpět do školy. Děti tyto obálky předaly buď třídní učitelce, nebo školní psycholožce. Následně byl s rodiči domluven termín a čas individuálního rozhovoru dítěte s výzkumníci.

Individuální dotazování probíhalo vždy v soukromí ve vyhrazené klidné místnosti. Velký důraz byl kladen na navázání kontaktu s dětmi, aby se s výzkumnou pracovnící cítily dobře a aby byla zmírněna jejich případná úzkost z neznámé situace. Dětem bylo nastíněno, jakým způsobem bude rozhovor vypadat, a bylo jim vysvětleno, co to vlastně výzkum znamená. Dále byly děti věkově adekvátní formou ujištěny o anonymitě zjištěných dat a také jim byla dána možnost neodpovídat na otázky, které by jim byly nepříjemné. Měly samozřejmě možnost zeptat se, pokud by nějaké otázky případně nerozuměly.

---

<sup>3</sup> Lakomá, D. (2017). *Komunikace rodičů s dětmi po rodičovském konfliktu a psychosomatické symptomy dětí*. Brno: MU.

<sup>4</sup> Tento nástroj není v rámci této studie blíže popisován a ani jeho výsledky. Ty byly zpracovány v rámci diplomové práce Lakomá, D. (2017). *Komunikace rodičů s dětmi po rodičovském konfliktu a psychosomatické symptomy dětí*. Nepublikovaná diplomová práce. Brno: MU.

Všechny děti nejprve vyplňovaly otázky dotazníku Strengths and Difficulties Questionnaire (sebeuposuzovací verze pro děti, viz příloha č. 7), dále zkrácenou verzi metody CPIC (The Children's Perception of Interparental Conflict Scale, viz příloha č. 4) a poté následovalo povídání o obrázku s tematikou rodičovského konfliktu. Pořadí metody CPIC a povídání o obrázku se u jednotlivých dětí střídalo, aby byl vyvážen možný vliv pořadí administrace metod. Vzhledem k citlivosti tématu (především rodičovských konfliktů) probíhala prezentace jednotlivých výroků dotazníků CPIC a SDQ dvěma možnými způsoby dle individuálních preferencí dítěte. Buď si dítě četlo jednotlivé položky samo a samo vyznačovalo odpovědi (tedy forma tužka – papír), nebo mu byly položky předčítány a ono vyjadřovalo míru souhlasu s jednotlivými položkami ukázáním na jedno z barevně vyznačených a pojmenovaných políček. Tento různý způsob administrace a jeho možný vliv byl statisticky ověřován (viz Analýza).

Po ukončení dotazování byl proveden debriefing, jehož součástí byla i prezentace „dobrého konce“, podnětového materiálu – obrázku s hádajícími se rodiči a dítětem, které je svědkem jejich hádky, jak došlo k jejich usmíření. V samotném závěru byl dětem vysvětlen cíl výzkumu, tedy i důvod, proč děti odpovídaly na některé nepříjemné otázky týkající se rodičovských konfliktů. Tento důvod byl prezentován tak, že díky výsledkům výzkumu mohou ony samy pomoci tímto povídáním dětem, které rodičovské konflikty zažívají, aby se cítily lépe. Následoval prostor pro otázky, poděkování a předání malé sladkosti. U dětí, u kterých byl zřejmý dyskomfort (zvláště u otázek týkajících se konfliktu rodičů a situace u nich doma), byl kladen velký důraz na uzavření tak, aby děti odcházely v dobré psychické pohodě.

## **6. Metody sběru dat**

### **6.1. CPIC (The Children's Perception of Interparental Conflict Scale)**

K měření rodičovských konfliktů byla zvolena metoda *The Children's Perception of Interparental Conflict Scale (CPIC)*, která byla vytvořena Grychem, Seidem a Finchamem (1992) a vychází z teorie kognitivního rámce (Grych & Fincham, 1990). Jedná se o sebeuposuzovací škálu, jejímž cílem zjistit, jak rodičovský konflikt vnímá samo dítě. Metoda byla původně ověřena na vzorku dětí ve věku 9 až 12 let, později ale došlo k úpravám (Bickham & Fiese, 1997) a vznikl tak dotazník, který je vhodný pro adolescenty. Jednotlivé položky byly Grychem et al. (1992) byly na základě faktorové analýzy zařazeny do 8 subškál a ty do 3 faktorů vyššího řádu. Konkrétně se jedná o: *vlastnosti konfliktu (frekvence, intenzita,*

řešení), ohrožení (*ohrožení, účinnost zvládnání*) a obviňování (*obsah, sebeobviňování*) (Grych et al., 1992). Subškála *triangulace* (vtažení dítěte do konfliktu rodičů) nespadá do žádného z vyšších faktorů. Faktor vlastnosti konfliktu je tvořen subškálou *frekvence* (četnost rodičovských konfliktů), *intenzita* (vnímaná míra agresivity a hostility mezi rodiči) a *řešení* (zdali byl konflikt ukončen nalezením řešení nebo ne). Faktor ohrožení je tvořen dvěma subškálami: *ohrožení* (pocit ohrožení, který dítě v důsledku rodičovských konfliktů prožívá) a *účinnost zvládnání* (způsob, jakým se dítě vyrovnává s rodičovským konfliktem). Poslední faktor, sebeobviňování, je také tvořen dvěma subškálami, a to *obsah* (co je obsahem konfliktu) a *sebeobviňování* (zda se dítě cítí být viníkem rodičovských sporů).

Tato původní verze byla přeložena a její psychometrické vlastnosti ověřeny i v českých podmínkách na vzorku 554 patnáctiletých respondentů studie ELSPAC<sup>5</sup> (Lacinová, Michalčáková & Ježek, 2009). V rámci aktuální studie tedy bylo nutné rozhodnout, jak výzkumnou metodu upravit, aby byla vhodná a srozumitelná pro respondenty ve věku 9 až 12 let a aby byla přijatelná i z hlediska celkové náročnosti designu celé studie. Došlo tedy k jejímu zkrácení.

Proces výběru finálních položek pro tento výzkum probíhal na několika úrovních. Inspirací byla zkrácená verze původní metody, která je určená pro mladší děti, ve věku 7 až 9 let (McDonald & Grych, 2006). Tuto verzi tvoří 22 položek, které spadají do 3 subškál (oproti původním 38 položkám, které spadají do 8 subškál). I formát odpovědi je jiný, dítě vybírá možnost *Ano – Ne* místo původního posuzování výroků podle pravdivosti *jako nepravdivé (1), částečně pravdivé (2) a pravdivé (3)*. Původní a zkrácená verze byly porovnány a posuzovány odborníky. Kritéria výběru byla následující: zachování všech původních 8 subškál, srozumitelnost položek pro děti ve věku 9–12 let a vyhovění metodologickým požadavkům z hlediska množství položek sytících jednotlivé subškály a vyšší faktory (tedy alespoň 4 položky v rámci vyšších faktorů, tj. vlastnosti konfliktu, ohrožení, obviňování). Snaha o zachování všech původních 8 subškál bylo podpořeno výsledky studie č. 1, kdy se ve všech focus groups (a především v rámci dětských skupin) objevovaly výroky týkající se oblastí všech subškál.

Způsob výběru položek byl následující: výzkumný tým vytvořil jednu zkrácenou verzi a další dvě zkrácené verze byly vytvořeny 4 psychology, kteří pracují s cílovou skupinou v oblasti rodičovských konfliktů. Každý z těchto psychologů udělal vlastní výběr, který diskutoval s druhým odborníkem, dokud nenašli vzájemnou shodu. Výsledné porovnání

---

<sup>5</sup> European Longitudinal Study of Pregnancy and Childhood

těchto 3 nezávisle vzniklých verzí přineslo shodu ve 20 položkách. Výběr dalších 5 položek byl pak diskutován v rámci výzkumného týmu se zohledněním argumentů, které uváděli jednotliví odborníci, a s přihlédnutím k výsledkům studie č. 1. Výslednou verzi tedy tvoří 25 položek, které byly finálně administrovány (viz příloha č. 4). Formát odpovědí byl ponechán podle původní verze pro jeho větší rozlišovací hodnotu (*nepravdivé (1)*, *částečně pravdivé (2)* a *pravdivé (3)*). Jedinou výjimkou je položka č. 25, která zní „*Jak často se rodiče hádají?*“, kde respondenti vybírají z možností *nikdy (1)*, *občas (2)* a *často (3)*. Tato položka, i když svým významem odpovídá subškále frekvence, není do této subškály zařazena právě kvůli jinému formátu odpovědi, je považována za samostatně stojící indikátor míry konfliktů, zároveň je součástí celkového skóru konfliktovosti.

Zařazení jednotlivých položek do subškál a do vyšších faktorů vycházelo ze studie Lacinové et al. (2009). Položka č. 3 byla jako jediná rekódována, protože je formulována obráceným směrem než ostatní položky. V rámci statistické analýzy byla ověřována vnitřní konzistence takto vytvořených faktorů. U faktoru *vlastnosti konfliktu* a *obviňování* bylo dosaženo požadované hodnoty Cronbachovo alfa 0,7. U subškály *triangulace* a faktoru *ohrožení* tomu tak ale nebylo (Cronbachovo  $\alpha = 0,67$  u triangulace, Cronbachovo  $\alpha = 0,66$  u ohrožení). Byl tedy zkoumán vliv případného vyřazení některé z položek. U škály triangulace byla z hlediska významu problematická položka č. 12. *Když se rodiče hádají, cítím se mezi nimi jako v pasti*. Oproti ostatním položkám zařazeným do škály triangulace se totiž týká spíše vnitřního pocitu dítěte než reakce, která je z vnějšku vyžadovaná, jako ostatní položky (např. *Když se rodiče hádají, chtějí po mně, abych mezi nimi vyřizoval/a jejich vzkazy*. nebo *Při hádkách rodičů chce matka, abych byl/a na její straně*.). Doporučení rozlišovat mezi tendencí k triangulaci vycházející ze samotného dítěte a triangulací vyžadovanou rodiči bylo také jedním ze závěrů studie č. 1. Došlo tedy k statistickému ověření případného vyřazení této položky ze subškály triangulace. Korelace s ostatními položkami ze škály jsou slabé (min. = 0,11, max. = 0,32). Korigovaná korelace se skóre subškály je 0,276, rovněž Cronbachovo alfa v případě vyřazení této položky vzrostlo na hodnotu 0,71. Vzhledem k obsahovému i statistickému hledisku došlo tedy k vyřazení této položky ze subškály triangulace.

Naopak se tato položka svým významem blíží významově subškále a faktoru *ohrožení*. Když se při hádce rodičů cítí dítě jako v pasti, vystihuje to jeho pocit nejistoty a ohrožení. Nabídla se tedy úvaha o zařazení dané položky do subškály ohrožení. Statistická analýza potvrdila oprávněnost této úvahy, když po přidání položky došlo ke zvýšení Cronbachova alfa na 0,7 z původních 0,66 a korigovaná korelace se skóre subškály byla vyšší než

požadovaných 0,3, konkrétně 0,422. Příloha č. 5 ukazuje finální přiřazení položek do jednotlivých subškál, kdy byla škála triangulace finálně zařazena do faktoru ohrožení, podobně jako se o tom zmiňuje Lacinová et al. (2009) u dětí mladšího školního věku. Tabulka č. 2 pak zobrazuje počet položek v jednotlivých subškálách a hodnoty vnitřní konzistence vyjádřené Cronbachovým  $\alpha$ .

Tabulka č. 2 Vnitřní konzistence subškál zkrácené verze CPIC

Škála	N	N položek	Cronbachovo $\alpha$
Vlastnosti konfliktu	92	7	0,82
Ohrožení	92	13	0,775
Sebeobviňování	92	4	0,7
Celková konfliktovost	92	25	0,88

## 6.2. SDQ (The Strengths and Difficulties Questionnaire)

Cílem celé studie bylo ověřit souvislost rodičovských konfliktů a různých projevů maladaptace dětí. Z metodologického hlediska je ale v českém prostředí problematické najít výzkumně ověřenou metodu, která by k měření maladaptivních projevů mohla sloužit. Zároveň bylo vzhledem k celkovému designu studie a její časové náročnosti potřeba použít metodu krátkou. K měření různých projevů maladaptivních potíží u dětí byl proto použit Dotazník silných a slabých stránek (*The Strengths and Difficulties Questionnaire*, SDQ; Goodman, 1997) (viz příloha č. 6 a příloha č. 7). Dotazník byl ověřen u populace 4 - až 17 letých v mnoha různých zemích, včetně České republiky (např. Ravens-Sieberer et al., 2010). Tento dotazník tvoří celkem 25 položek, které spadají do 5 subškál (každá subškála je tedy tvořena 5 položkami). Jednotlivé subškály jsou nazvány: *škála prosociálního chování*, *škála emočních symptomů*, *škála problémového chování*, *škála hyperaktivity/nepozornosti* a *škála problémů vztahů s vrstevníky*.

Škála prosociálního chování je tvořena položkami, které vystihují laskavé, vstřícné nebo pomáhající chování (např. *Dělíš se bez problémů s ostatními (o jídlo, hry, psací potřeby, aj.)*.) Škála emočních symptomů v sobě obsahuje výroky vyjadřující sklon k depresivnímu prožívání (např. *Často jsi nešťastný/á, sklíčený/á.*), nejistotu (např. *V nových situacích jsi nervózní, lehce ztrácíš jistotu.*) i somatické obtíže (např. *Často si stěžuješ na bolesti hlavy,*

*břicha nebo na to, že se cítíš nemocný/á.*). Jednotlivé položky škály problematické chování popisují projevy chování v termínech agrese, neposlušnosti, lhaní nebo braní věcí (např. *Často se pereš s ostatními dětmi nebo si na ně dovoluješ.*). Subškála hyperaktivita popisuje různé projevy týkající se ne/soustředěnosti (např. *Soustředíš se na úkoly až do konce, máš dobrou pozornost.*) a nadměrné aktivity (např. *Jsi neposedný/á, pořád se vrtíš.*). Poslední subškála, která se nazývá problémy ve vztazích s vrstevníky, už svým pojmenováním jasně naznačuje, že se týká různých problematických projevů ve vrstevnických vztazích, od samotářství (např. *Jsi spíše samotář/samotářka, hraješ si sám/sama.*) až po konflikty (např. *Jiné děti Tě zlobí nebo napadají.*). Přiřazení jednotlivých položek do subškál, včetně případného rekódování, je vidět v příloze č. 7.

Jednotlivé položky jsou posuzovány na tříbodové škále podle míry pravdivosti *nepravdivé (0), částečně pravdivé (1) a pravdivé (2)*. Minimální hodnota na jedné škále je tak 0, maximální 10. Kromě skóre jednotlivých subškál je možné získat i celkový skóre slabých stránek, který je tvořen součtem všem subškál kromě subškály prosociálního chování. Autor metody Goodman (1997) vysvětluje, že není možné použít ani rekódované položky této subškály, protože absence prosociálního chování je konceptuálně rozdílná od přítomnosti slabých stránek.

Jednoznačnou výhodou metody je to, že má různé verze pro různé posuzovatele. V této studii byly využity verze pro sebeposouzení dětmi a verze pro posuzování rodiči, což umožňuje triangulaci získaných dat. Verze pro rodiče je pro výzkumné účely volně k dispozici na oficiálních webových stránkách metody<sup>6</sup> a je určena pro posouzení dětí ve věku 4 až 17 let. Česká verze pro sebeposouzení dětmi byla získána od výzkumníků studie ELSPAC<sup>7</sup> (European Longitudinal Study of a Pregnancy and Childhood). Verze pro děti a posuzování rodiči se liší formulací položek z hlediska formy (použití 1. vs. 3. osoby) a u dvou položek i v míře přímosti vyjádření (např. *Jiné děti Tě zlobí nebo napadají.* v rámci sebeposuzovací verze a *Jiné děti ho/ji šikanují.* v rodičovské verzi; nebo *Bereš věci, které nejsou tvoje – doma, ve škole i jinde.* v rámci sebeposuzovací verze a *Krade – doma, ve škole i jinde.* v rámci verze rodičovské). Sebeposuzovací verze je podle Goodmana (1997) vhodná pro respondenty ve věku 11 až 17 let. Výzkumný soubor studie byl ale mladší, 9 až 12 let. Největším rizikem by tedy mohla být nedostatečná srozumitelnost jednotlivých položek a omezená schopnost sebeposouzení v nižším věku. Aby bylo toto riziko minimalizováno, byla použita verze i pro rodiče a byla také provedena pilotáž na vzorku 6 dětí ve věku 9 a 10 let.

---

<sup>6</sup> [www.sdqinfo.com](http://www.sdqinfo.com)

<sup>7</sup> [www.elspac.cz](http://www.elspac.cz)

Cílem pilotáže bylo ověřit to, jak děti rozumí jednotlivým položkám. V rámci pilotáže se ukázaly jako problematické tři výrazy, a to *bojácný*, *roztěkaný* a *roztržitý*. Pokud by tyto výrazy stály osamoceně bez dalšího kontextu, některé mladší děti by měly problém jejich význam určit. Vzhledem k tomu, že byly ale vždy součástí delšího popisu, děti významu rozuměly (např. 24. *Jsi bojácný/á, snadno se vylekáš.*, 2. *Jsi roztěkaný/á, nevydržíš v klidu.*, 15. *Jsi roztržitý/á. Tvé soustředění kolísá.*). Položky byly tedy ponechány v původním stavu, ale instrukce obsahovala výzvu, aby se děti při případných nejasnostech zeptaly.

Při posuzování vnitřní konzistence jednotlivých škál se ukázaly problematické škály problémového chování a škály problémových vztahů s vrstevníky, když Cronbachovo alfa bylo v rodičovské i sebeposuzovací verzi nižší než 0,7. Použití těchto škál by tedy mohlo být sporné při následujících statistických analýzách. Z tohoto důvodu bylo přistoupeno k podobnému kroku jako ve studii Goodmana, Lampingové a Ploubidise (2010) nebo i ve studii se vzorkem českých adolescentů ve věku 11–18 let, kde se místo jednotlivých subškál pracovalo s vyššími faktory, a to faktory nazvanými internalizace a externalizace (Umemura, Lacinová, Kraus, Horská, & Pivodová, 2018). Faktor internalizace byl vytvořen škálou emočních symptomů a škálou problémových vztahů s vrstevníky. Emoční symptomy obsahově jednoznačně odpovídají internalizaci tím, že zahrnují projevy jako smutek, úzkost, nervozitu nebo somatické obtíže. U problémových vztahů s vrstevníky by to mohlo být sporné. Při pohledu na konkrétní položky je ale zřejmé, že i zde se jedná o potíže internalizovaného typu. Jednotlivé položky totiž vystihují především uzavřenost dítěte ve vztazích s vrstevníky. Do faktoru externalizace pak spadají subškály problémového chování a hyperaktivita/nepozornost. Navíc byla identifikována jedna problematická položka, a to jak v rodičovské, tak sebeposuzovací verzi. Jednalo se o položku č. 22 *Krade – doma, ve škole i jinde.* resp. *Bereš věci, které nejsou tvoje – doma, ve škole i jinde.* Tato položka měla velmi nízkou rozlišovací hodnotu, když na ni přes 90 % respondentů (rodičů i dětí) odpovědělo záporně. Zároveň i její korigovaná korelace se skóre subškály byla velmi nízká (0,097 u rodičovské verze, 0,066 u verze pro děti) a po jejím odstranění se zvýšila vnitřní konzistence škály. Z těchto důvodů byla položka odstraněna. Finální přiřazení jednotlivých položek je ukázáno v příloze č. 8.

Následující tabulka č. 3 ukazuje hodnoty vnitřní konzistence u jednotlivých subškál a faktorů, a to jak u sebeposuzovací verze, tak i verze pro posouzení rodiči.

**Tabulka č. 3 Vnitřní konzistence subškál SDQ (Verze pro rodiče, sebeposuzovací verze)**



Škála	N	N položek	Verze pro rodiče Cronbachovo $\alpha$	Sebeposuzovací verze Cronbachovo $\alpha$
Prosociální chování	92	5	0,626	0,627
<b>Internalizace</b>	92	10	0,755	0,725
Emoční symptomy	92	5	0,711	0,727
Problémové vztahy s vrstevníky	92	5	0,68	0,606
<b>Externalizace</b>	92	9	0,773	0,751
Problémové chování	92	4	0,451	0,533
Hyperaktivita/nepozornost	92	5	0,838	0,766
<b>Slabé stránky (celkem)</b>	92	19	0,828	0,802

### 6.3. Komunikace po rodičovském konfliktu

Nedostatek výzkumů v oblasti komunikace po rodičovském konfliktu jednoznačně souvisí s nedostatkem výzkumných nástrojů, které by dokázaly zachytit různé druhy komunikace, která následuje po rodičovském konfliktu. Jedním z cílů z této studie tedy bylo takový nástroj vytvořit. Brownová et al. (2007) používali ve svém výzkumu jako podnětový materiál audionahrávku rodičovského konfliktu, Gomulak-Cavicchiová et al. (2006) zase videonahrávku. Scénář této videonahrávky byl od autorů získán a vznikla tak nahrávka rodičovského konfliktu v české verzi. Tato nahrávka se ale v rámci pilotáže se 2 dětmi (9 a 11 let) i na základě odborné konzultace 3 psychologů ukázala jako nedostatečný podnětový materiál. Hlavním nedostatkem bylo přílišné zúžení tématu, o kterém konflikt byl, a podoba konfliktu. Konkrétní druh konfliktu a jeho specifické téma mohlo přinést riziko nedostatečného projektivního potenciálu pro budoucí dětské účastníky výzkumu. Byl proto zvolen velmi jednoduchý podnětový materiál, a to černobílý obrázek, na kterém je zobrazen konflikt rodičů a dítě, které mu přihlíží (viz příloha č. 9)<sup>8</sup>.

Z výrazu tváře dítěte a jeho postoje je zřejmé, že se dítě cítí při konfliktu rodičů nedobře, konkrétní emoce ale není zcela zřetelná, což opět nabízí u dětí prostor k projekci možných vlastních pocitů. Obrázek má dvě verze, na jednom přihlíží konfliktu rodičů chlapec, na druhém dívka. Cílem tohoto dělení je využít většího projektivního potenciálu obrázku tím, že se dítě vztáhne k osobě stejného pohlaví. Kromě tohoto primárního podnětového materiálu byl vytvořen i druhý obrázek (opět ve verzi pro chlapce a pro dívky), ze kterého je zřejmé, že byl rodičovský konflikt vyřešen ke spokojenosti obou rodičů a celá rodina se vydala na procházku (viz příloha č. 10). Tento druhý obrázek byl použit v rámci

<sup>8</sup> Tento obrázek je součástí příručky Povídání o tom, jak to chodí, když se rodiče rozvádějí vytvořené v rámci projektu Podpora standardizace OSPOD Moravský Krumlov CZ.1.04/3.1.03/C2.00082. Autorka: Martina Kotková, kresba: Kateřina Hlavničková

debriefingu, aby dítěte zažilo dobrý konec daného příběhu, o kterém v rámci výzkumu mluvílo, a nedošlo tak k jeho rozrušení.

Výzkumný tým dále vytvořil scénář, podle kterého byl rozhovor s dítětem veden. Tento scénář byl v rámci pilotáže vyzkoušen se 6 dětmi ve věku 9-12 let (4 děti pilotovala jedna výzkumná pracovnice, 2 děti druhá). Na základě této pilotáže bylo nutné upravit nebo doplnit některé otázky, protože děti měly tendenci vztahovat se k delší budoucnosti než aktuální pokonfliktní situaci. Došlo tak k větší strukturaci scénáře. Zároveň bylo potvrzeno, že na obrázku děti rozeznávají rodičovský konflikt, a že se osvědčuje ptát se nejprve obecně na to, co je znázorněno na obrázku, jak by daná situace mohla pokračovat dále, a až v rámci poslední otázky byl položen dotaz na osobní zkušenost dítěte z vlastní rodiny. Tento postup je v souladu s obecnými metodologickými doporučeními, kdy se postupuje od obecnějších ke konkrétnějším osobnějším otázkám (Ferjenčík, 2010). Celá metoda je založena na principu projekce, kdy se předpokládá, že se v rámci příběhu objeví vlastní zkušenosti z rodinného prostředí (Najbrtová et al., 2017). Odůvodnění použití mechanismu projekce vychází v tomto výzkumu z teorie emoční jistoty a kognitivních reprezentací Daviese a Cummingse (1994). Podobně jako má dítě kognitivní reprezentace o vztahu mezi rodiči, dá se předpokládat, že se tyto reprezentace týkají i dalších procesů, tedy i komunikace po konfliktu. Tato skutečnost pak byla ještě ověřena v rámci poslední otázky, která konfrontovala dítětem vymyšlený příběh s jeho reálnou zkušeností („*Probíhá to u vás doma stejně nebo jinak?*“). Pokud dítě odpovědělo, že jinak, tak došlo k doptávání („*A jak jinak?*“). Takto upravená verze scénáře opět prošla pilotáží, a to v rámci pilotáže celého výzkumného designu, a její finální podoba již byla ponechána ve stejném znění. Tato finální verze scénáře je uvedena v příloze č. 11. Narativní výpovědi dětí při popisu obrázky byly zaznamenány a následně kategorizovány. U každé výpovědi pak byl hodnocen výskyt dané strategie (0 = nepřítomnost, 1 = přítomnost). Výsledky kategorizace a modely vytvořené v rámci této kategorizace jsou součástí výsledkové části této studie.

## **7. Analýza dat**

Analýza dat byla provedena v programu IBM SPSS Statistics 25. Pro všechny operace byla stanovena hladina statistické významnosti  $\alpha = 0,05$ . Nejprve bylo ověřeno, zda neměl vliv způsob administrace (kdy si dětští respondenti vybírali, jestli budou položky vyplňovat sami nebo po předčítání administrátorkou) a osoba administrátorky. Celkem 32 dětí posuzovalo položky samostatně, 60 dětí si naopak vybralo ústní administraci. Byl proto

proveden t-test pro nezávislé výběry, který potvrdil, že mezi způsoby administrace neexistuje statisticky významný rozdíl u žádné ze škál a faktorů metody CPIC (hodnoty pro celkovou konfliktovost:  $t(90) = 0,18$ ,  $p = 0,801$ ), ani u sebesposuzovací verze metody SDQ (škála internalizace:  $t(90) = 0,34$ ,  $p = 0,675$ ; škála externalizace:  $t(90) = 1,86$ ,  $p = 0,217$ ). Podobně ani analýza rozdílů mezi administrátorkami nepřinesla statisticky významné rozdíly (hodnoty pro celkovou konfliktovost:  $t(90) = -1,65$ ,  $p = 0,563$ ), sebesposuzovací verze metody SDQ (škála internalizace  $t(90) = -0,49$ ,  $p = 0,812$ ; škála externalizace  $t(90) = -0,99$ ,  $p = 0,32$ ). Je proto možné konstatovat, že nebyly nalezeny rozdíly mezi různými způsoby administrace.

## 8. Výsledky

### 8.1. Popisné statistiky

Následující tabulka č. 4 ukazuje popisné statistiky jednotlivých škál popisujících rodičovských konflikt a potíže internalizovaného a externalizovaného typu (ať už v rámci sebesposouzení nebo posouzení rodiči). Normalita rozložení byla zjišťována pomocí Kolmogorov-Smirnov testu. Z jednotlivých subškál se podle tohoto testu jeví jako normálně rozložená škála konfliktovost. Normalita rozložení dalších škál byla posuzována podle hodnot šikmosti a špičatosti, histogramů a Q-Q plotů (Field, 2009). Podle těchto kritérií bylo možné zhodnotit, že všechny škály, kromě škály triangulace a obviňování, je možné považovat za normálně rozložené. U škály triangulace a obviňování bylo tedy potřeba při dalších analýzách brát v úvahu tento fakt.

Tabulka č. 4 Deskriptivní statistiky škál

Škála	N	Min	Max	M	SD	Šikmost	Špičatost
Vlastnosti konfliktu	92	1	3	1,73	0,5	0,45	-0,72
Ohrožení	92	92	1,08	2,92	1,72	0,34	0,53
Obviňování	92	1	2,5	1,39	0,4	0,89	0,06
Konfliktovost	92	1,2	2,68	1,68	0,33	0,51	-0,34
Internalizace (sebesposouzení)	92	0	1,7	0,7	0,37	0,68	0,17
Internalizace (rodičem)	92	0	1,4	0,46	0,33	0,88	0,24
Externalizace (sebesposouzení)	92	0	1,67	0,72	0,36	0,25	-0,25
Externalizace (rodičem)	92	0	1,67	0,7	0,39	0,17	-0,31

Výzkumný soubor byl tvořen dětmi, které žijí s oběma rodiči, i dětmi, kde došlo k rozpadu primární rodiny, proto byl proveden t-test pro nezávislé výběry, aby byly

posouzeny rozdíly v míře celkové konfliktovosti. Tento test skutečně ukázal, že mezi těmito dvěma skupinami existuje statisticky významný rozdíl, když děti, u kterých došlo k rozpadu primární rodiny reportovaly vyšší míru rodičovských konfliktů ( $M = 1,78$ ,  $SE = 0,27$ ) oproti dětem, které žijí s oběma rodiči ( $M = 1,64$ ,  $SE = 0,35$ ),  $t(90) = 1,933$ ,  $p < 0,05$ ,  $d = 0,558$ . Naopak co se týká skutečnosti, zda dítě má nebo nemá sourozence, nebyl mezi těmito skupinami v míře celkové konfliktovosti nalezen statisticky významný rozdíl (děti bez sourozence ( $M = 1,834$ ,  $SE = 0,289$ ), děti se sourozencem ( $M = 1,642$ ,  $SE = 0,335$ ),  $t(90) = -2,33$ ,  $p = 0,493$ ,  $d = 0,061$ ).

T-test byl proveden i při zjišťování případných rozdílů mezi chlapci a dívkami co se týká míry adaptačních potíží. Mezi chlapci a dívkami nebyly nalezeny rozdíly v míře potíží internalizovaného typu (posouzení rodiči: chlapci ( $M = 0,428$ ,  $SE = 0,315$ ), dívky ( $M = 0,494$ ,  $SE = 0,347$ ),  $t(90) = -0,946$ ,  $p = 0,291$ ,  $d = 0,02$ ; posouzení dětmi: chlapci ( $M = 0,635$ ,  $SE = 0,368$ ), dívky ( $M = 0,759$ ,  $SE = 0,356$ ),  $t(90) = -1,648$ ,  $p = 0,888$ ,  $d = 0,034$ ), ani externalizovaného typu (posouzení rodiči: chlapci ( $M = 0,707$ ,  $SE = 0,373$ ), dívky ( $M = 0,703$ ,  $SE = 0,399$ ),  $t(90) = 0,043$ ,  $p = 0,727$ ,  $d = 0,001$ ; posouzení dětmi: chlapci ( $M = 0,765$ ,  $SE = 0,339$ ), dívky ( $M = 0,689$ ,  $SE = 0,379$ ),  $t(90) = 1,001$ ,  $p = 0,329$ ,  $d = 0,021$ ).

Vzhledem k tomu, že adaptační potíže dětí byly posuzovány samotnými dětmi, ale i jejich rodiči, nabízí se otázka, jestli existují mezi těmito hodnoceními statisticky významné rozdíly. Byl proto použit párový test, oba předpoklady pro jeho použití (tj. normalita rozložení a intervalová proměnná) byly splněny. Analýza byla provedena odděleně pro chlapce a dívky. Co se týká potíží internalizovaného typu, ukázalo se, že samotní chlapci vyjadřují statisticky významně vyšší míru potíží internalizovaného typu ( $M = 0,63$ ,  $SE = 0,36$ ) v porovnání s rodiči ( $M = 0,43$ ,  $SE = 0,31$ ),  $t(42) = -4,408$ ,  $p < 0,001$ ,  $d = -0,687$ . Statisticky významný rozdíl byl nalezen i u dívek. Dívky reportovaly vyšší míru potíží internalizovaného typu ( $M = 0,76$ ,  $SE = 0,36$ ) oproti jejich rodičům ( $M = 0,49$ ,  $SE = 0,35$ ),  $t(48) = -5,147$ ,  $p < 0,001$ ,  $d = -0,735$ . Naopak při posuzování potíží externalizovaného typu nebyly nalezeny statisticky významné rozdíly, a to ani u chlapců (sebeuposouzení ( $M = 0,77$ ,  $SE = 0,34$ ), posouzení rodiči ( $M = 0,71$ ,  $SE = 0,37$ ),  $t(42) = -1,27$ ,  $p = 0,21$ ,  $d = -0,194$  ani u dívek (sebeuposouzení ( $M = 0,69$ ,  $SE = 0,38$ ), posouzení rodiči ( $M = 0,70$ ,  $SE = 0,40$ ),  $t(48) = 0,21$ ,  $p = 0,84$ ,  $d = 0,03$ ). Důvody k rozdílům nebo jejich absenci mezi reportováním rodiči a dětmi budou dále diskutovány.

## 8.2. Komunikace po rodičovském konfliktu

Jak již bylo uvedeno, komunikace po rodičovském konfliktu byla zjišťována pomocí projektivní metody, kdy byl dětem předložen obrázek zobrazující konfliktní situaci rodičů a přihlížející dítě. Účastníci výzkumu měli daný obrázek popsat. 100 % výzkumného souboru identifikovalo, že se jedná o konfliktní situaci mezi rodiči. Při popisu se ale lišilo vnímání

**reakce dítěte**, a to především co se týká **emocí**, které dítě na obrázku prožívá. I zde je možné vnímat projektivní potenciál. Kategorie byly: strach (např. „dítě, které sedí v koutě a má strach“, „dítě, které se bojí, že rodiče mohli rozvést“, „holčička se bojí, jestli se stane něco horšího“), smutek (např. „dítě, které má z toho depresi, zoufalé, smutné“), pocity viny (např. „dítě si myslí, že je vinné“, „dítě je vystresované“, „holčička má z toho trauma“, „holčička neví, co má dělat“), bez zjevné emoční reakce (např. „rodiče se hádají a já sedím někde v koutě“). Z tohoto důvodu bylo, jak bylo uvedeno, provedeno kódování jako přítomnost vs. nepřítomnost v odpovědích.

### Emoce dítěte při konfliktu rodičů

Strach

Bez zjevné emoční reakce

Smutek

Nervozita/stres

Pocity viny

Obrázek č. 8 Model emocí dětí při konfliktu rodičů

Pokud by byl tento model porovnán s modelem emočních reakcí ze studie č. 1, je zřejmé, že se modely do velké míry překrývají. Pocity strachu, smutku a viny byly

identifikovány v obou studiích. Tento model obsahuje kategorii nervozita/stres, která se svým obsahovým významem překrývá s kategorií obezřetnost – základním prvkem obou těchto kategorií je totiž určitý tělesný projev nabuzení (tzv. *arousal*). Jedinou chybějící emoci, která se v tomto modelu neobjevuje, je stud. Stud je možné považovat za vyšší emoci, která se navíc vztahuje k sociálnímu prostředí (Gilbert, 1998). Ve výpovědích v rámci studie č. 1 se stud objevoval především ve vztazích s vrstevníky. Je tedy logické, že se při bezprostřední reakci tato emoce neobjeví. Naopak byla v tomto modelu identifikována i kategorie *bez zjevné emoční reakce*, která může být projevem dětské potřeby se od konfliktní situace distancovat, případně i nejistotou v rámci testové situace a ostychem emoce verbalizovat. Obecně je ale možné považovat modely ze studie č. 1 a ze studie č. 2 za identické.

Nejčastěji vyjádřenou emoci byl strach (celkem 69 % účastníků mluvil o této emoci), dále smutek (20 %). Následující tabulka č. 5 zobrazuje počty a procenta respondentů, kteří na obrázku danou emoci pojmenovali. Nebyly nalezeny statisticky významné rozdíly mezi chlapci a dívkami, tzn. chlapci i dívky mluvili stejnou měrou o stejných emocích.

Tabulka č. 5 **Emoce dětí při konfliktu rodičů**

Emoce	N (%)	Chlapci N Ano/Ne	Dívky N Ano/Ne	Rozdíl podle pohlaví
Strach	65 (69 %)	31/12	34/15	$\chi^2 (1) = 0,081, p = 0,776$
Smutek	19 (20 %)	8/35	11/38	$\chi^2 (1) = 0,207, p = 0,649$
Vina*	5 (5 %)	1/42	4/45	$\chi^2 (1) = 1,519, p = 0,367,$ $\phi = -0,105$
Nervozita/stres*	10 (11 %)	5/38	5/44	$\chi^2 (1) = 0,048, p = 1,000,$ $\phi = -0,023$
Bez zjevné emoční reakce*	6 (7 %)	4/39	2/47	$\chi^2 (1) = 1,024, p = 0,413,$ $\phi = 0,128$

\*Vzhledem k nízkým četnostem byl použit Fisherův exaktní test

Další otázka, na kterou dětské účastníci odpovídali, se týkala strategií pokonfliktní komunikace rodičů s dítětem. Opět zde bylo využito mechanismu projekce, kdy děti nemluvily přímo o svých vlastních zkušenostech a zážitcích, ale o vymyšleném příběhu z obrázku. První otázkou je, zda vůbec k nějaké komunikaci dochází. Výsledky ukazují, že v 60 % případů by došlo k určité verbální komunikaci mezi rodiči a dítětem. Naopak 40 % dětem by rodiče nic neřekli, nic neudělali (ať už by to bylo doprovázeno negativní nebo pozitivní emoci). V jednotlivých výpovědích se také ukazuje, že to nemusí být pouze rodič, který komunikaci iniciuje. Podle respondentů by ze zmíněných 60 % případů zahájily

komunikaci o konfliktu v 85 % rodiče a v 15 % děti. Nebyly nalezeny statisticky významné rozdíly mezi chlapci a dívkami v tom, jestli k verbální komunikaci dochází ( $\chi^2(1) = 0,091$ ,  $p = 0,763$ ), ani v tom, kdo komunikaci iniciuje ( $\chi^2(2) = 0,168$ ,  $p = 0,919$ ).

Jednotlivé komunikační strategie jsou zobrazeny v následujícím modelu (viz obrázek č. 9) a jsou do něj zařazeny i ty strategie, které se mohou na první pohled zdát, jako že nejsou komunikací. Vzhledem k tomu, že je v této studii komunikace považována za koncept, který kromě verbální informace obsahuje i informace neverbální a kontextové, byly proto do modelu zařazeny i ty strategie, které neobsahují přímou verbální informaci. Jednotlivé komunikační vzorce se od sebe liší tím, jakou v sobě nesou informaci o emocích (ať už se jedná o emoce vůči partnerovi nebo dítěti). Byly proto identifikovány čtyři základní typy, do kterých jednotlivé kategorie spadají: **komunikace obsahující negativní emoce, komunikace neobsahující emoce, komunikace obsahující ambivalentní emoce a komunikace obsahující pozitivní emoce.**

Do typu **komunikace obsahující negativní emoce** patří dvě kategorie, které se liší tím, jestli jsou negativní emoce směřovány vůči partnerovi nebo vůči dítěti. Obě kategorie v sobě ale obsahují hostilní prvky. Konkrétně se jedná o tyto dvě kategorie komunikačních strategií: **absence reakce vůči dítěti, vzájemná partnerská hostilita a hostilita vůči dítěti.** **Absence reakce vůči dítěti, vzájemná partnerská hostilita** je kategorií, která sdružuje výroky, které explicitně obsahují informaci, že rodiče dítěti po konfliktu nic neřeknou a ani z jejich strany nesměruje vůči dítěti žádná akce, zároveň je ale zřejmé, že mezi rodiči panuje nepřátelské napětí. Toto napětí může mít formu dalšího konfliktu, vzájemné nevraživosti nebo nevšímavosti (např. „*Po hádce bude další hádka a pak klid.*“, „*Rodiče neudělají nic, protože jsou na sebe tak nazlobení, že na ní (holčičku) úplně zapomněli.*“, „*Rodiče půjdou do jiné místnosti a nebudou se sebou mluvit. Holčičce nic neřeknou.*“, „*Bude ticho, nikdo se nebude s nikým bavit a kluk bude čekat v pokojíku a čekat, co se bude dít dál.*“

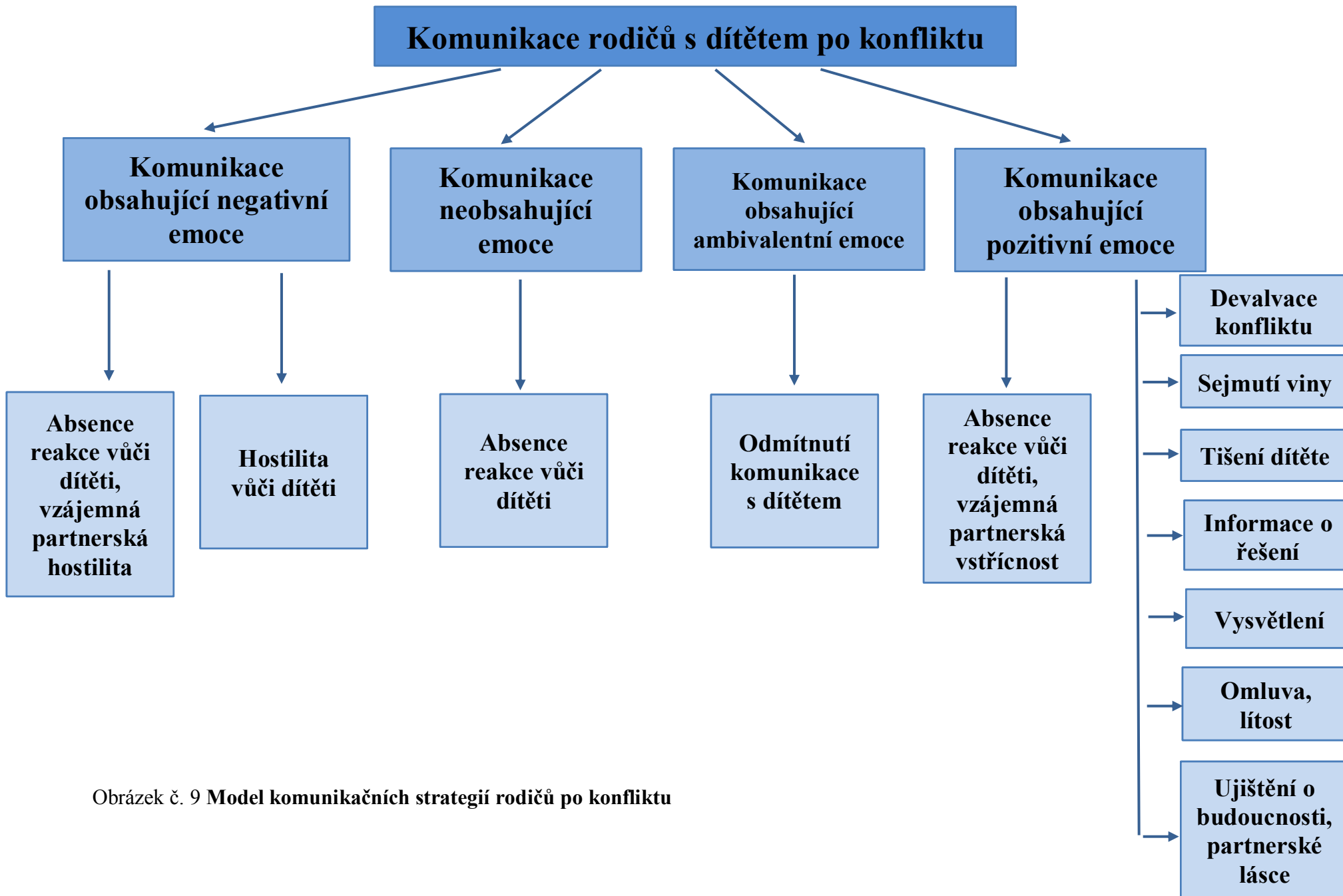
Kategorie **hostilita vůči dítěti** obsahuje výroky vyjadřující naštvání a případnou agresi vůči dítěti nebo obviňování dítěte za partnerský konflikt (např. „*Otec vynadá dceři.*“, „*Řeknou holčičce trest.*“, „*Táta řekne, že kdybych měl lepší známky, nemuseli by se hádat.*“). Následující typ reakcí je **komunikace neobsahující emoce.** Tento typ obsahuje jedinou kategorii, a tou je **absence reakce vůči dítěti.** Do této kategorie spadají výpovědi, které explicitně zmiňují, že rodiče po konfliktu dítěti nic neřeknou, nic neudělají, a jejichž součástí není výpověď o jakékoli doprovázející emoci. Konkrétními příklady jsou výroky: „*Rodiče nic neřeknou, nic neudělají.*“, „*Holčička se bude dívat na rodiče, jestli se usmíří a jestli se něco stane, rodiče nic neudělají, nic jí neřeknou.*“, „*Rodiče jdou na balkón. Nic neřeknou.*“

Z těchto výpovědí je zřejmé, že neobsahují žádnou emoční valenci, je ale otázkou, jestli je tato valence skutečně absentující nebo, jestli nebyla dětmi pouze vyjádřená.

**Komunikace obsahující ambivalentní emoce** je typem, do kterého spadá také jedna kategorie, kterou je **odmítnutí komunikace s dítětem**. Tato kategorie je poněkud problematická z hlediska jednoznačnosti emoce, která je s reakcí spojená. Jedná se o totiž o typ reakce, kdy rodiče posílají dítě pryč z prostoru, kde hádka probíhala nebo probíhá s cílem, aby dítě nebylo konfliktu nebo jeho dohře přítomné. Cílem je tedy omezit vystavení dítěte nepříjemné situaci a tím ho ochránit. Zároveň ale dochází i k určitému odmítnutí dítěte, které se o konflikt rodičů zajímá. Typickými výroky jsou: „*Řeknou, ať jde pryč, že o tom nechtějí mluvit.*“, „*Dceři řeknou, neřeš to, není to tvoje věc.*“, „*Řeknou, ať zaleze do pokoje.*“, „*Řeknou dítěti: „Běž do pokoje!“, aby to neřešila a nebyla z toho ještě více smutná.*“. Z daných výroků je zřejmé, že se jedná o určité kontinuum podle emočního ladění rodičů a způsobu, jakým rodiči dítěti řeknou, aby se vzdálilo. Některé výroky obsahují hostilitu, jiné spíše

starost	o	dítě.
---------	---	-------





Obrázek č. 9 Model komunikačních strategií rodičů po konfliktu

Vzhledem k tomu, že právě emoční ladění je v této studii centrální, byla v následujících kategoriích tato kategorie rozdělena právě podle míry emoční valence.

Nejrozmanitější typ reakcí tvoří **komunikace obsahující pozitivní emoce**, v rámci této kategorie bylo identifikováno 8 různých komunikačních strategií. Opět je zde možné uvažovat o pozitivních emocích ve vztahu k partnerovi nebo ve vztahu k dítěti. První kategorií je **absence reakce vůči dítěti, vzájemná partnerská vstřícnost**. Tato kategorie je, co se týká míry komunikace, shodná se dvěma výše zmíněnými kategoriemi (absence reakce vůči dítěti – vzájemná partnerská hostilita a absence reakce vůči dítěti), to znamená, že rodiče dítěti nic neříkají, nic nevysvětlují, nedochází ani k žádné behaviorální reakci, která by byla spojená s proběhlým konfliktem. Hlavním rozdílem je ale emoční zabarvení, které dítě při takové absenci reakce vnímá. V této kategorii převládá vzájemná vstřícnost, kdy je zřejmé, že došlo k ukončení konfliktu nebo nalezení řešení. Konkrétní příklady výroků jsou: „*Usmíří se a všichni budou spolu normálně komunikovat.*“, „*Rodiče se vzájemně omluví a jsou zase láskyplní. Dítěti nic neřeknou.*“, „*Slečna s pánem budou v pohodě a kluk půjde ven hrát fotbal nebo lehnout si do postele, nic neudělají.*“

Další strategie jsou pak již přímo směřovány vůči dítěti. Jedná se o strategie, které rodič používá k tomu, aby reguloval stav dítěte a pomohl mu tak vyrovnat se s případnými negativními pocity, které u něj rodičovský konflikt přináší. První z těchto kategorií byla nazvána **devalvace konfliktu**, kdy se rodiče snaží uklidnit dítě tím, že zlehčí význam konfliktu, který se mezi nimi odehrál (např. „*Máma přijde za holčičkou do pokoje a řekne jí, že to nic nebylo, že si jen tak povídali, ať si z toho nic nedělá.*“, „*Že to nic není, že si jen nějak nerozuměli a potřebovali si to říct.*“, „*Někdy by mamka řekla, kdybych za ní přišla, že je to všechno dobrý, že se vlastně nic nestalo.*“, „*Byla to jen menší hádka.*“). Z odpovědí je zřejmé, že tato reakce může nastat primárně ze strany rodiče, ale může následovat i po přímém dotazu dítěte na to, co se mezi rodiči stalo.

**Sejmutí viny** je kategorií popisující reakce rodičů, kde je jejich cílem vysvětlit dítěti, že ono za konflikt rodičů nemůže a nemusí se tedy za něj obviňovat. Dětské účastníci výzkumu je popisovali jako: „*Jeden z nich za mnou přijde a řekne, že to nebyla moje vina.*“, „*Tatínek nebo maminka půjde za holčičkou a řeknou, že to nebyla její vina, že si z toho nemá dělat hlavu.*“.

Následující kategorie byla nazvána **tišení dítěte**. Jedná se o verbální nebo neverbální formu komunikace, jejímž cílem je dítě uklidnit, utišit (např. „*Máma za ní přijde, aby si z toho nedělala hlavu, že časem pochopí, že se rodiče občas hádají, uklidní jí.*“, „*Máma ho*

obejme.“, „Mamka by za mnou hned přišla, objala mě a řekla, že mne má ráda.“, „Řeknou holčičce, že se nemusí bát.“).

**Informace o řešení** je další popsanou kategorií. Obsahuje informace rodičů o tom, že se jim podařilo najít řešení konfliktu nebo že se usmířili (např. „Řeknou holčičce, že se usmířili.“).

Obsahem kategorie **vysvětlení** jsou veškeré informace, které rodič dítěti poskytuje o důvodu hádky. Cílem je, aby dítě pochopilo, kvůli jaké příčině hádka vznikla. Tato kategorie ale neobsahuje výroky, jejichž součástí by bylo očerňování druhého rodiče nebo jeho obviňování. Příklady konkrétních výroků jsou: „Mamka by mi to vysvětlila.“, „Máma by řekla, co se stalo... po dotázání co vše by matka vysvětlila: „...jen trochu, nerozebírala by to úplně.“, „Mamka řekne, že se nechcou hádat, že se hádali kvůli něčemu, co je v jejich vztahu.“.

Kategorie **omluva, lítost** obsahuje výroky týkající se omluvy rodičů vůči dítěti (např. „Možná za ním půjdou se omluvit.“, „Máma by se omluvila, že jsem to musel slyšet.“) nebo vyjádření lítosti, že k hádce došlo nebo, že jí dítě bylo přítomné (např. „Po nějaké době by za ním přišli a řekli, že tohle neměl vidět, že se tak k sobě lidi nemají chovat.“, „Jo, mamka by za mnou přišla a řekla, že je jí to líto, že se hádali přede mnou.“.

Poslední identifikovanou kategorií bylo **ujištění o budoucnosti, partnerské lásce**. Obsahově sem spadají výroky, které v sobě obsahují ubezpečení dítěte o tom, že rodiče konflikt vyřeší, že se v budoucnosti pokusí konflikty omezit nebo, že proběhlý konflikt neovlivní nijak jejich vzájemně kladný vztah (např. „Máma přijde za mnou a řekne, že se sice pohádali, ale pokusí se to nějak vyřešit.“, „Máma by mi řekla, že to bude zase dobré.“, „Holčičce řeknou, že se mají pořád rádi.“).

Následující tabulka č. 6 ukazuje četnosti použití jednotlivých komunikačních strategií. Podobně jako ve studii Gomulak-Cavicchiové et al. (2006) se ukazuje, že rodiče využívají více komunikačních strategií zároveň (proto souhrn procent převyšuje 100 %). Pro testování případných rozdílů mezi pohlavími byly použity chí-kvadrát testy. Výsledky prezentované v tabulce také dokládají, že v použití ani jedné strategie nebyly nalezeny statisticky významné rozdíly mezi chlapci a dívkami.

Tabulka č. 6 Četnosti použití jednotlivých komunikačních strategií

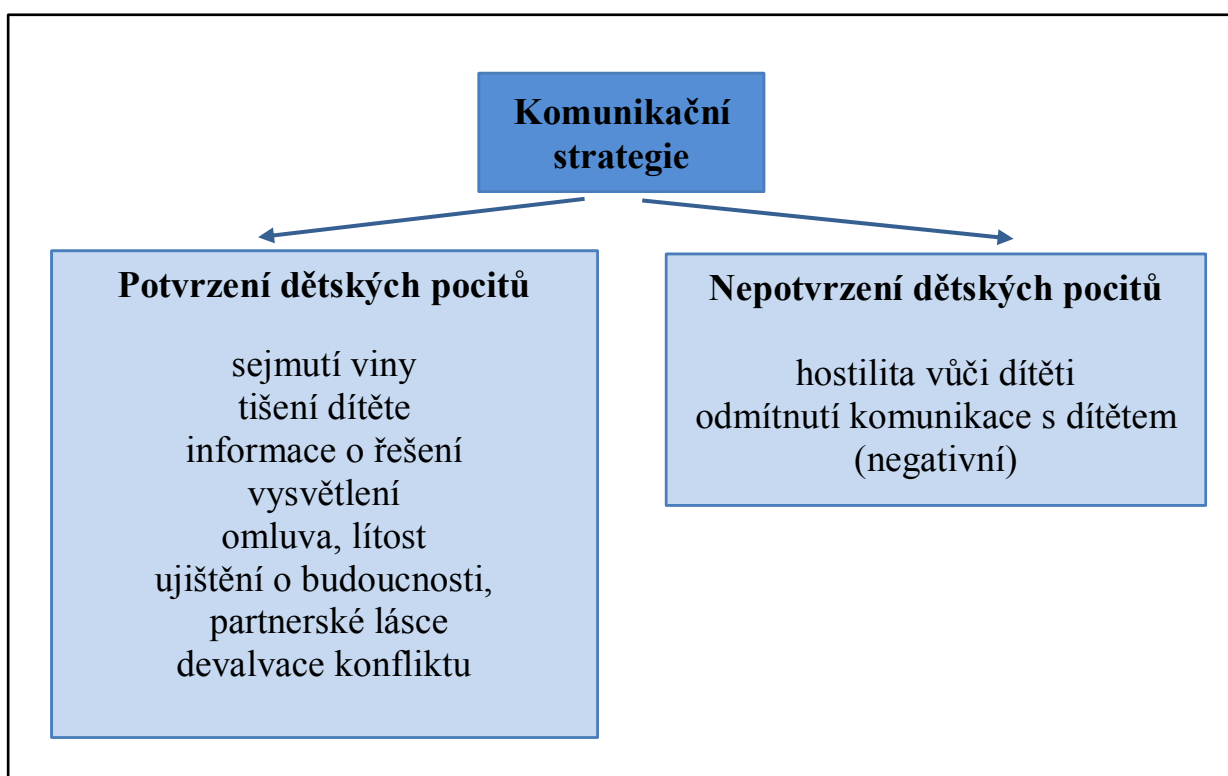
Komunikační strategie	N (%)	Chlapci N Ano/Ne	Dívky N Ano/Ne	Rozdíl podle pohlaví
<b>Komunikace obsahující negativní emoce</b>				
Absence reakce vůči dítěti, vzájemná partnerská hostilita	25 (27 %)	9/34	16/33	$\chi^2 (1) = 1,509, p = 0,207$
Hostilita vůči dítěti*	3 (3,3 %)	1/42	2/47	$\chi^2 (1) = 0,224, p = 1,000, \phi = 0,049$
<b>Komunikace neobsahující emoce</b>				
Absence reakce vůči dítěti	10 (11 %)	5/38	5/44	$\chi^2 (1) = 0,048, p = 0,827$
<b>Komunikace obsahující ambivalentní emoce</b>				
Odmítnutí komunikace s dítětem*	9 (10 %)	2/41	7/42	$\chi^2 (1) = 2,409, p = 0,166, \phi = 0,162$
<b>Komunikace obsahující pozitivní emoce</b>				
Absence reakce vůči dítěti, vzájemná partnerská vstřícnost	11 (12 %)	6/37	5/44	$\chi^2 (1) = 0,306, p = 0,580$
Devalvace konfliktu	16 (17,4 %)	10/33	6/43	$\chi^2 (1) = 1,933, p = 0,164$
Sejmutí viny*	4 (4,5 %)	2/41	2/27	$\chi^2 (1) = 0,018, p = 1,000, \phi = -0,014$
Tišení dítěte*	8 (8,7 %)	3/40	5/44	$\chi^2 (1) = 0,3, p = 0,719, \phi = 0,057$
Informace o řešení*	3 (3,3 %)	1/42	2/47	$\chi^2 (1) = 0,224, p = 1,000, \phi = 0,049$
Vysvětlení*	8 (8,7 %)	2/41	6/43	$\chi^2 (1) = 1,663, p = 0,276, \phi = 0,134$
Omluva, lítost*	10 (11 %)	7/36	3/46	$\chi^2 (1) = 2,439, p = 0,18, \phi = -0,163$
Ujištění o budoucnosti, partnerské lásce*	8 (8,7 %)	5/38	3/46	$\chi^2 (1) = 0,874, p = 0,466, \phi = -0,097$

\*Vzhledem k nízkým četnostem byl použit Fisherův exaktní test

Pokud by byly tyto identifikované kategorie porovnány s předchozími výzkumy Brownové et al. (2007) a Gomulak-Cavicchiové et al. (2006), je možné zhodnotit, že se jednotlivé kategorie překrývají pouze částečně. Největším rozdílem je zahrnutí emocionálního doprovodu při absenci komunikace, které předchází studii nezohledňují.

Brownová et al. (2007) rozdělovali reakci rodičů na potvrzení nebo nepotvrzení dětských pocitů. Součástí potvrzení dětských pocitů by byly kategorie: sejmutí viny, tišení dítěte, informace o řešení, vysvětlení, omluva/lítost, ujištění o budoucnosti/partnerské lásce a devalvace konfliktu. Kategorie devalvace konfliktu a její význam byl ve výzkumném týmu diskutován, protože může být zlehčení konfliktu vnímáno jako určitá bagatelizace dětského

vnímání. Zároveň ale skutečnost, že rodič s dítětem o konfliktu mluví a snaží se jej utěšit tím, že se nejednalo o závažný konflikt, je zřejmým důkazem o vnímání dětských pocitů, jejich potvrzení a reakcí na ně. Z tohoto důvodu by patřila devalvace spíše do kategorie potvrzení dětských pocitů. Ve výsledku tak byly do kategorie potvrzení dětských pocitů zařazeny všechny strategie obsahující pozitivní emoce směřované vůči dítěti z předchozího modelu.



Obrázek č. 10 **Komunikační strategie Potvrzení / Nepotvrzení dětských pocitů**

Do kategorie nepotvrzení dětských pocitů by patřily kategorie: hostilita vůči dítěti a odmítnutí komunikace s dítětem. Odmítnutí komunikace s dítětem je ale, jak již bylo popsáno, určitým kontinuem, proto do nepotvrzení dětských pocitů byly zařazeny pouze výpovědi obsahující negativní konotaci typu: „Řeknou, ať zaleze do pokoje!“. Následující obrázek č. 10 graficky zobrazuje zařazení jednotlivých komunikačních strategií do kategorií potvrzení/nepotvrzení dětských pocitů.

Následující tabulka č. 7 ukazuje četnosti použití strategií potvrzení a nepotvrzení dětských emocí. Byla zde také provedena analýza, zda se reportování těchto strategií liší podle pohlaví a bylo zjištěno, že neexistuje statisticky významný rozdíl (viz tabulka).

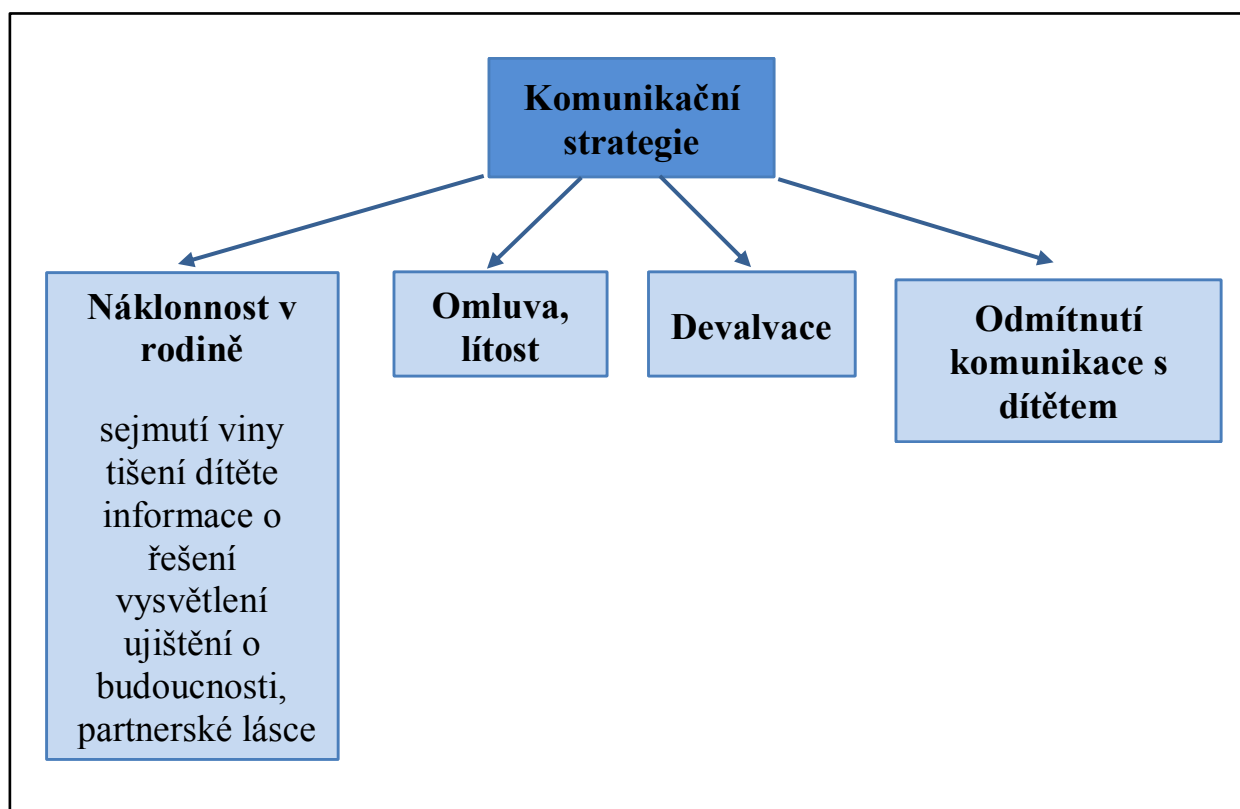
Tabulka č. 7

**Četnosti použití komunikačních strategií Potvrzení/Nepotvrzení dětských pocitů**

Komunikační strategie	N (%)	Chlapci N Ano/Ne	Dívky N Ano/Ne	Rozdíl podle pohlaví
Potvrzení dětských pocitů	44 (48 %)	22/21	22/27	$\chi^2 (1) = 0,36, p = 0,548$
Nepotvrzení dětských pocitů*	10 (11 %)	2/41	8/41	$\chi^2 (1) = 3,22, p = 0,098,$ $\phi = 0,187$

\*Vzhledem k nízkým četnostem byl použit Fisherův exaktní test

Gomulak-Cavicchiové et al. (2006) použili jiné dělení, když identifikovali 4 základní kategorie, a to: náklonnost v rodině, výčitky svědomí, zlehčování a popření. Součástí náklonnost v rodině by byly strategie: sejmutí viny, ticho dítěte, informace o řešení, vysvětlení, a ujištění o budoucnosti/partnerské lásce. Strategie výčitky svědomí se významově překrývá se strategií omluva, lítost. Zlehčování zase odpovídá strategii zde pojmenovaná jako devalvace. Poslední kategorií je podle autorů kategorie popření, která obsahuje popření konfliktu nebo snahou o odvedení pozornosti dítěte tak, aby o konfliktu vůbec nevědělo (tedy jeho posláním pryč). Následující model zobrazuje zařazení jednotlivých komunikačních strategií podle výzkumu Gomulak-Cavicchiové et al. (2006), jen názvy jsou pro přehlednost zachovány stejně, jako byly popsány v této studii (viz obrázek č. 11).



Obrázek č. 11 **Komunikační strategie dle kategorií Gomulak-Cavicchiové et al. (2006)**

Tabulka č. 8 pak opět ukazuje četnosti jednotlivých strategií a potvrzení, že nebyly nalezeny statisticky významné rozdíly ohledně reportování jednotlivých strategií podle pohlaví.

Tabulka č. 8

**Četnosti použití komunikačních strategií kategorií Gomulak-Cavicchiové et al. (2006)**

Komunikační strategie	N (%)	Chlapci N Ano/Ne	Dívky N Ano/Ne	Rozdíl podle pohlaví
Náklonnost v rodině	30 (33 %)	12/31	18/31	$\chi^2 (1) = 0,812, p = 0,367$
Omluva, lítost*	10 (11 %)	7/36	3/46	$\chi^2 (1) = 2,439, p = 0,18,$ $\phi = -0,163$
Devalvace konfliktu	16 (17,4 %)	10/33	6/43	$\chi^2 (1) = 1,933, p = 0,164$
Odmítnutí komunikace s dítětem*	9 (10 %)	2/41	7/42	$\chi^2 (1) = 2,409, p = 0,166,$ $\phi = 0,162$

\*Vzhledem k nízkým četnostem byl použit Fisherův exaktní test

Jednotlivé prezentované modely se od sebe tedy poměrně značně liší a je cílem další analýzy potvrdit nebo vyvrátit užitečnost jednotlivých modelů z hlediska vztahů mezi jednotlivými komunikačními strategiemi i z hlediska jejich souvislosti s adaptačními potížemi dětí.

Poslední dvě kategorizace, které v rámci výzkumu vznikly, se týkají **snahy rodiče pomoci dítěti regulovat jeho emoce a souladu rodičovské reakce s dětskými potřebami**. Proměnná snaha rodiče regulovat dětské emoce byla vytvořena na základě získaných dat i na základě studie č. 1. Opět bylo posuzováno, jestli dochází k výskytu proměnné anebo ne. Stejně tak byla posuzována absence snahy regulovat dětské emoce. Za přítomnost snahy regulovat dětské emoce byly označeny ty strategie, kdy se rodič snaží pomoci dítěti vyrovnat se s jeho nepříjemnými emocemi (tj. sejmутí viny, tišení dítěte, informace o řešení, vysvětlení, omluva, lítost, ujištění o budoucnosti a partnerské lásce, devalvace konfliktu a odmítnutí komunikace s dítětem (pozitivní)). Absenci této snahy pak odpovídají strategie hostilita vůči dítěti, odmítnutí komunikace s dítětem (negativní), absence reakce vůči dítěti – vzájemná partnerská hostilita a absence reakce vůči dítěti. Mimo tyto dvě kategorie tedy stojí kategorie absence reakce vůči dítěti – vzájemná partnerská vstřícnost, protože zde není možné identifikovat, zda je absence reakce způsobena nezájmem rodičů nebo dojmem rodičů, že není

třeba vůči dítěti reagovat, když je z jejich chování patrné, že je již vše v pořádku. Četnosti snahy a absence snahy regulovat dětské emoce jsou zobrazeny v tabulce č. 9, včetně potvrzení o absenci rozdílu z hlediska pohlaví.

Poslední kategorie se týká souladu rodičovské reakce a potřeby dítěte. Tento soulad byl posuzován také na základě slovních výpovědí, kdy děti nejprve mluvily o reakci rodičů a dále jim položena otázka, co by dítě v takové situaci potřebovalo. Pokud byl nalezen soulad, byla proměnná kódována jako 1 (přítomnost), pokud nesoulad, dostala kód 0 (nepřítomnost). Tato proměnná je tedy jako jediná vnímána jako čistě dichotomická. V případě, že nebylo možné rozhodnout o tom, zda dochází k souladu rodičovské reakce a dětských potřeb, byla odpověď ohodnocena jako chybějící (tak tomu bylo u 12 respondentů). Ani zde nebyly nalezeny rozdíly mezi chlapci a dívkami (viz tabulka č. 9).

Tabulka č. 9 Četnosti dalších charakteristik pokonfliktové komunikace

Charakteristika pokonfliktové komunikace	N (%)	Chlapci N Ano/Ne	Dívky N Ano/Ne	Rozdíl podle pohlaví
Snaha rodiče regulovat emoce dítěte	47	23/20	24/25	$\chi^2 (1) = 0,186, p = 0,666$
Absence snahy regulovat emoce dítěte	43	16/27	27/22	$\chi^2 (1) = 2,945, p = 0,086$
Soulad rodičovské reakce a potřeb dítěte	35	18/19	17/26	$\chi^2 (1) = 0,671, p = 0,413$

### 8.3. Testování hypotéz a explorační analýza

Hypotézy testované v rámci výzkumu i snaha o exploraci se týká tří hlavních oblastí: souvislost míry rodičovských konfliktů a komunikačních strategií, souvislost míry rodičovských konfliktů a míry maladaptivních potíží a konečně souvislost komunikačních strategií a míry maladaptivních potíží.

#### 8.3.1. Souvislost mezi rodičovskými konflikty a komunikačními strategiemi

Hypotézy č. 1 až č. 4 se týkají vztahu mezi rodičovským konfliktem a použitím jednotlivých komunikačních strategií. Byla proto použita korelační analýza, která může případné souvislosti ověřit. Podmínky pro použití korelační analýzy byly splněny: míra rodičovských konfliktů (celková konfliktovost i pocit ohrožení) je intervalová proměnná



s normálním rozložením, komunikační strategie jsou kategorickou proměnnou mající jen 2 hodnoty (zde přítomnost/nepřítomnost dané strategie).

V rámci hypotézy č. 1 bylo předpokládáno, že *vyšší míra rodičovského konfliktu souvisí s vyšší mírou použití pokonfliktové komunikační strategie obsahující negativní emoce*. Jako komunikační strategie obsahující negativní emoce byl označen souhrn identifikovaných kategorií hostilita vůči dítěti, odmítnutí komunikace s dítětem (s hostilním vyzněním) a absence reakce vůči dítěti, vzájemná partnerská hostilita. Korelační analýza nepotvrdila statisticky významný vztah mezi mírou rodičovských konfliktů (měřenou celkovou konfliktovostí) a použitím hostilní komunikační strategie ( $r = -0,017$ ,  $p = 0,875$ ). Hypotéza č. 1 se tedy zamítá. Podobně i hypotéza č. 2, která zněla: „*vyšší míra pocitu ohrožení při rodičovském konfliktu souvisí s vyšší mírou použití pokonfliktové komunikační strategie obsahující negativní emoce*“, nebyla potvrzena ( $r = -0,018$ ,  $p = 0,865$ ). Zdá se tedy, že použití komunikační strategie obsahující negativní emoce nesouvisí u aktuálního výzkumného souboru s mírou rodičovských konfliktů, ani s mírou pocitovaného ohrožení při rodičovských konfliktech.

Hypotézy týkající se komunikační strategie obsahující negativní emoce byly zamítnuty, následující hypotézy č. 3 a 4 se týkají naopak použití komunikační strategie obsahující pozitivní emoce vůči dítěti. Komunikační strategie obsahující pozitivní emoce jsou podle modelu identifikovaného v rámci této studie všechny strategie obsahující pozitivní emoce jak vůči dítěti, tak vůči partnerovi, konkrétně tedy: absence reakce vůči dítěti, vzájemná partnerská vstřícnost, devalvace konfliktu, sejmutí viny, tišení dítěte, informace o řešení, vysvětlení, omluva, lítost, a ujištění o budoucnosti, partnerské lásce. Hypotéza č. 3, která zněla: „*vyšší míra rodičovského konfliktu souvisí s nižší mírou použití pokonfliktové komunikační strategie obsahující pozitivní emoce*“, nebyla ale potvrzena ( $r = -0,059$ ,  $p = 0,574$ ). Ani hypotéza č. 4 (*vyšší míra pocitu ohrožení při rodičovském konfliktu souvisí s nižší mírou použití pokonfliktové komunikační strategie obsahující pozitivní emoce*.) nenašla podporu v empirických ( $r = -0,063$ ,  $p = 0,553$ ).

Kromě potvrzení/vyvrácení stanovených hypotéz byla cílem i explorační analýza, proto byla provedena korelační analýza i co se týká toho, jestli ke komunikaci dochází, souladu rodičovské reakce s potřebami dítěte, snahy rodiče o regulaci emoce dítěte a jednotlivých druhů komunikačních strategií podle výše zmíněných modelů. Nebyla nalezena souvislost mezi mírou rodičovských konfliktů a tím, jestli ke komunikaci ze strany rodičů dochází ( $r = 0,071$ ,  $p = 0,501$ ). Taktéž nebyl prokázán statisticky významný vztah mezi mírou rodičovských konfliktů a souladem rodičovské reakce s potřebami dítěte ( $r = -0,132$ ,  $p =$

0,242), ani mírou rodičovských konfliktů a snahou rodiče regulovat emoce dítěte ( $r = -0,033$ ,  $p = 0,755$ ), nebo absencí snahy regulovat emoce dítěte ( $r = -0,037$ ,  $p = 0,724$ ).

Následující tabulka č. 10 zobrazuje výsledky korelační analýzy provedené mezi mírou rodičovských konfliktů a jednotlivými komunikačními strategiemi dle prezentovaných modelů. Analýza nebyla prováděna u všech primárně identifikovaných kategorií kvůli malému zastoupení těchto kategorií. Uvedené výsledky ukazují, že nebyl nalezen žádný statisticky významný vztah mezi mírou rodičovských konfliktů a jednotlivými komunikačními strategiemi. Absence tohoto vztahu je rozebírána v rámci diskuze.

Tabulka č. 10

**Výsledky korelační analýzy mezi mírou rodičovských konfliktů a jednotlivými komunikačními strategiemi**

Komunikační strategie	Pearsonův r	p
<b>Model č. 1</b>		
Komunikace obsahující negativní emoce	-0,017	0,875
Komunikace neobsahující emoce	-0,017	0,874
Komunikace obsahující ambivalentní emoce	0,139	0,186
Komunikace obsahující pozitivní emoce	-0,059	0,574
<b>Model č. 2 dle Brownové et al.</b>		
Potvrzení dětských pocitů	-0,053	0,614
Nepotvrzení dětských pocitů	0,152	0,149
<b>Model č. 3 dle Gomulak-Cavicchiové et al.</b>		
Náklonnost v rodině	-0,005	0,959
Omluva, lítost	0,131	0,214
Devalvace konfliktu	-0,186	0,076
Odmítnutí komunikace s dítětem	0,139	0,186

N = 92

\* $p < 0,05$

### 8.3.2. Souvislost mezi mírou rodičovských konfliktů a mírou adaptačních potíží dětí

Druhá oblast ověřování hypotéz se týká souvislostí mezi mírou rodičovských konfliktů a mírou maladaptivních potíží dětí. Z hlediska charakteristik rodičovského konfliktu jsou pro tento výzkum centrální celková konfliktovost a škála vnímaného ohrožení. Pro potvrzení nebo

vyvrácení hypotéz byla použita korelační analýza. Podmínky pro její použití byly splněny (všechny proměnné jsou intervalové a mají normální rozložení).

Následující tabulka č. 11 zobrazuje korelační matici všech škál popisujících různé charakteristiky rodičovského konfliktu a maladaptivní potíže dětí, ať už byly tyto potíže reportovány samotnými dětmi nebo jejich rodiči. Vzhledem k tomu, že hypotézy jsou formulovány odděleně pro chlapce a dívky, obsahuje tabulka tyto údaje také odděleně.

Tabulka č. 11 Korelační matice škál rodičovského konfliktu a maladaptivních potíží pro chlapce a dívky

Škála	Vlastnosti konfliktu	Ohrožení	Sebeobviňování	Konfliktovost	Internalizace D	Internalizace R	Externalizace D	Externalizace R
Vlastnosti konfliktu		0,816**	0,380*	0,927**	0,518**	0,251	0,279*	0,345*
Ohrožení			0,423**	0,944**	0,392**	0,288*	0,334*	0,467**
Sebeobviňování	0,194	0,483**		0,579**	0,209	0,271*	0,248	0,415**
Konfliktovost	0,813**	0,911**	0,563**		0,459**	0,314*	0,341*	0,473**
Internalizace D	0,529**	0,413**	0,258*	0,524**		0,621**	0,330*	0,326*
Internalizace R	0,189	0,269*	0,358*	0,325*	0,472**		0,394**	0,388*
Externalizace D	0,471**	0,452**	0,355*	0,535**	0,551**	0,272*		0,650**
Externalizace R	0,188	0,114	0,365**	0,242*	0,370**	0,498**	0,294*	

Nad diagonálou jsou uvedeny hodnoty pro chlapce (N = 43), pod diagonálou pro dívky (N = 49).

\* $p < 0,05$

\*\* $p < 0,01$

Hypotéza č. 5 zněla, že vyšší míra rodičovských konfliktů souvisí s vyšší mírou potíží internalizovaného typu u dívek. Tato hypotéza byla potvrzena u dívek jak při sebeposouzení ( $r = 0,524$ ,  $p < 0,01$ ), tak při posouzení rodiči ( $r = 0,325$ ,  $p < 0,05$ ). Ačkoli byla hypotéza formulována pouze pro dívky, pozitivní korelace byla prokázána i u chlapců (sebe-posouzení  $r = 0,459$ ,  $p < 0,01$ ; posouzení rodiči  $r = 0,314$ ,  $p < 0,05$ ). Je tedy možné shrnout, že s vyšší mírou rodičovských konfliktů souvisí i vyšší míra potíží internalizovaného typu, a to jak u dívek, tak u chlapců.

Kromě celkové konfliktovosti byla součástí hypotéz i škála pocíťovaného ohrožení. Hypotéza č. 6 (*Vyšší míra pocíťování ohrožení při rodičovských konfliktech souvisí s vyšší mírou potíží internalizovaného typu u dívek.*) našla také podporu v empirických datech, když byla nalezena pozitivní korelace mezi pocíťováním ohrožení při rodičovském konfliktu a potíží internalizovaného typu u dívek (při sebeposouzení  $r = 0,413$ ,  $p < 0,01$ , při posouzení rodiči  $r = 0,269$ ,  $p < 0,05$ ). Co se týká spojitosti pocíťování ohrožení u chlapců a internalizací u chlapců, také zde se ukázalo, že s rostoucí mírou pocíťování ohrožení roste i míra potíží internalizovaného typu (při sebeposouzení  $r = 0,392$ ,  $p < 0,01$ , při posouzení rodiči  $r = 0,288$ ,  $p < 0,05$ ).

Hypotéza č. 7 se zabývala spojitostí mezi mírou rodičovských konfliktů a potíží externalizovaného typu u chlapců. Byla nalezena pozitivní korelace a platí tedy, že s vyšší mírou rodičovských konfliktů se u chlapců objevuje vyšší míra potíží externalizovaného typu (při sebeposouzení  $r = 0,341$ ,  $p < 0,05$ , při posouzení rodiči  $r = 0,473$ ,  $p < 0,01$ ). Hypotéza č. 7 byla tedy potvrzena. Signifikantní vztah byl nalezen i u dívek (při sebeposouzení  $r = 0,535$ ,  $p < 0,01$ , při posouzení rodiči  $r = 0,242$ ,  $p < 0,05$ ).

Následující hypotéza (č. 8) se zaměřovala na pocíťování ohrožení při rodičovském konfliktu a na potíže externalizovaného typu u chlapců. Korelační analýza potvrdila, že s rostoucím pocíťováním ohrožení při rodičovském konfliktu se u chlapců objevuje i vyšší míra potíží externalizovaného typu při sebeposouzení  $r = 0,334$ ,  $p < 0,05$ , i při posouzení rodiči  $r = 0,467$ ,  $p < 0,01$ ). Hypotéza č. 8 byla potvrzena. Při pohledu na stejnou hypotézu a její případné potvrzení u dívek se ale objevují rozdíly v hodnotě korelačního koeficientu a jeho signifikance mezi mírou pocíťování ohrožení a potíží externalizovaného typu podle toho, zda potíže externalizovaného typu posuzovali rodiče nebo samotné dívky. Při hledání souvislostí pocíťování ohrožení při rodičovských konfliktech a potíží externalizovaného typu u dívek se tak ukázal signifikantní vztah pouze v případě v sebeposouzení ( $r = 0,452$ ,  $p < 0,01$ ), ale ne v případě posuzování rodiči ( $r = 0,114$ ,  $p = 0,218$ ).

Tabulka č. 11 také zobrazuje korelační koeficienty mezi potíží internalizovaného a externalizovaného typu podle posouzení rodiči nebo samotnými dětmi. U chlapců se ukázalo,

že korelace mezi potížemi internalizovaného typu posuzovanými rodiči a potížemi internalizovaného typu posuzovanými samotnými dětmi byla vysoká ( $r = 0,621$ ,  $p < 0,01$ ), u dívek také ( $r = 0,472$ ,  $p < 0,01$ ). Co se týká potíží externalizovaného typu, i zde byly nalezeny statisticky signifikantní vztahy, když korelační koeficient vyjadřující míru souvislosti mezi potížemi externalizovaného typu vyjadřovanými rodiči a vyjadřovanými samotnými chlapci byl  $r = 0,650$ ,  $p < 0,01$ . U dívek byl tento vztah také signifikantní, ale jednalo se pouze o středně silný vztah ( $r = 0,294$ ,  $p < 0,01$ ).

### **8.3.3. Souvislost komunikačních strategií a míry adaptačních potíží**

Poslední oblast testování hypotéz a explorační se týká souvislosti komunikačních strategií a míry adaptačních potíží. Pro otestování toho, jestli některá z pokonfliktových komunikačních strategií přispívá k vysvětlení vztahu mezi mírou vnímaných rodičovských konfliktů a mírou potíží internalizovaného nebo externalizovaného typu byla použita série mnohonásobných regresních analýz. V nich byla vždy závislou proměnnou míra adaptačních potíží, prvním prediktorem míra konfliktovosti mezi rodiči a dalšími prediktory jednotlivé komunikační strategie. Jednotlivé modely splňují požadavek na povahu proměnných – závislá proměnná je intervalová proměnná, prediktor míra konfliktovosti je také intervalovou proměnnou a jednotlivé komunikační strategie jsou proměnnou dichotomickou (vždy se porovnává skupina, u které byla/nebyla identifikována daná strategie). Nejprve byly u každého modelu testovány předpoklady pro použití lineární regrese, tedy lineární vztah mezi proměnnými, normální rozložení regresních reziduí, absence multikolinearity a homoskedasticita. Hodnocení těchto předpokladů je uvedeno u každého modelu samostatně.

### **8.3.4. Komunikační strategie vyjadřující pozitivní/negativní emoce**

Pro testování hypotéz č. 9 až č. 12 bylo využito komunikačních kategorií, které byly identifikovány poprvé v rámci tohoto výzkumu a jejichž součástí je zohlednění doprovodné emoční valence. Jedná se o tyto druhy komunikace: komunikace obsahující pozitivní emoce, komunikace neobsahující emoce a komunikace obsahující negativní emoce. Kategorie komunikace obsahující ambivalentní emoce (tedy kategorie odmítnutí) nebyla v rámci analýzy použita, protože jí vyjadřovalo pouze malé množství respondentů. Zároveň případy odmítnutí, kde byla jasně identifikovatelná negativní emoce, byly okódovány jako komunikace obsahující negativní emoce. U pozitivních emocí tento krok učiněn nebyl,

protože se v případě odmítnutí (i když s cílem ochránit dítě) objevuje zároveň pozitivní i negativní emoce a emoční valence tedy není zcela jednoznačná. Jak již bylo zmíněno, byly nejprve ověřeny předpoklady pro použití lineární regrese: absenci multikolinearity dokládají hodnoty VIF, které se pohybovaly od 1,021 do 1,612), homoskedascita, normální rozložení reziduí a jejich nezávislost byly potvrzeny Durbin-Watsonovým testem a hodnoty byly od 1,982 do 2,571). Následující tabulka č. 12 zobrazuje výsledky provedených regresních analýz a regresní koeficienty odděleně pro chlapce a dívky.

Hypotéza č. 9 zněla, že *použití pokonfliktové komunikační strategie obsahující pozitivní emoce souvisí s nižší mírou potíží internalizovaného typu u dívek*. Tato hypotéza byla u dívek potvrzena při posuzování potíží internalizovaného typu rodiči, když regresní model vyšel signifikantní  $F(4, 44) = 2,744, p < 0,05, R^2 = 0,200, \text{adj } R^2 = 0,127$ . Tento model tedy vysvětluje 20 % rozptylu proměnné. Jako signifikantní prediktory se ale potvrdily pouze míra konfliktovosti ( $t(44) = 2,251, p < 0,05$ ) a použití komunikační strategie obsahující pozitivní emoce ( $t(44) = -2,183, p < 0,05$ ). Dívky, které vyjadřovaly, že by rodiče použili pokonfliktovou komunikační strategii obsahující pozitivní emoce, dosahovaly nižších skóre potíží internalizovaného typu (posuzováno rodiči). Komunikační strategie neobsahující emoce signifikantní v modelu nevyšla ( $t(44) = -0,645, p = 0,522$ ), stejně tak ani komunikační strategie obsahující emoce negativní ( $t(44) = -0,735, p = 0,466$ ). Měla by být proto zamítnuta hypotéza č. 11, která předpokládala, že *použití pokonfliktové komunikační strategie obsahující negativní emoce souvisí s vyšší mírou potíží internalizovaného typu u dívek*. Pokud by bylo bráno v potaz pouze posouzení rodiči, bylo by tomu tak, ale při posouzení samotnými dívkami se výsledky regresní analýzy liší. Model vyšel jako signifikantní  $F(4, 44) = 6,063, p < 0,001$ , a dle hodnot  $R^2 = 0,355, \text{adj } R^2 = 0,297$  je možné říci, že model vysvětluje 36 % závisle proměnné potíže internalizovaného typu posuzované dětmi. Signifikantními prediktory v tomto modelu jsou míra konfliktovosti ( $t(44) = 4,452, p < 0,001$ ) a komunikační strategie obsahující negativní emoce ( $t(44) = 2,057, p < 0,05$ ). Komunikační strategie obsahující pozitivní emoce se jako signifikantní prediktor neprojevila ( $t(44) = 0,252, p = 0,802$ ), stejně tak ani komunikační strategie neobsahující emoce ( $t(44) = 0,669, p = 0,507$ ). Na základě těchto výsledků mohou být tedy hypotézy č. 9 a 11 přijaty pouze po upřesnění toho, kdo byl posuzovatelem potíží internalizovaného typu, jestli rodiče nebo samotné dívky. Tyto výsledky budou rozebrány v diskuzi.

Co se týká potíží internalizovaného typu posuzovaných rodiči u chlapců, model zahrnující jako prediktory míru konfliktovosti, komunikaci obsahující pozitivní/negativní emoce a komunikaci neobsahující emoce se ukázal jako nesignifikantní  $F(4, 38) = 2,109$ ,

$p = 0,099$ ,  $R^2 = 0,182$ ,  $\text{adj } R^2 = 0,096$ . V modelu je jedinou signifikantní proměnnou míra konfliktovosti  $t(38) = 2,088$ ,  $p < 0,05$ . Při posuzování potíží internalizovaného typu samotnými chlapci vyšel sice model jako signifikantní  $F(4, 38) = 3,843$ ,  $p < 0,05$ ,  $R^2 = 0,288$ ,  $\text{adj } R^2 = 0,213$ , ale i zde byla jediným signifikantním prediktorem míra konfliktovosti ( $t(38) = 3,360$ ,  $p < 0,01$ ). Komunikace obsahující pozitivní emoce nebyla signifikantním prediktorem ( $t(38) = -0,908$ ,  $p = 0,370$ ), komunikace obsahující neobsahující emoce také ne ( $t(38) = 0,400$ ,  $p = 0,692$ ), stejně tak ani komunikace obsahující negativní emoce ( $t(38) = 1,151$ ,  $p = 0,257$ ). Nebyla tedy nalezena souvislost mezi jednotlivými komunikačními strategiemi a mírou potíží internalizovaného typu u chlapců.

Tabulka č. 12

**Regresní koeficienty modelů adaptačních potíží a komunikačních strategií s emoční valencí**

Závislá proměnná	Nezávisle proměnná	Chlapci				Dívky			
		B	SE	$\beta$	t	B	SE	$\beta$	t
Internalizace dle rodičů	Míra konfliktovosti	,287	,137	,313	2,088*	,330	,147	,307	2,251*
	Pozitivní emoce v K	-,188	,120	-,288	-1,575	-,253	,116	-,368	-2,183*
	K bez emocí	-,133	,175	-,137	-,756	-,114	,177	-,101	-,645
	Negativní emoce v K	,060	,125	,079	,480	-,088	,120	-,126	-,735
Internalizace dle dítěte	Míra konfliktovosti	,502	,149	,469	3,360**	,602	,135	,545	4,452**
	Pozitivní emoce v K	-,118	,130	-,155	-,908	,027	,107	,038	,252
	K bez emocí	,076	,191	,067	,400	,109	,163	,094	,669
	Negativní emoce v K	,157	,136	,175	1,151	,227	,110	,316	2,057*
Externalizace dle rodičů	Míra konfliktovosti	,502	,156	,463	3,227**	,313	,175	,252	1,788
	Pozitivní emoce v K	-,024	,136	-,031	-,177	-,175	,138	-,221	-1,266
	K bez emocí	-,177	,199	-,154	-,893	,198	,211	,152	,939
	Negativní emoce v K	-,111	,142	-,122	-,781	-,057	,143	-,071	-,398
Externalizace dle dítěte	Míra konfliktovosti	,320	,148	,324	2,170*	,650	,147	,553	4,414**
	Pozitivní emoce v K	,083	,129	,118	,647	,011	,116	,014	,090
	K bez emocí	-,062	,189	-,060	-,331	,141	,178	,114	,795
	Negativní emoce v K	-,163	,134	-,198	-1,213	,155	,120	,204	1,294

\* $p < 0,05$

\*\* $p < 0,01$

V rámci hypotézy č. 10 se předpokládalo, že použití pokonfliktové komunikační strategie vyjadřující pozitivní emoce souvisí s nižší mírou potíží externalizovaného typu u chlapců. Hypotéza č. 12 se místo pozitivních emocí zaměřovala na emoce negativní, když předpokládala, že použití pokonfliktové komunikační strategie obsahující negativní emoce souvisí s vyšší mírou potíží externalizovaného typu u chlapců. Výsledky testování těchto hypotéz opět ukazuje souhrnná tabulka č. 12. Pokud posuzovali potíže externalizovaného typu



rodiče, vyšel model jako signifikantní  $F(4, 38) = 3,168, p < 0,05, R^2 = 0,250, \text{adj } R^2 = 0,171$ , ale jediných signifikantním prediktorem byla míra konfliktovosti  $t(38) = 3,227, p < 0,01$ , (komunikace obsahující pozitivní emoce ( $t(38) = -0,177, p = 0,861$ ), komunikace neobsahující emoce ( $t(38) = -0,893, p = 0,378$ ), komunikace obsahující negativní emoce ( $t(38) = -0,781, p = 0,440$ )). V případě posuzování potíží externalizovaného typu samotnými chlapci nevyšel model jako signifikantní vůbec  $F(4,38) = 2,710, p = 0,091, R^2 = 0,186, \text{adj } R^2 = 0,100$ . Hypotézy č. 10 a č. 12 jsou proto zamítnuty.

Ohledně dívek a potíží externalizovaného typu sice nebyly formulovány hypotézy, ale v rámci explorační analýzy byla tato analýza také provedena. Ani u dívek nebyla nalezena souvislost mezi jednotlivými komunikačními strategiemi obsahujícími různou emoční valenci a potížemi externalizovaného typu. Model, kde byla závisle proměnná posuzovaná rodiči, nebyl vůbec signifikantní  $F(4, 44) = 1,817, p = 0,143, R^2 = 0,142, \text{adj } R^2 = 0,06$ . Model, kde potíže externalizovaného typu hodnotily samy dívky signifikantní sice byl  $F(4, 44) = 5,270, p < 0,001, R^2 = 0,324, \text{adj } R^2 = 0,262$ , ale jediným signifikantním prediktorem tohoto modelu byla míra konfliktovosti ( $t(44) = 4,414, p < 0,001$ ), (komunikace obsahující pozitivní emoce ( $t(44) = 0,090, p = 0,928$ ), komunikace neobsahující emoce ( $t(44) = 0,795, p = 0,431$ ), komunikace obsahující negativní emoce ( $t(44) = 1,294, p = 0,202$ )).

Výsledky popisující možné souvislosti mezi komunikačními strategiemi obsahujícími různé emoce a adaptačními potížemi poukazují, že jediné signifikantní vztahy byly nalezeny u dívek, co se týká potíží internalizovaného typu. Při posouzení potíží rodiči se ukázalo, že použití pokonfliktové strategie obsahující pozitivní emoce predikuje nižší míru potíží internalizovaného typu. Při posouzení samotnými dívkami se zase jako prediktor projevila komunikační strategie obsahující negativní emoce – při jejím použití se objevuje vyšší míra potíží internalizovaného typu u dívek.

### **8.3.5. Komunikační strategie obsahující potvrzení/nepotvrzení dětských emocí**

V rámci hypotéz č. 13 a 14 se předpokládalo, že *použití pokonfliktové komunikační strategie obsahující potvrzení dětských emocí souvisí s nižší mírou internalizovaného typu u dívek* (hypotéza č. 13), resp. *nižší mírou potíží externalizovaného typu u chlapců* (hypotéza č. 14). Byla proto opět provedena mnohonásobná lineární regrese testující model, kdy prediktory byly míra konfliktovosti a potvrzení/nepotvrzení dětských emocí rodiči. Nejprve byly opět ověřeny předpoklady pro použití lineární regrese: absence multikolinearity (hodnoty VIF se pohybovaly od 1,017 do 1,103) homoskedasticita, normální rozložení reziduí a jejich

nezávislost dle Durbin-Watsonova testu (hodnoty byly od 1,811 do 2,706). Ať byly adaptační potíže posuzovány rodiči nebo dětmi, žádný z testovaných modelů nepotvrdil jako prediktor skutečnost, zda rodiče potvrzují nebo nepotvrzují dětské emoce po rodičovském konfliktu. Vzhledem k nízkému počtu chlapců v kategorii nepotvrzení dětských emocí, nemohla být tato kategorie do modelu zařazena, a její hodnoty proto nejsou ani uvedeny v souhrnné tabulce č. 13, která zobrazuje regresivní koeficienty jednotlivých modelů.

Co se týká potíží internalizovaného typu u dívek, byl model jak u posouzení rodiči, tak u posouzení samotnými dívkami signifikantní (posouzení rodiči  $F(3, 45) = 3,519$ ,  $p < 0,05$ ,  $R^2 = 0,190$ ,  $\text{adj } R^2 = 0,136$ ; posouzení dívkami  $F(3, 45) = 6,030$ ,  $p < 0,01$ ,  $R^2 = 0,287$ ,  $\text{adj } R^2 = 0,239$ ), ale signifikantním prediktorem byla vždy jen míra konfliktovosti (posouzení rodiči  $t(45) = 1,946$ ,  $p < 0,05$ , posouzení dívkami  $t(45) = 4,111$ ,  $p < 0,01$ ) a ne proměnné potvrzení (posouzení rodiči  $t(45) = -1,569$ ,  $p = 0,124$ ; posouzení dívkami  $t(45) = -0,737$ ,  $p = 0,465$ ) a nepotvrzení dětských emocí (posouzení rodiči  $t(45) = 1,221$ ,  $p = 0,228$ ; posouzení dívkami  $t(45) = -0,559$ ,  $p = 0,579$ ). Na základě těchto výsledků je tedy možné odmítnout hypotézu č. 13, protože se nepotvrdilo, že by potvrzení dětských emocí bylo významným prediktorem pro míru internalizovaných potíží u dívek.

Potvrzení dětských emocí nebylo významným prediktorem míry potíží internalizovaného typu ani u chlapců, kdy byly jednotlivé modely opět celkově signifikantní (posouzení rodiči  $F(3, 39) = 3,611$ ,  $p < 0,05$ ,  $R^2 = 0,217$ ,  $\text{adj } R^2 = 0,157$ ; posouzení chlapci  $F(3, 39) = 4,667$ ,  $p < 0,01$ ,  $R^2 = 0,264$ ,  $\text{adj } R^2 = 0,208$ ), ale při analýze jednotlivých prediktorů vyšla jako signifikantní prediktor pouze míra konfliktovosti (posouzení rodiči  $t(39) = 2,007$ ,  $p < 0,05$ , posouzení chlapci  $t(39) = 3,348$ ,  $p < 0,01$ ). Potvrzení dětských emocí se jako signifikantní prediktor neukázalo (posouzení rodiči  $t(39) = -1,297$ ,  $p = 0,202$ ; posouzení chlapci  $t(39) = -1,652$ ,  $p = 0,107$ ).

U chlapců byly stejné výsledky nalezeny i co se týká potíží externalizovaného typu. Celkové modely byly signifikantní (posouzení rodiči  $F(3, 39) = 4,759$ ,  $p < 0,01$ ,  $R^2 = 0,268$ ,  $\text{adj } R^2 = 0,212$ ; posouzení chlapci  $F(3, 39) = 3,143$ ,  $p < 0,05$ ,  $R^2 = 0,195$ ,  $\text{adj } R^2 = 0,133$ ). Významným prediktorem byla ale pouze míra konfliktovosti (posouzení rodiči  $t(39) = 3,230$ ,  $p < 0,01$ , posouzení chlapci  $t(39) = 2,123$ ,  $p < 0,05$ ) a ne potvrzení dětských emocí neukázalo (posouzení rodiči  $t(39) = 0,653$ ,  $p = 0,518$ ; posouzení chlapci  $t(39) = 1,261$ ,  $p = 0,215$ ) nebo jejich nepotvrzení neukázalo (posouzení rodiči  $t(39) = 1,513$ ,  $p = 0,138$ ; posouzení chlapci  $t(39) = 1,777$ ,  $p = 0,083$ ). Hypotéza č. 14, která zněla: *Použití pokonfliktové komunikační strategie obsahující potvrzení dětských emocí souvisí s nižší mírou potíží externalizovaného typu u chlapců*, proto nebyla v rámci tohoto výzkumu potvrzena.

V rámci explorační studie byla pozornost věnována také případným souvislostem mezi komunikačními strategiemi potvrzení dětských emocí a potížemi externalizovaného typu. Ani zde však souvislost nalezena nebyla. Model obsahující posouzení potíží rodiči nevyšel totiž vůbec signifikantní, když  $F(3, 45) = 2,747$ ,  $p = 0,054$ ,  $R^2 = 0,155$ ,  $\text{adj } R^2 = 0,098$ . Model vycházející z posouzení dívkami signifikantní sice byl  $F(3, 45) = 7,020$ ,  $p < 0,001$ ,  $R^2 = 0,319$ ,  $\text{adj } R^2 = 0,273$ , ale jediným signifikantním prediktorem byla opět míra konfliktovosti ( $t(45) = 3,979$ ,  $p < 0,001$ ). Potvrzení dětských emocí se jako signifikantní prediktor neukázalo ( $t(45) = -1,193$ ,  $p = 0,239$ ), stejně tak nepotvrzení dětských emocí významně nepřispívá k vysvětlení míry potíží externalizovaného typu u dívek ( $t(45) = 0,661$ ,  $p = 0,512$ ).

Tabulka č. 13

**Regresní koeficienty modelů adaptačních potíží a potvrzení/nepotvrzení dětských emocí po konfliktu**

Závislá proměnná	Nezávisle proměnná	Chlapci				Dívky			
		<i>B</i>	<i>SE</i>	$\beta$	<i>t</i>	<i>B</i>	<i>SE</i>	$\beta$	<i>t</i>
Internalizace dle rodičů	Míra konfliktovosti	,263	,131	,287	2,007	,289	,148	,268	1,946
	Potvrzení d. emocí	-,119	,092	-,192	-1,297	-,148	,094	-,214	-1,569
	Nepotvrzení d. emocí	-	-	-	-	,158	,129	,170	1,221
Internalizace dle dítěte	Míra konfliktovosti	,496	,148	,464	3,348**	,587	,143	,531	4,111**
	Potvrzení d. emocí	-,172	,104	-,237	-1,652	-,067	,091	-,094	-,737
	Nepotvrzení d. emocí	-	-	-	-	-,070	,125	-,073	-,559
Externalizace dle rodičů	Míra konfliktovosti	,485	,150	,446	3,230**	,220	,175	,178	1,263
	Potvrzení d. emocí	,069	,105	,093	,653	-,161	,111	-,202	-1,447
	Nepotvrzení d. emocí	-	-	-	-	,226	,152	,211	1,483
Externalizace dle dítěte	Míra konfliktovosti	,304	,143	,308	2,123*	,591	,148	,502	3,979**
	Potvrzení d. emocí	,127	,101	,189	1,261	-,113	,094	-,149	-1,193
	Nepotvrzení d. emocí	-	-	-	-	,086	,129	,084	,661

\* $p < 0,05$

\*\* $p < 0,01$

**8.3.6. Komunikační strategie obsahující náklonnost**

Třetí model komunikačních strategií, který je prezentován v této práci, vychází z výzkumu Gomulak-Cavichiové et al. (2006) a obsahuje 4 komunikační strategie. Těmito strategiemi jsou náklonnost, omluva/lítost, devalvace a odmítnutí konfliktu. V rámci celistvosti práce s jednotlivými modely byla proto i zde provedena regresní analýza, přestože nebyly formulovány hypotézy, které by z tohoto modelu vycházely. Vzhledem k nízkému počtu respondentů v jednotlivých kategoriích nebyla v tomto případě provedena regresní

analýza odděleně pro dívky a chlapce, ale celkově pro celý výzkumný soubor. Předpokladů použití lineární regrese bylo dosaženo, když byla potvrzena absence multikolinearity (hodnoty VIF od 1,025 do 1,096), homoskedasticita, normální rozložení reziduí a jejich nezávislost dle hodnoty Durin-Watsonova testu od 1,721 do 2,529. Regresní koeficienty jednotlivých modelů zobrazuje tabulka č. 14.

V případě modelu, kde byla testována prediktivní schopnost míry konfliktovosti a jednotlivých komunikačních strategií vůči míře potíží internalizovaného typu, byla potvrzena signifikance tohoto modelu ( $F(5, 86) = 5,292, p < 0,05, R^2 = 0,235, \text{adj } R^2 = 0,191$ ). Tento model tedy vysvětluje 23,5 % rozptylu proměnné potíže internalizovaného typu posuzované rodiči. Signifikantní prediktory byly v tomto modelu míra konfliktovosti ( $t(86) = 3,011, p < 0,01$ ), náklonnost ( $t(86) = -2,943, p < 0,01$ ) a odmítnutí dítěte ( $t(86) = 2,058, p < 0,05$ ). Komunikační strategie omluva/lítost signifikantním prediktorem nebyla ( $t(86) = 0,549, p = 0,585$ ), stejně tak ani odmítnutí dítěte ( $t(86) = 0,115, p = 0,909$ ).

Model, ve kterém byla testována souvislost s mírou potíží internalizovaného typu podle posouzení dětmi se stejnými prediktory, byl také signifikantní ( $F(5, 86) = 6,457, p < 0,01, R^2 = 0,273, \text{adj } R^2 = 0,231$ ). Jediných signifikantním prediktorem v tomto modelu byla ale míra konfliktovosti ( $t(86) = 5,237, p < 0,01$ ). Komunikační strategie náklonnost signifikantním prediktorem nebyla ( $t(86) = -0,027, p = 0,978$ ), stejně tak omluva/lítost ( $t(86) = -1,157, p = 0,250$ ), devalvace konfliktu ( $t(86) = -0,746, p = 0,458$ ) nebo odmítnutí dítěte ( $t(86) = 0,517, p = 0,606$ ).

Co se týká potíží externalizovaného typu, model byl v případě posouzení rodiči i dětmi vždy signifikantní (při posouzení rodiči ( $F(5, 86) = 2,671, p < 0,05, R^2 = 0,134, \text{adj } R^2 = 0,084$ ), při posouzení dětmi ( $F(5, 86) = 4,044, p < 0,01, R^2 = 0,190, \text{adj } R^2 = 0,143$ ), ale opět byla jako jediný signifikantní prediktor vyhodnocena míra konfliktovosti (při posouzení rodiči ( $t(86) = 3,202, p < 0,01$ ), při posouzení dětmi ( $t(86) = 4,256, p < 0,05$ )). Žádný z dalších prediktorů v modelu signifikantní nevyšel: náklonnost při posouzení rodiči ( $t(86) = -0,956, p = 0,342$ ), při posouzení dětmi ( $t(86) = -0,168, p = 0,867$ ), omluva/lítost při posouzení rodiči ( $t(86) = 0,220, p = 0,827$ ), při posouzení dětmi ( $t(86) = 0,756, p = 0,452$ ), devalvace konfliktu při posouzení rodiči ( $t(86) = -0,069, p = 0,945$ ), při posouzení dětmi ( $t(86) = 0,790, p = 0,432$ ), odmítnutí dítěte při posouzení rodiči ( $t(86) = 0,610, p = 0,543$ ), při posouzení dětmi ( $t(86) = 0,231, p = 0,818$ ).

Tabulka č. 14

**Regresní koeficienty modelů adaptačních potíží a komunikačních strategií dle modelu Gomulak-Cavicchiové et al. (2006)**

Závislá proměnná	Nezávisle proměnná	B	SE	$\beta$	t
Internalizace dle rodičů	Míra konfliktovosti	,292	,097	,293	3,011**
	Náklonnost	-,198	,067	-,281	-2,943**
	Omluva, lítost	,057	,103	,053	,549
	Devalvace konfliktu	,010	,088	,011	,115
	Odmítnutí dítěte	,213	,104	,201	2,058*
Internalizace dle dítěte	Míra konfliktovosti	,545	,104	,497	5,237**
	Míra konfliktovosti	-,002	,072	-,003	-,027
	Náklonnost	-,128	,111	-,110	-1,157
	Omluva, lítost	-,071	,095	-,072	-,746
	Devalvace konfliktu	,057	,111	,049	,517
Externalizace dle rodičů	Míra konfliktovosti	,384	,120	,332	3,202**
	Míra konfliktovosti	-,079	,083	-,097	-,956
	Náklonnost	,028	,127	,023	,220
	Omluva, lítost	-,008	,109	-,007	-,069
	Devalvace konfliktu	,078	,128	,063	,610
Externalizace dle dítěte	Míra konfliktovosti	,462	,109	,427	4,256**
	Míra konfliktovosti	-,013	,075	-,017	-,168
	Náklonnost	,087	,115	,076	,756
	Omluva, lítost	,078	,099	,080	,790
	Devalvace konfliktu	,027	,116	,023	,231

\* $p < 0,05$ \*\* $p < 0,01$ 

### 8.3.7. Komunikační strategie, která je v souladu s dětskými potřebami

Pro potvrzení hypotézy č. 15 (*Soulad pokonfliktové komunikační strategie s potřebami dítěte souvisí s nižší mírou potíží internalizovaného typu u dívek.*) a hypotézy č. 16 (*Soulad pokonfliktové komunikační strategie s potřebami dítěte souvisí s nižší mírou potíží externalizovaného typu u chlapců.*) byla provedena regresní analýza, kdy prediktory byly míra konfliktovosti a pak kategorická proměnná soulad reakce rodiče a potřeb dítěte. Závisle proměnnou byly adaptační potíže dětí. Opět byly jako v předchozích případech ověřeny předpoklady pro použití lineární regrese: absence multikolinearity byla potvrzena, když hodnoty VIF byly od 1,001 do 1,053, homoskedascita, normální rozložení reziduí a jejich nezávislost byly také potvrzeny, když se hodnoty Durbin-Watsonova testu pohybovaly od 1,702 do 2,547.

U dívek byl model predikující potíže internalizovaného typu podle rodičů a souladu rodičovské reakce s dětskými potřebami signifikantní  $F(2, 40) = 4,066, p < 0,05$ .  $R^2$  je pro tento model 0,169,  $\text{adj } R^2 = 0,127$ . Celý model tedy vysvětluje 17 % rozptylu závislé

proměnné. Signifikantním prediktorem se ale ukázala pouze proměnná soulad rodičovské reakce s potřebami dítěte  $t(40) = -2,389$ ,  $p < 0,05$  a ne míra konfliktovosti  $t(40) = 1,504$ ,  $p = 0,140$ . Podle hodnot signifikance a hodnot regresních koeficientů  $B$  a  $\beta$  je tedy možné přijmout hypotézu č. 15, že *soulad pokonfliktové komunikační strategie s potřebami dítěte souvisí s nižší mírou potíží internalizovaného typu u dívek*. Tato hypotéza byla potvrzena i při zkoumání modelu, kde byly závislou proměnnou potíže internalizovaného typu posuzované samotnými dívkami  $F(2, 40) = 9,630$ ,  $p < 0,001$ .  $R^2$  je pro tento model 0,325,  $\text{adj } R^2 = 0,291$ . Celý model tedy vysvětluje 32 % rozptylu proměnné potíže internalizovaného typu. Oba prediktory byly v tomto modelu signifikantní: míra konfliktovosti  $t(40) = 3,684$ ,  $p < 0,001$ , soulad rodičovské pokonfliktové strategie s potřebami dítěte  $t(40) = -2,302$ ,  $p < 0,05$ . Všechny regresní koeficienty jsou uvedeny v tabulce č. 15.

Tabulka č. 15 **Regresní koeficienty modelů adaptačních potíží a souladu pokonfliktové strategie s potřebami dítěte**

Závislá proměnná	Nezávisle proměnná	Chlapci				Dívky			
		$B$	$SE$	$\beta$	$t$	$B$	$SE$	$\beta$	$t$
Internalizace dle rodičů	Míra konfliktovosti	,279	,165	,276	1,694	,215	,143	,217	1,504
	Soulad strategie a potřeb dítěte	-,122	,101	-,198	-1,210	-,223	,093	-,344	-2,389*
Internalizace dle dítěte	Míra konfliktovosti	,407	,186	,348	2,182*	,500	,136	,479	3,684**
	Soulad strategie a potřeb dítěte	-,127	,114	-,177	-1,111	-,204	,088	-,299	-2,302*
Externalizace dle rodičů	Míra konfliktovosti	,592	,188	,486	3,155**	,240	,171	,188	1,405
	Soulad strategie a potřeb dítěte	,157	,115	,210	1,367	-,409	,111	-,493	-3,680**
Externalizace dle dítěte	Míra konfliktovosti	,543	,179	,464	3,032**	,619	,155	,524	3,989**
	Soulad strategie a potřeb dítěte	,217	,110	,303	1,979	-,140	,101	-,182	-1,383

\* $p < 0,05$

\*\* $p < 0,01$

Při posuzování modelů obsahující potíže internalizovaného typu, míru konfliktovosti a soulad rodičovské pokonfliktové strategie s dětskými potřebami, se u chlapců tento model ukazuje jako signifikantní pouze při posouzení samotnými chlapci. Při posouzení rodiči ( $F(2, 34) = 2,764$ ,  $p = 0,077$ ,  $R^2 = 0,140$ ,  $\text{adj } R^2 = 0,089$ ) nejsou ani míra konfliktovosti  $t(34) = 1,694$ ,  $p = 0,099$ , ani soulad rodičovské reakce s dětskými potřebami se u chlapců signifikantními prediktory ( $t(34) = -1,210$ ,  $p = 0,234$ ). Při posouzení potíží internalizovaného typu chlapci je celý model sice signifikantní ( $F(2,34)$ ,  $p < 0,05$ ,  $R^2 = 0,180$ ,  $\text{adj } R^2 = 0,132$ ),

ale jako signifikantní prediktor se ukazuje pouze míra konfliktovosti  $t(34) = 2,182, p < 0,05$ , ale ne soulad rodičovské pokonfliktové strategie s potřebami dítěte  $t(34) = -1,111, p = 0,274$ . Je tedy možné shrnout, že soulad rodičovské pokonfliktové komunikace s dětskými potřebami se neukázal jako významný prediktor potíží internalizovaného typu u chlapců.

Hypotéza č. 16 se zabývá souvislostmi mezi potížemi externalizovaného typu u chlapců a souladem rodičovské pokonfliktové komunikace a dětskými potřebami, když zní: „*Soulad pokonfliktové komunikační strategie s potřebami dítěte souvisí s nižší mírou potíží externalizovaného typu u chlapců.*“ Potíže externalizovaného typu byly opět posuzovány rodiči a dětmi, proto byla tato hypotéza testována v rámci dvou modelů. Prediktory byly opět míra konfliktovosti a soulad pokonfliktové strategie s potřebami dítěte. Ani v jednom z těchto modelů se ale neprojevil souhlas rodičovské pokonfliktové strategie s dětskými potřebami jako signifikantní prediktor. Model vycházející z dat rodičů (tedy míra externalizovaných potíží posuzovaných rodiči) byl sice celkově signifikantní ( $F(2, 34) = 5,207, p < 0,05, R^2 = 0,234, \text{adj } R^2 = 0,189$ ), ale signifikantním prediktorem je pouze míra konfliktovosti ( $t(34) = 3,155, p < 0,01$ ), a ne soulad rodičovské reakce s potřebami dítěte ( $t(34) = 1,367, p = 0,181$ ). Podobný výsledek byl nalezen i u druhého modelu, kde byla závislou proměnnou míra potíží externalizovaného typu posuzovaná samotnými chlapci. Celkový model byl signifikantní ( $F(2, 34) = 5,488, p < 0,01, R^2 = 0,244, \text{adj } R^2 = 0,200$ ), ale signifikantním prediktorem byla pouze míra konfliktovosti ( $t(34) = 3,032, p < 0,01$ ), a ne soulad rodičovské reakce s potřebami dítěte ( $t(34) = 1,979, p = 0,056$ ). Výsledky regresní analýzy tak ukazující, že hypotéza č. 16 nenašla podporu v empirických datech a není možné ji proto přijmout.

Ačkoli nebyla formulována hypotéza týkající se souvislosti potíží externalizovaného typu a souladu pokonfliktové komunikační strategie u dívek, byla v rámci explorační analýzy provedena další regresní analýza. Model testující potíže externalizovaného typu posuzované rodiči a prediktory konfliktovost a soulad rodičovské reakce s potřebami dítěte se ukázala jako signifikantní ( $F(2, 40) = 7,877, p < 0,001, R^2 = 0,283, \text{adj } R^2 = 0,247$ ). Signifikantním prediktorem ale byl pouze soulad rodičovské reakce s potřebami dítěte ( $t(40) = -3,680, p < 0,001$ ), a ne míra konfliktovosti ( $t(40) = 1,405, p = 0,168$ ). Dle hodnot regresních koeficientů  $B = -0,409$  a  $\beta = -0,493$  je možné usuzovat, že soulad pokonfliktové strategie s potřebami dítěte souvisí s nižší mírou potíží externalizovaného typu u dívek dle posouzení rodičů.

Rozdílný výsledek ale přinesla regresní analýza, co se týká potíží externalizovaného typu v rámci sebesouzení dívkami. I zde byl celkový model signifikantní ( $F(2, 40) = 9,041,$

$p < 0,001$ ,  $R^2 = 0,311$ ,  $\text{adj } R^2 = 0,277$ ), ale na rozdíl od předchozího modelu byla signifikantním prediktorem pouze míra konfliktovosti ( $t(40) = 3,989$ ,  $p < 0,001$ ), a soulad rodičovského pokonfliktové reakce s potřebami dítěte ne ( $t(40) = -1,383$ ,  $p = 0,174$ ).

### **8.3.8. Komunikační strategie, kdy rodič ne/vyjadřuje snahu regulovat dětské emoce**

V rámci explorační studie byl zkoumán také model, který obsahuje proměnné snaha vs. absence snahy rodiče regulovat dětské emoce. Souvislost těchto strategií s mírou adaptačních potíží byla opět statisticky testována pomocí regresní analýzy, kdy jedním z prediktorů byla míra konfliktovosti a dalšími prediktory snaha rodičů o regulaci dětských emocí nebo absence této snahy. Do kategorie snaha byly, jak již bylo uvedeno výše, zařazeny všechny strategie, kdy se rodič snaží pomoci dítěti vyrovnat se s jeho nepříjemnými emocemi (tj. sejmutí viny, ticho dítěte, informace o řešení, vysvětlení, omluva, lítost, ujištění o budoucnosti a partnerské lásce, devalvace konfliktu a odmítnutí komunikace s dítětem (pozitivní)). Absenci této snahy pak odpovídají strategie hostilita vůči dítěti, odmítnutí komunikace s dítětem (negativní), absence reakce vůči dítěti – vzájemná partnerská hostilita a absence reakce vůči dítěti.

Co se týká předpokladů pro použití lineární regrese, všechny byly dodrženy: absence multikolinearity dle hodnot tolerance a VIF (hodnoty od 1,006 do 1,594), homoskedascita byla zkontrolována pomocí scatterplotů, normální rozložení reziduí a jejich nezávislost dle Durbin-Watsonova testu (hodnoty od 1,703 do 2,707).

Při zkoumání potíží internalizovaného typu posuzovaných rodiči se ukazuje, že model není signifikantní ani u chlapců  $F(3, 39) = 2,264$ ,  $p = 0,096$ ,  $R^2 = 0,148$ ,  $\text{adj } R^2 = 0,083$ , ani u dívek  $F(3, 45) = 2,35$ ,  $p = 0,085$ ,  $R^2 = 0,135$ ,  $\text{adj } R^2 = 0,078$ . Signifikantním prediktorem je u obou pohlaví pouze míra konfliktovosti (chlapci  $t(39) = 2,258$ ,  $p < 0,05$ ; dívky  $t(45) = 2,128$ ,  $p < 0,05$ ) a ne snaha rodičů regulovat emoce dítěte (chlapci  $t(39) = -0,556$ ,  $p = 0,582$ ; dívky  $t(45) = -1,103$ ,  $p = 0,276$ ) nebo absence této snahy (chlapci  $t(39) = 0,891$ ,  $p = 0,378$ ; dívky  $t(45) = -0,201$ ,  $p = 0,842$ ). Jednotlivé hodnoty regresních koeficientů  $B$ ,  $SE$ ,  $\beta$  a  $t$  jsou uvedeny v následující tabulce č. 16, která obsahuje hodnoty regresních koeficientů i u modelů, které se snaží predikovat míru potíží internalizovaného typu posuzovaných dětmi nebo míru potíží externalizovaného typu posuzovaných rodiči i dětmi.



Tabulka č. 16 Regresní koeficienty modelů adaptačních potíží a snahy/absence snahy regulovat dětské emoce u chlapců a dívek

Závislá proměnná	Nezávisle proměnná	Chlapci				Dívky			
		B	SE	$\beta$	t	B	SE	$\beta$	t
Internalizace dle rodičů	Míra konfliktovosti	,307	,136	,335	2,258*	,323	,152	,300	2,128*
	Snaha o regulaci	-,061	,109	-,097	-,556	-,133	,120	-,193	-1,103
	Absence snahy o regulaci	,101	,113	,156	,891	-,024	,120	-,035	-0,201
Internalizace dle dítěte	Míra konfliktovosti	,517	,147	,483	3,523*	,609	,137	,551	4,434*
	Snaha o regulaci	-,079	,118	-,109	-,673	,089	,109	,126	,820
	Absence snahy o regulaci	,132	,122	,176	1,087	,203	,109	,286	1,872
Externalizace dle rodičů	Míra konfliktovosti	,506	,153	,466	3,302**	,255	,176	,205	1,449
	Snaha o regulaci	,015	,123	,020	,122	-,228	,139	-,288	-1,635
	Absence snahy o regulaci	-,046	,127	-,060	-,358	-,037	,139	-,046	-,265
Externalizace dle dítěte	Míra konfliktovosti	,322	,147	,326	2,189	,614	,147	,522	4,182**
	Snaha o regulaci	,058	,118	,086	,487	-,095	,116	-,127	-,818
	Absence snahy o regulaci	-,071	,122	-,102	-,581	,063	,116	,084	,547

\* $p < 0,05$

\*\* $p < 0,01$

Při zkoumání potíží internalizovaného typu posuzovaných dětmi se sice ukazuje, že model je u chlapců signifikantní  $F(3,39) = 4,894$ ,  $p < 0,05$ .  $R^2$  je pro tento model 0,273, adj  $R^2 = 0,218$ . Celý model tedy vysvětluje 27 % rozptylu závislé proměnné. Signifikantním prediktorem je ale pouze míra konfliktovosti, a ne snaha nebo absence snahy rodičů regulovat emoce dítěte. Stejně tak u dívek byl model signifikantní  $F(3, 45) = 7,367$ ,  $p < 0,01$ ,  $R^2 = 0,329$ , adj  $R^2 = 0,285$ . Signifikantním prediktorem byla ale také pouze míra konfliktovosti (i když absence snahy regulovat dětské emoce se svojí signifikancí přiblížila požadovaného hodnotě 0,05, když  $t(45) = 1,872$ ,  $p = 0,068$ ).

Další model obsahoval potíže externalizovaného typu posuzované rodiči a cílem mnohonásobné regresní analýzy bylo opět ověřit model obsahující jako prediktory míru konfliktovosti a snahu/absenci snahy rodičů regulovat emoce dítěte. U chlapců byl tento model potvrzen jako signifikantní, když  $F(3, 39) = 3,866$ ,  $p < 0,05$ . Tento model vysvětlovat 22 % rozptylu proměnné potíže externalizovaného typu posuzovaného rodiči, když  $R^2 = 0,229$ , adj  $R^2 = 0,170$ . Signifikantním prediktorem byla ale opět pouze míra konfliktovosti  $t(39) = 3,302$ ,  $p < 0,01$ . U dívek se tento model neukázal vůbec signifikantní  $F(3, 45) = 2,171$ ,  $p = 0,105$ .

Poslední model se zaměřoval na potíže externalizovaného typu posuzované dětmi. U chlapců nebyl tento model signifikantní, když  $F(3, 39) = 2,178$ ,  $p = 0,106$ ,  $R^2 = 0,143$ ,  $\text{adj } R^2 = 0,078$ . U dívek sice celý model signifikantní byl  $F(3, 45) = 7,111$ ,  $p < 0,001$ ,  $R^2 = 0,322$ ,  $\text{adj } R^2 = 0,276$ , ale opět se ukázalo, že signifikantním prediktorem je pouze míra konfliktovosti  $t(45) = 4,182$ ,  $p < 0,001$  a ne snaha  $t(45) = -0,818$ ,  $p = 0,418$  nebo její absence regulovat dětské emoce  $t(45) = 0,547$ ,  $p = 0,587$ .

Žádný z těchto modelů tedy nepotvrdil, že by snaha rodičů regulovat dětské emoce nebo absence této snahy dokázala výrazně přispět k vysvětlení míry adaptačních potíží, ať už se jedná o potíže internalizovaného nebo externalizovaného typu, posuzovaného rodiči nebo dětmi.

## 9. Diskuze

Aktuální studie měla několik cílů, které se týkaly komunikace po rodičovském konfliktu, k jejichž dosažení bylo využito jak kvalitativních, tak kvantitativních postupů. Cílem kvalitativní části studie bylo popsat a kategorizovat různé druhy komunikace následující po rodičovském konfliktu a zároveň porovnat tyto kategorie s dosavadními výzkumy, které se otázkám pokonfliktové komunikace věnovaly. Aktuální kategorizace a z něj vzniklý model se výrazně lišil od kategorií identifikovaných ve výzkumu Brownové et al. (2007) i ve výzkumu Gomulak-Cavicchiové et al. (2006). Největším přínosem oproti těmto studiím bylo zařazení absence komunikace do celého modelu. Absence komunikace byla totiž v aktuální studii doplněna o emoční valenci a vlastně se tak jednalo o komunikaci neverbální. Aktuální model tedy zohledňuje komunikaci celkově, její verbální i neverbální složku. Tyto dvě složky jsou v něm ale odděleny. Model vytvořený v rámci aktuální studie dále obsahuje specifitější komunikační strategie, např. sejmutí viny, ticho dítěte, informace o řešení, vysvětlení, ujištění o budoucnosti/partnerské lásce. Tyto strategie jsou v rámci výzkumu Gomulak-Cavicchiové et al. (2006) zařazeny do jedné kategorie pojmenované náklonnost. Ve výzkumu Brownové et al. (2007) zase naopak spadají do kategorie potvrzení dětských emocí. Přestože kvůli malé četnosti nemohla být v rámci aktuálního výzkumu potvrzena souvislost těchto specifických kategorií s mírou adaptačních potíží, může mít zachování těchto kategorií důležitou prediktivní hodnotu v rámci dalších, rozsáhlejších výzkumů.

Kvantitativní část studie se zaměřovala na ověření hypotéz, které se týkaly tří hlavních oblastí, když zkoumaly (1) souvislost míry rodičovských konfliktů a komunikačních strategií; (2) souvislost míry rodičovských konfliktů a míry maladaptivních potíží; (3) souvislost komunikačních strategií a míry maladaptivních potíží. Vedle ověřování hypotéz byly

prováděny také další analýzy s cílem explarovat i nehypotetizované souvislosti. V rámci výzkumu nebyla nalezena souvislost mezi mírou rodičovských konfliktů a jednotlivých komunikačních strategií, není tedy možné usuzovat na to, že vyšší či nižší míra rodičovských konfliktů souvisí s tím, jakou konkrétní strategii rodiči v rámci pokonfliktové komunikace použijí. Zdá se se tedy, že se jedná o oddělené jevy. Hypotézy o předpokládané souvislosti jednotlivých strategií s mírou konfliktovosti vycházely z hypotézy vedlejšího efektu/přelévání afektu, kdy jsou prostřednictvím tzv. emocionální nákazy přenášeny emoce vzniklé v rámci jedné situace i do jiných situací a do vztahů s jinými lidmi (Larson & Almeida, 1999). Tento mechanismus ale nebyl získanými daty podpořen a případná hostilita pramenící z rodičovského konfliktu se neodrazila ve způsobu, jakým rodiče reagují na dítě v rámci pokonfliktové komunikace. Hypotéza přelévání afektu se ale netýká pouze hostility a negativních emocí, ale i emocí pozitivních. Ani v tomto případě nebyla prokázána souvislost nižší míry rodičovských konfliktů a pokonfliktové komunikace obsahující pozitivní emoce. Stejně tak nebyla výsledky podpořena ani tzv. kompenzační hypotéza, kdy naopak dochází ke kompenzaci emocí z partnerského vztahu ve vztahu s dítětem (Coiro & Emery, 1998). Nabízí se tedy úvaha, zda nemohou platit obě hypotézy a jestli u některých rodičů nedochází ke kompenzaci a u jiných zase k přelévání afektu. Pokud by tomu tak bylo, nebylo by možné v rámci testování hypotéz jednoduše identifikovat směr vztahu mezi danými proměnnými. Kromě této úvahy je ale také možné, že komunikace po konfliktu je skutečně nezávislá na míře rodičovských konfliktů, tedy že rodiče oddělují svoji partnerskou a rodičovskou roli (ať už na vědomé nebo nevědomé úrovni).

Zároveň je také možné uvažovat o tom, jaký může mít vliv skutečnost, že míra rodičovského konfliktu i pokonfliktové komunikace je popisována samotnými dětmi. Především posuzování míry konfliktovosti rodičů dítětem je velmi subjektivním posouzením, které neobsahuje pouze objektivní charakteristiky, jako jsou frekvence nebo intenzita konfliktu, ale také způsob, jakým dítě rodičovské konflikty prožívá, jestli se při něm cítí ohrožené, jestli do konfliktu zasahuje nebo jestli se za něj obviňuje. Způsob komunikace po konfliktu, přestože jej popisují děti, lze pokládat spíše za „objektivnější“ charakteristiku rodičů. Zaměřuje se ale spíše na popis činů a chování než na prožívání dítěte. Zároveň byla míra rodičovského konfliktu měřena pomocí dotazníkové metody, kdy děti vybíraly z jednotlivých variant, jak se cítí. U zjišťování pokonfliktové komunikace mělo dotazování jinou podobu – děti volně odpovídaly na základě projekce a jejich odpovědi pak byly kategorizovány. Také je otázkou, jak by předpokládané vztahy vypadaly, kdyby byly

rodičovské konflikty a pokonfliktová komunikace posuzovány nezávislými pozorovateli nebo rodiči a pokud by posouzení obsahovalo pouze objektivní charakteristiky, a ne pocity dítěte.

Druhá oblast ověřovaných hypotéz byla zaměřena na souvislosti mezi mírou rodičovských konfliktů a adaptačních potíží internalizovaného nebo externalizovaného typu. Zde byl naopak centrální pohled dítěte a jeho vnímání rodičovských konfliktů, včetně pocitů ohrožení, které dítě při rodičovských konfliktech prožívá tak, jak to doporučují Grych a Fincham (1990) a Davies a Cummings (2000). U chlapců i u dívek bylo v rámci aktuálního výzkumu potvrzeno, že s vyšší mírou rodičovských konfliktů zažívají děti i vyšší míru potíží internalizovaného typu. Tento vztah byl potvrzen, ať byly adaptační potíže posuzovány rodiči nebo samotnými dětmi. Výsledek aktuálního výzkumu tedy koresponduje s dřívějšími zjištěními výzkumů, v nichž byla také nalezena souvislost mezi mírou rodičovských konfliktů a potížemi internalizovaného typu (např. Fear et al., 2009; David & Murphy, 2004; El-Sheikh et al., 2006; El-Sheikh et al., 2008).

Co se týká potíží externalizovaného typu v souvislosti s mírou rodičovských konfliktů, i zde byl v rámci tohoto výzkumu nalezen vztah. S vyšší mírou rodičovských konfliktů a vyšší mírou pocitu ohrožení vykazovali chlapci vyšší míru potíží externalizovaného typu. Tento vztah platí i u dívek, kdy se ukazuje, že s vyšší mírou rodičovských konfliktů vykazují dívky vyšší míru potíží externalizovaného typu. Výsledky se tedy opět neliší od předchozích zjištění (např. Fear et al., 2009; Hart et al., 2007; David & Murphy, 2004; Schick, 2002). Zjištěné vztahy se tedy potvrzují většinou, výjimkou je pouze souvislost pocitu ohrožení při rodičovském konfliktu a potíží externalizovaného typu, které posuzovali rodiče. Interpretovat tuto absenci souvislosti věcně by ale mohlo být spekulativní.

Rodičovské a dětské hodnocení adaptačních potíží dětí se vcelku shoduje, alespoň co se týká potíží externalizovaného typu. Rozdílné hodnocení bylo ale nalezeno u potíží internalizovaného typu, kdy děti reportovaly vyšší míru potíží oproti rodičům. To je v souladu se zjištěními jiných studií (např. Ederer, 2004; souhrnně De Los Reyes et al., 2015), ve kterých rodiče podhodnocovali míru dětských potíží internalizovaného typu. Vysvětlení může poskytnout již samotný popis těchto potíží. Potíže internalizovaného typu se týkají vnitřních stavů dítěte a jeho prožívání, navenek tedy nemusí být tolik zřetelné. Děti tak mohou prožívat nepříjemné psychické stavy, ale ve chvíli, kdy se tyto stavy neprojeví navenek, mohou zůstat pro vnější pozorovatele, tedy i rodiče, skryté. Tímto způsobem může dojít k podhodnocování potíží internalizovaného typu rodiči. Tuto logiku pak potvrzuje i skutečnost, že u potíží externalizovaného typu nebyly nalezeny rozdíly mezi posouzením rodiči a samotnými dětmi. Potíže externalizovaného typu jsou totiž potíže projevující se navenek. Dá se proto

předpokládat větší shoda mezi jedincem, který tyto potíže má, a vnějším pozorovatelem. Vnější pozorovatel má jistě větší možnost zaregistrovat potíže externalizovaného typu než internalizovaného.

Jak uvádí Davies a Lindsay (2001) dívky vyjadřují více problémů internalizovaného typu a chlapci zase externalizovaného. Tato skutečnost se v rámci tohoto výzkumu nepotvrdila, když nebyly nalezeny rozdíly v míře adaptačních potíží v závislosti na pohlaví. Pravděpodobným důvodem může být použitá metoda pro zjišťování adaptačních potíží, kterou byl v tomto výzkumu dotazník SDQ. Tento dotazník obsahuje v porovnání s metodou CBCL (the Children's Behavioral Checklist; Achenbach, 1991), která je nejčastěji používanou metodou pro zjišťování potíží internalizovaného a externalizovaného typu, 5x méně položek. Rozlišovací hodnota SDQ tak je pravděpodobně výrazně nižší a případné rozdíly se tedy nemusí projevit. Zároveň je ale nutné uvést i zjištění Daviese a Linsaye (2001), podle kterých je variabilita reakcí na rodičovský konflikt typicky větší v rámci jednoho pohlaví než při vzájemném porovnání chlapců a dívek. Mohou to být totiž jiné charakteristiky než pohlaví, které souvisí s vnímáním rodičovských konfliktů, např. neuroticismus (L. Lacinová, osobní sdělení, 11. dubna 2018).

V rámci třetí oblasti hypotéz byly popisovány předpokládané vztahy mezi jednotlivými komunikačními strategiemi a adaptačními potížemi. Komunikační strategie byly prezentovány prostřednictvím tří modelů – modelu založeného na indukci dat získaných v rámci aktuálního výzkumu a dvou modelů vycházejících z předchozích výzkumů (tj. Brown et al., 2007; Gomulak-Cavicchio, 2006). Použití žádného z modelů ale nepřineslo jednoznačné výsledky, které by podporovaly předpokládané hypotézy, a je proto nutné se zamýšlet nad možnými příčinami. Jak upozorňuje Field (2009) nesignifikantní výsledek neznamená, že mezi proměnnými neexistuje vztah, ale že tento vztah nebyl nalezen, např. kvůli malému výzkumnému souboru. Výzkumný soubor aktuální studie byl skutečně poměrně malý (navíc byl v analýzách dělen ještě podle pohlaví) a zároveň byl specifický v tom, že v něm chybělo zastoupení dětí, které by byly svědky extrémních konfliktních situací. Tato specifická byla způsobena jak způsobem oslovení případných účastníků skrze školy (a ne třeba krizová nebo rodinná centra), tak kvůli samovýběru respondentů. Malý počet účastníků výzkumu se pak nutně odrazil i v nízkém zastoupení jednotlivých komunikačních strategií a nemožnosti testovat vliv těchto konkrétních strategií. Došlo tak ke sdružování jednotlivých kategorií do větších celků a tento krok mohl vést ke smazání případných rozdílů a specifík.

Při hodnocení všech tří modelů byly největší rozdíly nalezeny ve způsobu, jakým je interpretována chybějící reakce rodičů vůči dítěti. Aktuální model totiž v porovnání s modely

Brownové et al. (2007) a Gomulak-Cavicchiové et al. (2006) obsahoval kromě slovních komentářů či činů i emoční valenci těchto reakcí. Poskytl tak mnohem celistvější popis různých aspektů pokonfliktové situace a komunikace o ní. Navíc v souladu s výsledky studie č. 1 totiž podle autorů této studie neexistuje něco jako nekomunikace a rodiče svých chováním vždy dávají dětem zprávu o proběhlých rodičovských konfliktech. Ze vzájemného chování mezi rodiči pak dítě usuzuje na to, jestli byl konflikt mezi nimi vyřešen nebo jestli dále pokračuje, jaký k sobě mají vztah a jestli je potřeba se obávat o budoucnost rodiny. Skutečnost, že se emoční valence v aktuálním výzkumu objevovala, může být dána i designem studie, kdy o pokonfliktové komunikaci vypovídaly děti. Je pravděpodobné, že děti (navíc v rámci mechanismu projekce) podávaly méně sociálně žádoucí odpovědi než jejich rodiče, a proto se např. téma vzájemné partnerské hostility v aktuálním výzkumu objevovalo častěji než ve výzkumech Brownové et al. (2007) a Gomulak-Cavicchiové et al. (2006).

Pokud by byly v rámci diskuze reportovány vztahy, které se ukázaly jako signifikantní, s veškerou opatrností, kterou doporučuje Field (2009) při interpretaci výsledků, tak se v rámci aktuálního výzkumu ukázal nově vytvořený model v predikci míry adaptačních potíží jako nejužitečnější. Ukázalo se, že s vyšší mírou komunikační strategie obsahující pozitivní emoce dosahují dívky nižší míry potíží internalizovaného typu dle posouzení rodičů. V případě posouzení samotnými dívkami tento vztah potvrzen nebyl, ale naopak se ukázala souvislost s použitím komunikační strategie obsahující negativní emoce. Při použití této strategie dívky dosahovaly vyšší míry potíží internalizovaného typu. Tyto výsledky odpovídají výsledkům studie Katzové a Gottmana (1997), podle kterých souvisí rodičovská vřelost s nižší mírou adaptačních potíží u dítěte, hostilní reakce naopak s vyšší mírou těchto potíží. Zdá se tedy, že způsob, jakým rodiče reagují vůči dítě v rámci pokonfliktové situace a emoce, které tato reakce obsahuje, může skutečně souviset s potížemi, které dítě prožívá. Rodičovská reakce tak může působit jako protektivní nebo jako rizikový faktor. Tento vztah ale není na základě aktuálních výsledků naprosto jednoznačný a v následujících výzkumech by bylo potřeba tyto vztahy více prozkoumat a odpovědět na následující otázky: Platí tento vztah pouze u dívek nebo by se u většího vzorku projevil i u chlapců? Jakou roli zde hraje skutečnost, zda jsou potíže posuzovány rodiči nebo samotnými respondenty?

Kromě testování souvislosti jednotlivých komunikačních strategií s mírou adaptačních potíží přinesl aktuální výzkum i nový pohled, když zkoumal proměnné snaha (absence snahy) rodiče regulovat dětské emoce. V rámci daného vzorku se žádná souvislost neukázala, což může znamenat, že není rozhodující snaha rodičů emoce dítěte regulovat nebo ne. Tento výsledek by mohl být velmi překvapivý a mohl by být v kontrastu s běžnými doporučeními

z klinické praxe, že je důležité být pro dítě dostupný. Nový pohled ale může poskytnout další skutečnost, která byla v rámci aktuálního výzkumu testována, a to soulad rodičovské reakce s potřebou dítěte. Vychází se zde z individuality dítěte a jedinečnosti jeho potřeb. Při čtení dětských výpovědí se objevovala velká variabilita toho, co samy děti referovaly, že by od svých rodičů po konfliktu potřebovaly. Některé děti zmiňovaly vysvětlení, jiné ticho, jiné zase ujistění o budoucnosti a vzájemné partnerské lásce atd. Objevovaly se ale také výpovědi, kdy děti explicitně zmiňovaly, že by o rodičovském konfliktu nechtěly nic slyšet. V rámci statistické analýzy se pak u dívek potvrdilo, že soulad rodičovské reakce s potřebami dítěte souvisí s nižší mírou adaptačních potíží. Tento výsledek tak přináší důležitou otázku pro další výzkumy, ale hlavně pro poradenskou praxi: Je možné uvažovat o určitých komunikačních strategiích jako univerzálně vhodných/nevhodných nebo je potřeba se spíše podívat na konkrétní dítě, jeho pocity a potřeby a podle nich by měl rodič adekvátně reagovat? Aktuální výsledek naznačuje, že může být velmi důležité uvažovat spíše o této kongruenci dětských potřeb a rodičovské reakce než o univerzálně platných doporučení. Vzhledem ke zmíněným skutečnostem, i vzhledem k tomu, že souvislost byla zjištěna pouze u dívek, platí stále doporučení brát tyto zmíněné závěry s určitou mírou opatrnosti, respektive o nich spíše přemýšlet jako o variantách budoucího směru uvažování.

Jak již bylo několikrát zmíněno, tento výzkum se řadí mezi jeden z prvních výzkumů věnovaných tématu komunikace po rodičovském konfliktu, bylo proto nutné vypořádat se při jeho realizaci s různými metodologickými otázkami. Jednou z nich byl způsob, jakým může být druh pokonfliktové komunikace zjišťován. Právě jedním z definovaných cílů studie bylo také zhodnocení užitečnosti nového nástroje a jeho vhodnosti v rámci výzkumu, případně i praxe. Použitá metoda, kdy byl dětem prezentován obrázek s jasně rozpoznatelným rodičovským konfliktem a ony měly na základě mechanismu projekce popisovat, co by se dělo dále, se v rámci výzkumu prokázal jako velmi užitečný nástroj. Tento nástroj přinesl velké množství informací o probíhajícím procesu pokonfliktové komunikace. Zároveň se i použití projekce ukázalo jako odůvodněné, když u naprosté většiny respondentů byla odpověď na základě projekce shodná v porovnání s dětmi uváděnou realitou. Tato metoda se proto jeví jako velmi dobrý nástroj nejen pro výzkumné účely, ale i do klinické praxe pro zjištění důležitých informací o procesu rodičovského konfliktu a komunikace rodičů s dětmi po konfliktu.

## 9.1. Limity

V rámci diskuze již byla nastíněna nejzásadnější slabá stránka studie, která se týká účastníků výzkumu, a to především jejich nízkého počtu a jejich charakteristik. Tyto důvody mohly vést ke snížení síly jednotlivých testů a je proto potřeba velmi opatrně interpretovat i vztahy, které se ve výzkumu projeví jako nesignifikantní. Je možné, že ve větší populaci, kde by součástí vzorku byly i děti z klinické populace, by tyto vztahy nalezeny byly. Vyšší počet účastníků by také mohl umožnit provedení dalších analýz, např. by bylo možné ověřit moderační efekt jednotlivých komunikačních strategií (podobně jako ve studii Gomulak-Cavicchio et al., 2006).

Co se týká charakteristik výzkumného souboru, tak je potřeba brát v úvahu, že některé z těchto charakteristik nemusí odpovídat celkové populaci. Návratnost byla cca 25 %, což jistě souvisí s charakteristikami výzkumného souboru. Např. 66 % dětí žilo s oběma rodiči, což neodpovídá celorepublikovému průměru (ČSÚ, 2017). Dá se tak předpokládat, že s účastí ve výzkumu tedy souhlasili spíše rodiče, mezi kterými dochází k nižší míře partnerských konfliktů. V rámci dalších studií by bylo proto vhodné zařadit rodiny, ve kterých ke konfliktům dochází ve vyšší míře (např. rodiny, které vyhledají odbornou péči).

Další limit studie se týká použitých výzkumných nástrojů, a to především Dotazníku silných a slabých stránek. Tento dotazník byl použit k měření potíží internalizovaného a externalizovaného typu, protože neexistuje jiný do češtiny přeložený dotazník, který by dokázal tyto potíže zmapovat, a to navíc v rámci sebeposouzení a posouzení rodiči. Přestože byl dotazník SDQ v českém prostředí již mnohokrát použit, neexistuje studie, která by systematicky ověřovala jeho psychometrické vlastnosti. V zahraničí je nejčastěji používanou metodou the Children's Behavioral Checklist (CBCL; Achenbach, 1991), na jehož překladu a standardizaci se v rámci českého prostředí pracuje. CBCL obsahuje 5x více položek a zahrnuje tak větší množství případných adaptačních potíží, které spadají do 8 škál (agresivní chování, úzkost/deprese, potíže s pozorností, porušování pravidel, somatické potíže, potíže v sociálních vztazích, problematické myšlenky a stažení se). Rezervy Dotazníku silných a slabých stránek mohou být vnímány především, co se týká škály externalizace, která v sobě obsahuje položky problémového chování a projevů hyperaktivity a nepozornosti. Potíže externalizovaného typu jsou ale v rámci CBCL tvořeny škálami agresivního chování a porušování pravidel. Škály úzkost/deprese, stažení se a somatické potíže zase tvoří u CBCL potíže internalizovaného typu, což se opět liší od metody SDQ, která zahrnuje emoční symptomy a potíže ve vztazích s vrstevníky.



Vzhledem k tomu, že ke zjišťování pokonfliktových komunikačních strategií byla použita nová projektivní metoda, která sice prošla pilotáží, bylo by do dalších výzkumů vhodnější doptávat se důkladněji, než tomu bylo v rámci tohoto výzkumu. Jako problematická tak může být vnímána identifikovaná komunikační strategie bez reakce s nevyjádřenými emocemi. Především u takové odpovědi by bylo potřeba se více doptávat na případný emoční doprovod, jehož absence ve výpovědi nemusí nutně znamenat absenci reálnou, ale může vypovídat spíše o neochotě nebo obraně respondentů mluvit o emočně náročné situaci. Použití obrázku k projekci a rozhovoru o rodičovských konfliktech doporučujeme na základě zkušenosti s tímto výzkumem pouze odborníkům s praktickými klinickými zkušenostmi a ne studentům, a to především kvůli citlivosti tématu a tím i ochraně dětských respondentů.

## **10. Závěr**

Aktuální studie měla několik cílů – nejdůležitějším cílem bylo popsat a kategorizovat různé druhy komunikace, které rodiče využívají při komunikaci s dětmi po konfliktu, a zhodnotit souvislost těchto komunikačních strategií s adaptačními potížemi internalizovaného i externalizovaného typu. Tohoto cíle bylo dosaženo, když vznikl nový model komunikačních strategií, který v sobě v porovnání s modely získanými v rámci předchozích výzkumů obsahuje také prvek emoční valence. Kromě verbální komunikace zohledňuje i komunikaci neverbální a dokresluje tak komplexní proces pokonfliktové komunikace.

V rámci kvantitativní části studie pak byly ověřovány souvislosti mezi jednotlivými komunikačními strategiemi, mírou rodičovských konfliktů a mírou adaptačních potíží. Na základě dosažených výsledků je možné se domnívat, že komunikace po konfliktu je samostatnou proměnnou, která nesouvisí s mírou rodičovských konfliktů. Že se tedy rodičům daří oddělit od sebe partnerskou a rodičovskou roli. Dále se ukazuje, že s vyšší mírou rodičovských konfliktů se objevuje u dětí ve věku 9 až 12 let více potíží internalizovaného i externalizovaného typu. Tyto potíže se ale ve výzkumu neukázaly jako jednoznačně související s jednotlivými komunikačními strategiemi a možné důvody absence předpokládaného vztahu byly tématem diskuze. Výzkum ale přinesl zajímavý námět, jak o pokonfliktové komunikaci uvažovat, a to podle míry souladu rodičovské reakce a dětských potřeb. Otvírá se tak nová perspektiva, podle které je důležité nejprve poznat dětské pocity a obavy a z nich vyplývající potřeby, aby bylo možné zvolit nejvhodnější pokonfliktovou komunikační strategii.

Zároveň je nutné dodat, že aktuální výzkum byl jedním z prvotních výzkumů zabývajících se tématem pokonfliktové komunikace, v českém prostředí dokonce výzkumem úplně prvním. Byl proto i jakýmsi pilotním projektem z hlediska metodologického a byla použita nová projektivní metoda pro zjišťování pokonfliktové komunikace. Tato metoda se jeví užitečnou pro použití v rámci výzkumných projektů i v rámci poradenské praxe.

## V. Shrnutí

Celá disertační práce se věnuje tématu rodičovských konfliktů a komunikace rodičů s dětmi o těchto konfliktech. Zabývá se tedy procesní stránkou rodičovských konfliktů a zaměřuje se na téma výzkumně opomíjené. Práci tvoří propojení dvou studií, které se tématu věnují z různých perspektiv. První studie měla čistě kvalitativní design a jejím cílem bylo identifikovat různé způsoby reagování rodičů vůči dětem po rodičovském konfliktu. Kromě rodičovských reakcí byla pozornost věnována i reakcím dětí a dětským potřebám, které se v souvislosti s rodičovskými konflikty objevují. Výsledný propojující model zdůrazňuje různé cíle, se kterými jsou komunikační strategie využívány, a to cíl regulovat emoční stav rodiče nebo dítěte. Emoce zde tedy hrají jednu ze zásadních rolí a zároveň je zřejmá důležitost oddělení partnerské a rodičovské role. Tento model se stal podkladem na druhou studii, která vycházela z komplexních informací získaných díky focus groups v rámci této první studie.

Druhá studie pak doplnila celkovou podobu problematiky rodičovských konfliktů v souvislosti s komunikací tím, že specifikovala jednotlivé komunikační vzorce a dala je do souvislosti s adaptačními potížemi, ať už se jednalo o potíže internalizovaného nebo externalizovaného typu. Konkrétní komunikační vzorce byly prezentovány v rámci novy vytvořeného modelu, který byl porovnán s modely identifikovanými v rámci předchozích výzkumů. Nový model se jeví jako unikátní tím, že obsahuje i zdánlivě absentující komunikace, a navíc doplňuje emoční valenci, která v předchozích modelech obsažená není.

Kvantitativní část studie nepřinesla jednoznačné výsledky, které by umožnily označit určité komunikační strategie označit jako protektivní nebo rizikové. Absence těchto vztahů byla diskutována vzhledem k použité metodologii a výzkumnému souboru. Použití nové metody pro zjišťování pokonfliktové komunikační strategie přineslo velké množství informací, které mají svou hodnotu v rámci kvalitativního i kvantitativního zpracování. Tato metoda také přinesla možnost pohlédnout na komunikační strategie z jiné perspektivy – nevnímat jednotlivé kategorie jako a priori špatné nebo dobré, ale vztahovat je k potřebám dítěte. Zdá se, že pokud se rodiči podaří reagovat na dětské potřeby (ať je touto potřebou vysvětlení, ujištění o budoucnosti rodiny, tišení dítěte nebo i absence komunikace), může to souviset s nižší mírou potíží internalizovaného a externalizovaného typu. Dochází tak k propojení obou prezentovaných studií, které zdůrazňují schopnost rodiče reagovat adekvátně na potřeby dítěte a udržet si tak roli rodiče, a ne konfliktem zahlceného partnera. Tyto výsledky tak mohou posloužit účinně i v rámci poradenské praxe. Právě vzhledem

k velkému aplikačnímu potenciálu byla jako součástí závěru připojena i samostatná kapitola, která se věnuje možnostem využití získaných poznatků v praxi.

### **Aplikace poznatků v praxi**

Tato kapitola vychází ze zjištění aktuální studie i studií, které se tématu komunikace věnovaly dříve. V klinické a poradenské praxi se psychologové často setkávají s dětskými klienty z vysoce konfliktních rodin nebo z rodin, kde dochází k intenzivnímu rozvodovému sporu. Někdy se sami rodiče ptají, co mají svým dětem říci poté, co se stanou svědky jejich neshod. Někdy jsou to naopak odborníci, kteří upozorňují na nutnost dětem vysvětlit, co se v rodině děje, srozumitelnou a věkově adekvátní formou. Z výše uvedených výzkumů vyplývá, že existují různé druhy komunikace ohledně konfliktu a jeho prezentace dítěti. Některé z těchto způsobů působí protektivně, některé naopak zvyšují riziko negativních dopadů pro dítě.

Jaké způsoby komunikace se tedy ukazují jako nevhodné? Jako zásadní se jeví, zda rodiče zvládají zůstat rodičem a nepřenáší svoje negativní emoce na dítě nebo se nesnaží zatáhnout dítě do svých sporů s partnerem. Pozice prostředníka či soudce představuje pro dítě velmi náročný úkol, který rozhodně není adekvátní jeho schopnostem ani emoční vyspělosti. Tlak na dítě, aby se přiklonilo na stranu jednoho z rodičů, může mít podobně negativní následky jako obligátní otázka: „Máš raději maminku nebo tatínka?“.

Jako nevhodné se dále jeví zlehčování vážnosti konfliktů nebo emocí, které dítě v souvislosti s konfliktem prožívá. Tato strategie je tím nevhodnější, čím větší konflikty se v rodině vyskytují. Dále se jako zásadní jeví dítěti nelhat a nepředstírat před dítětem, že ke konfliktům nedochází a že se všichni v rodině bezmezně milují. Snaha rodičů chránit dítě tím, že ho budou ujišťovat o lásce v rodině, může být ve výsledku kontraproduktivní, což se ukazuje v případech vysoce konfliktních rodin. Stejně tak není vhodné popírat, že ke konfliktům dochází. Dítě by se tímto dostalo do situace, kdy nejen, že má strach o svoji rodinu, ale zároveň jsou do jisté míry popřeny skutečnosti, kterými bylo samo svědkem. V takové situaci dítě neví, čemu má tedy vlastně věřit, jestli sobě nebo rodiči, který je pro něj referenční figurou.

Jakým způsobem by naopak tedy měli rodiče komunikovat se svými dětmi o konfliktech s partnerem? Je důležité dát dítěti prostor pro vyjádření jeho pocitů a myšlenek, které ho mohou při konfliktech rodičů napadat. Také je vhodné dítě ujistit, že není viníkem konfliktů rodičů, a to především v předškolním věku, kdy je tendence k sebeobviňování větší než v jiných vývojových obdobích. Na základě představených výzkumů také lze shrnout, že

pro dítě je prospěšné, když mu rodiče sdělí nejen to, že se domluvili na řešení, ale i konkrétně, jaké toto řešení je. Na základě aktuálních zjištění je ale důležité být vnímaví vůči jedinečnosti dítěti a jeho individuálním potřebám než dodržovat obecně platná doporučení. Soulad rodičovské reakce s potřebami dítěte může být významným protektivním faktorem.

Všechny tyto informace je samozřejmě nutné podávat formou, která odpovídá kognitivní i emocionální zralosti dítěte, což se zpětně vztahuje k v úvodu popsané teorii kognitivně-kontextuálního rámce (Grych & Fincham, 1990, s. 267): „Dopady rodičovského konfliktu jsou mediována dětským pochopením konfliktu, které je ovlivněno kontextem, kognitivními a vývojovými charakteristikami dítěte“.

Jak již bylo mnohokrát uvedeno, dosud nebylo provedeno velké množství výzkumů na téma komunikace po rodičovském konfliktu. Není tedy ani možné říci, jak by měla forma slovního sdělení ohledně konfliktů rodičů v závislosti na věku dítěte konkrétně vypadat. Inspiraci je však možné čerpat ze zdrojů, které se zabývají komunikací rodičů s dětmi ohledně rozvodu, či domácího násilí probíhajícího v rodině. Leonová (2010) uvádí, že mladší děti potřebují méně detailů a stačí jim jednoduché vysvětlení, naopak starší děti a adolescenti mohou vyžadovat důkladnější vysvětlení. Mladší děti mohou být množstvím informací zavaleny a tím mohou být zmatené ohledně celkového vyznění sdělovaných informací. Autorka také doporučuje, aby obsahem sdělení nebyl pouze popis aktuálního stavu, ale i plán do budoucnosti. U dětí starších či dospívajících pak může podle Leonové (2010) mít dále pozitivní efekt, když dítěti sdělují oba rodiče společně, co se v rodině děje. Dítě má pak možnost se doptat na případné nejasnosti. Nejistota plynoucí z tichých konfliktů je pro děti a dospívající naopak velmi nepříjemná, a proto mají tendenci vytvářet si různé scénáře, které mohou být horší než realita (Pryor & Pattison, 2007).

To, co je tedy pro děti všech věkových kategorií bez rozdílu důležité, je, aby informace od rodičů byly pravdivé (Leon, 2010). Jak píše Uholyeva a Hoskovcová (2014), rodiče se často obávají, že budou děti informacemi o konfliktu rodičů traumatizované. Na základě klinické praxe pak tyto autorky také upozorňují, že jiným motivem pro neposkytování jasné explicitní informace často bývá skutečnost, že rodiče sami nerozumí zcela tomu, co se mezi nimi děje. V tomto ohledu pak mohou rodičům i dětem pomoci speciální publikace, které dětem různého věku srozumitelnou formou vysvětlují (např. pomocí příběhů a obrázků), co se v rodině děje, např. *Kamil, de groene kameleon* (Steggink, 2009), *Sinna man* (Dahle, 2003), *Talking about domestic abuse* (Humphreys, Thiara, Skamballis, & Mullender, 2006) nebo *My parents are divorced too: A book for kids by kids* (Ford, Ford, & Ford, 2006). Tyto publikace jsou postupně překládány i do českého jazyka (např. kniha *Kamil, zelený*

*chameleon* od Stegginkové (2009) vyšla v češtině díky přispění autorky této disertační práce v roce 2018). Kromě publikací jsou i v oblasti českého rodinného poradenství používány propracované metodické postupy, které se při práci s konfliktními rodiči osvědčují, např. Cochemský model (Rudolph, 2010) nebo projekt Dítě v centru vycházející z holandské metodiky (Lawick & Visser, 2015).

Problematika rodičovských konfliktů a komunikace s dětmi o těchto konfliktech je tedy stále velmi aktuálním tématem, které si zasluhuje pozornost výzkumníků i odborníků z praxe. Přes skromnost a určitá omezení této studie autorka věří, že i tato práce přispěje k lepšímu porozumění dané problematice a přinese užitečné náměty pro pokonfliktovou komunikaci s dětmi v rámci českého prostředí.

## VI. Literatura

- Achenbach, T. M. (1991). *Manual for the Child Behavior Checklist/4-18 and 1991 Profile*. Burlington: University of Vermont, Department of Psychiatry.
- Afifi, T.D. (2003). 'Feeling caught' in stepfamilies: Managing boundary turbulence through appropriate communication privacy rules. *Journal of Social and Personal Relationships*, 20 (6), 729–755.
- Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. New York: General Learning Press.
- Bosco, G. L., Renk, K., Dinger, T. M., Epstein, M. K., & Phares, V. (2003). The connections between adolescents' perceptions of parents, parental psychological symptoms, and adolescent functioning. *Applied Developmental Psychology*, 24, 179–200.
- Bowen Center for the Study of the Family. (2012). Bowen Theory. (Staženo 26.2. 2018, dostupné z <http://thebowencenter.org/theory/>)
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and Loss*. New York: Basic Books.
- Bradford, K., Vaughn, L. T., & Barber, B. K. (2007). When there is conflict: interparental conflict, parent–child conflict, and youth problem behaviors. *Journal of Family Issues*, 1-26.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2), 77– 101.
- Brown, A. M., Fitzgerald, M. M., Shipman, K., & Schneider, R. (2007). Children's expectations of parent-child communication following interparental conflict: do parents talk to children about conflict? *Journal of Family Violence*, 22, 407–412.
- Buehler, Ch., Krishnakumar, A., Anthony, Ch., Tittsworth, S., & Stone, G. (1994). Hostile interparental conflict and youth maladjustment. *Family Relations*, 43 (4), 409-416.
- Buehler, C., Lange, G., & Franck, K. L. (2007). Adolescents' cognitive and emotional responses to marital hostility. *Child Development*, 78 (3), 775–789.
- Buehler, C., & Welsh, P. H. (2009). A process model of adolescents' triangulation into parents' marital conflict: The role of emotional reactivity. *Journal of Family Psychology*, 23 (2), 167–180.
- Chase, N. D. (1999). Parentification: An overview of theory, research, and societal issues. In N. D. Chase (Eds.), *Burdened children: Theory, research, and treatment of parentification* (pp. 3-33). Thousand Oaks, CA US: Sage Publications, Inc.

- Coiro, M.J., & Emery, R.E. (1998). Do marriage problems affect fathering more than mothering? A quantitative and qualitative review. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 1, 23-40.
- Cox, J.C., Paley, B., & Harter, K. (2001). Interparental conflict and parent-child relationships. In J.H. Grych, & F. Fincham (Eds.). *Interparental Conflict and Child Development: Theory, Research and Applications* (249-272). New York: Cambridge University Press.
- Crittenden, P. (2009). All in the family: integrating attachment and family systems theories. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 14(3), 389–409.
- Crockenberg, S. L., & Langrock, A. (2001). "The role of emotion and emotional regulation in children's responses to interparental conflict." In *Interparental Conflict and Child Development*, ed. J. H. Grych and F. D. Fincham. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cui, M., Conger, R. D., & Lorenz, F. O. (2005). Predicting change in adolescent adjustment from change in marital problems. *Developmental Psychology*, 41 (5), 812-823.
- Cummings, E. M., & Davies, P. T. (1994). *Children and marital conflict: The impact of family dispute and resolution*. New York: Guilford Press.
- Cummings, E. M., & Davies, P. T. (2002). Effects of marital conflict on children: recent advances and emerging themes in process-oriented research. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 43 (1), 31-63.
- Cummings, E. M., Goeke-Morey, M. C., & Dukewich, T. L. (2001). The study of relations between marital conflict and child adjustment: Challenges and new directions for methodology. In Grych, J. H. & Fincham, F. D. (Eds.), *Interparental conflict and child development: Theory, research, and applications* (pp. 39–63). New York: Cambridge University Press.
- Cummings, E. M., Goeke-Morey, M. C., & Papp, L. M. (2004). Everyday marital conflict and child aggression. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 32 (2), 191-202.
- Cummings, E. M., Simpson, K. S. & Wilson, A. (1993). Children's responses to interadult anger as a function of information about resolution. *Developmental Psychology*, 29 (6), 978-985.
- ČSÚ (2017). *Pohyb obyvatelstva – rok 2016*. Staženo dne 22.2.2018 z <https://www.czso.cz/csu/czso/cri/pohyb-obyvatelstva-rok-2016>
- Dahle, G. (2009). *Sinna Mann*. Oslo: Cappelen.



- David, K. M., & Murphy, B. C. (2004). Interparental conflict and late adolescents' sensitization to conflict: The moderating effects of emotional functioning and gender. *Journal of Youth and Adolescence*, 33 (3), 187–200.
- Davies, P. T., & Cummings, E. M. (1994). Marital conflict and child adjustment: An emotional security hypothesis. *Psychological Bulletin*, 116 (3), 387–411.
- Davies, P. T., Harold, G. T., Goeke-Morey, M. C., Cummings, E. M., Shelton, K., Rasi, J. A., & Jenkins, J. M. (2002). Child emotional security and interparental conflict. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 67 (3), 1-127.
- Davis, P. T., Hops, H., Alpert, A., & Sheeber, L. (1998). Child responses to parental conflict and their effect on adjustment. A study of triadic relations. *Journal of Family Psychology*, 12, 163-177.
- Davies, P. T., & Lindsay, L. L. (2004). Interparental conflict and adolescent adjustment: Why does gender moderate early adolescent vulnerability? *Journal of Family Psychology*, 18 (1), 160-170.
- Davies, P. T., Myers, R. L., Cummings, E. M., & Heindel, S. (1999). Adult conflict history and children's subsequent responses to conflict: An experimental test. *Journal of Family Psychology*, 13, (4), 610-628.
- De Los Reyes, A., Augenstein, T. M., Wang, M., Thomas, S. A., Drabick, D. A., Burgers, D. E. & Rabinowitz, J. (2015). The validity of the multi-informant approach to assessing child and adolescent mental health. *Psychological Bulletin*. 2015; 141(4), 858–900.
- Doyle, A. B., & Markiewicz, D. (2005). Parenting, marital conflict and adjustment from early- to mid-adolescence: Mediated by adolescent attachment style? *Journal of Youth and Adolescence*, 34 (2), 97-110.
- Ederer, E. M. (2004). Mental health problems in young children: self-reports and significant others as informants. *Psychological Science*, (46),123–40.
- El-Sheikh, M., Buckhalt, J. A., Mize, J., & Acebo, Ch. (2006). Marital conflict and disruption of children's sleep. *Child Development*, 77, (1), 31–43.
- El-Sheikh, M., Cummings, E. M., Kouros, C. D., Elmore-Staton, L., & Buckhalt, J. (2008). Marital psychological and physical aggression and children's mental and physical health: Direct, mediated, and moderated Effects. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 76 (1), 138-148.
- Emery, R. E. (1982). Interparental conflict and the children of discord and divorce. *Psychological Bulletin*, 92 (2), 310-330.

- Essex, M. J., Shirtcliff, E. A., Burk, L. R., Ruttle, P. L., Klein, M. H., Slattery, M. J., Kalin, N. H., & Armstrong, J. M. (2011). Influence of early life stress on later hypothalamic–pituitary–adrenal axis functioning and its covariation with mental health symptoms: A study of the allostatic process from childhood into adolescence. *Developmental Psychopathology*, 23(4), 1039–1058.
- Fear, J. M., Champion, J. E., Reeslund, K. L., Forehand, R., Colletti, C., Roberts, L., & Compas, B. E. (2009). Parental depression and interparental conflict: Children and adolescents' self-Blame and coping responses. *Journal of Family Psychology*, 23 (5), 762–766.
- Ferjenčík, J. (2010). *Úvod do metodologie psychologického výzkumu*. Praha: Portál.
- Field, A. (2009). *Discovering Statistics Using SPSS*. London: SAGE.
- Flavell, J. H., Miller, P. H., & Miller, S. A. (1993). *Cognitive Development* (3rd ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Ford, M., Ford, A. & Ford, S. (2006). *My Parents Are Divorced Too: A Book for Kids by Kids*. Washington: Magination Press.
- Gerard, J. M., Buehler, C., Franck, K., & Anderson, O. (2005). In the eyes of the beholder: cognitive appraisals as mediators of the association between interparental conflict and youth maladjustment. *Journal of Family Psychology*, 19 (3), 376–384.
- Ghazarian, S. R., & Buehler, C. (2008). Interparental conflict and academic achievement: An examination of mediating and moderating factors. *Journal of Youth Adolescence*, 39(1), 23–35.
- Gilbert, P. (1998). *Shame: Interpersonal Behavior, Psychopathology and Culture*. Oxford: University Press.
- Gilleland, J., Suveg, C., Jacob, M. L., & Thomassin, K. (2009). Understanding the medically unexplained: emotional and familial influences on children's somatic functioning. *Child: Care, Health and Development*, 35(3), 383–390.
- Gomulak-Cavicchio, B. M., Davies, P. T., & Cummings, E. M. (2006). The role of maternal communication patterns about interparental disputes in associations between interparental conflict and child psychological maladjustment. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 34, 757-771.
- Goodman, A. (1997). The Strength and Difficulties Questionnaire: a Research Note. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 38 (5), 581–586.

- Goodman, A., Lamping, D.L., & Ploubidis, G.B. (2010). When to use broader internalising and externalising subscales instead of the hypothesised five subscales on the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ): data from British parents, teachers and children. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 38 (8), 1179–91.
- Grebelsky-Lichtman, T. (2014). Parental patterns of cooperation in parent-child interactions: the relationship between nonverbal and verbal communication. *Human Communication Research*, 40, 1–29.
- Grych, J. H. & Cardoza-Fernandes, S. (2001). Understanding the impact of interparental conflict on children: The role of social cognitive processes. In J. H. Grych & F. D. Fincham (Eds.). *Interparental conflict and child development: theory, research, and applications*. New York: Cambridge University Press.
- Grych, J. H., & Fincham, F. D. (1990). Marital conflict and children's adjustment: A cognitive-contextual framework. *Psychological Bulletin*, 108/2, 267-290.
- Grych, J. H., & Fincham, F. D. (1993). Children's appraisals of marital conflict: Initial investigations of the cognitive-contextual framework. *Child Development*, 64, 215-230.
- Grych J. H. & Fincham, F. D. (2001). *Interparental conflict and child development: theory, research, and applications*. New York: Cambridge University Press.
- Grych, J. H., Fincham, F. D., Jouriles, E. N., & McDonald, R. (2000). Interparental conflict and child adjustment: Testing the mediational role of appraisals in the cognitive-contextual framework. *Child Development*, 71, 1648–1661.
- Grych, J. H., Raynor, S. R., & Fosco, G. M. (2004). Family processes that shape the impact of interparental conflict on adolescents. *Development and Psychopathology*, 16, 649–665.
- Grych, J. H., Seid, M., & Fincham, F.D. (1992). Assessing marital conflict from the child's perspective: The Children's Perception of Interparental Conflict scale. *Child Development* 63, 559-572.
- Harold, G. T., Fincham, F. D., Osborne, L. N., & Conger, R. D. (1997). Mom and dad are at it again: Adolescent perceptions of marital conflict and adolescent psychological distress. *Developmental Psychology*, 33 (2), 333-350.
- Hart, J. L., O'Toole, S. K., Price-Sharps, J. L., & Shaffer, T. W. (2007). The risk and protective factors of violent juvenile offending: An examination of gender differences. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 5 (4), 367-384.
- Hayes, N. (1998). *Základy sociální psychologie*. Praha: Portál.

- Humphreys, C., Thiara, R. K., Skamballis, A. & Mullender, A. (2006). *Talking about domestic abuse: A Photo Activity Workbook to Develop Communication between Mothers and Young People*. London: Jessica Kingsley Publications.
- Ingoldsby, E. M., Shaw, D. S., Owens, E. B., & Winslow, E. B. (1999). A longitudinal study of interparental conflict, emotional and behavioral reactivity, and preschoolers' adjustment problems among low-income families. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 27 (5), 343-356.
- Jenkins, J., Simpson, A., Dunn, J., et al. (2005). Mutual influence of marital conflict and children's behavior problems: Shared and nonshared family risks. *Child Development*, 76 (1), 24-39.
- Jenkins, J. M., & Smith, M. A. (1990). Factors protecting children living in disharmonious homes: Maternal reports. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 29, 60-69.
- Jouriles, E. N., Collazos Spiller, L., Stephens, N. et al. (2000). Variability in adjustment of children of battered women: The role of child appraisals of interparental conflict. *Cognitive Therapy and Research*, 24 (2), 233-249.
- Katz, L. F., & Gottman, J. M. (1997). Buffering children from marital conflict and dissolution. *Journal of Clinical Child Psychology*, 26, 157-171.
- Kotková, M. (2015). *Povídání o tom, jak to chodí, když se rodiče rozvádějí*. Moravský Krumlov: OSPOD. CZ.1.04/3.1.03/C2.00082.
- Kotková, M. & a Lacinová, L. (2016). Rodičovský konflikt a adaptační potíže dětí: Význam komunikace s dítětem po konfliktu. *Československá Psychologie*, 60 (3), 290-303.
- Krishnakumar, A., & Buehler, Ch. (2000) Interparental conflict and parenting behaviors: A meta-analytic review. *Family Relations*, 49 (1), 25-44.
- Lacinová, L., Michalčáková, R., & Ježek, S. (2009). Škála dětské percepce konfliktu mezi rodiči: Česká verze dotazníku pro adolescenty. *Československá psychologie*, Praha: AV ČR. (1), 70-85.
- Lakomá, D. (2017). *Komunikace rodičů s dětmi po rodičovském konfliktu a psychosomatické symptomy dětí*. MU: Diplomová práce, MU.
- Lamela, D., & Figueiredo, B. (2016). Coparenting after marital dissolution and children's mental health: A systematic review. *Journal de Pediatria*, 92 (4), 331-342.
- Van Lawick, M. J. & Visser, M. (2015). No Kids in the Middle: Dialogical and creative work with parents and children in the context of high conflict divorces. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 36, 33-50.

- Lazarus, R.S., & Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal and Coping*. New York: Springer.
- Leon, K. (2010). Helping children understand divorce. *MU Extension*, 1-6.
- Low, S. M., & Stocker, C. (2005). Family functioning and children's adjustment: associations among parents' depressed mood, marital hostility, parent-child hostility, and children's adjustment. *Journal of Family Psychology*, 19(3), 394–403.
- Margolin, G., Christensen, A., & John, R. S. (1996). The continuance and spillover of everyday tensions in distressed and nondistressed families. *Journal of Family Psychology*, 10, 304-321.
- Margolin, G., Oliver, P. H., & Medina, A. M. (2001). “Conceptual Issues in Understanding the Relation between Interparental Conflict and Child Adjustment” In Grych J. H. & Fincham, F. D. (Eds.). *Interparental conflict and child development: theory, research, and applications*. New York: Cambridge University Press.
- McDonald, R., & Grych, J. H. (2006). Young children’s appraisals of interparental conflict: Measurement and links with adjustment problems. *Journal of Family Psychology*, 20 (1), 88–99.
- Michael, K. C., Torres, A., & Seemann, E. A. (2007). Adolescents’ health habits, coping styles and self-concept are predicted by exposure to interparental conflict. *Journal of Divorce & Remarriage*, 48(1/2), 155-174.
- Minuchin, S. (1974). *Families and family therapy*. Cambridge, MA: Harvard University Press. (dostupné z <http://books.google.cz>)
- Morris, A., Silk, J. S., Steinberg, L. (2007). The role of the family context in the development of emotion regulation. *Social Development*, 16 (2), 361-388.
- Najbrtová, K., Šípek, J. (eds.), Loneková, K., & Čáp, D. (2017). *Projektivní metody v psychologické diagnostice*. Praha: Portál.
- Nicolotti, L., El-Sheikh, M., & Whitson, S. M. (2003). Children’s coping with marital conflict and their adjustment and physical health: Vulnerability and protective functions. *Journal of Family Psychology*, 17 (3), 315–326.
- Prochaska, J., Norcross, J. (1999). *Psychoterapeutické systémy*. Praha: Grada.
- Pryor, J. E., & Pattison, R. (2007). Adolescents' perceptions of parental conflict: The downside of silence. *Journal of Family Studies*, 13 (1), 72-77.

- Ravens-Sieberer, U., Erhart, M., Rajmil, L., Herdman, M., Auquier, P., Bruil, J., Power, M., Duer, W., Abel, T., Czemy, L., Mazur, J., Czimbalmos, A., Tountas, Y., Hagquist, C., & Kilroe, J. (2010). Reliability, construct and criterion validity of the KIDSCREEN-10 score: a short measure for children and adolescents' well-being and health-related quality of life. *Quality of Life Research*, 19 (10), 1487–1500.
- Rubin, K. H., Burgess, K. B., Dwyer, K. M., & Hastings, P. D. (2003). Predicting preschoolers' externalizing behaviors from toddler temperament, conflict, and maternal negativity. *Developmental Psychology*, 39, 164–176.
- Rudolph, J. (2010). *Jsi moje dítě – "Cochemská praxe" – cesty k lidštějšímu rodinnému právu*. Praha: Magistrát hlavního města Prahy.
- Schermerhorn, A. C., Cummings, E. M., DeCarlo, C. A., & Davies, P. T. (2007). Children's influence in the marital relationship. *Journal of Family Psychology*, 21 (2), 259–269.
- Skopp, N. A., McDonald, R., Manke, B., & Jouriles, E. N. (2005). Siblings in domestically violent families: Experiences of interparent conflict and adjustment problems. *Journal of Family Psychology*, 19, (2), 324–333.
- Steggink, D. (2009). *Kamil, de groene kameleon*. Amsterdam: Nino.
- Stocker, C. M., & Youngblade, L. (1999). Marital conflict and parental hostility: Links with children's sibling and peer relationships. *Journal of Family Psychology*, 13, (4), 598–609.
- Stocker, C. M., Richmond, M. K., Low, S. M., Alexander, E. K., & Elias, N. M. (2003). Marital conflict and children's adjustment: parental hostility and children's interpretations as Mediators. *Social Development*, 12, (2), 149–161.
- Sturge-Apple, M., Skibo, M. A., & Davies, P. T. (2012). Impact of parental conflict and emotional abuse on children and families. *Partner Abuse*, 3(3), 379-400. Retrieved from <http://search.proquest.com/docview/1033202368?accountid=16531>
- Towle, C. (1931). The evaluation and management of marital status in foster homes. *American Journal of Orthopsychiatry*, 1, 271–284.
- Tramptová, O. & Lacinová, L. (2015). Vtahování dětí do konfliktu mezi rodiči: porovnání a kritické zhodnocení současných teorií. *Československá psychologie*, 59 (1), 57–70.
- Turner, H. A., & Kopiec, K. (2006). Exposure to interparental conflict and psychological disorder among young adults. *Journal of Family Issues*, 27 (2), 131-158.
- Uholyeva, X. & Hoskovcová, S. (2014). Předivo vztahů po rozvodu. *E-psychologie*, 8 (3), 44-53.

- Umemura, T., Lacinová, L., Kraus, J., Horská, E., Pivodová, L. (2018). Adolescents' Multiple versus Single Primary Attachment Figures, Reorganization of Attachment Hierarchy, and Adjustments: The Important People Interview Approach. *Attachment & Human Development*. <https://doi.org/10.1080/14616734.2018.1464040>.
- Vybíral, Z. (2009). *Psychologie lidské komunikace*. Praha: Portál.
- Weber, J., & O'Brien, M. (1999). Latino children's responses to simulated interparental conflict. *Cognitive Therapy and Research*, 23 (3), 247-270.
- Xin, Z., Chi, L., & Yu, G. (2009). The relationship between interparental conflict and adolescents' affective well-being: Mediation of cognitive appraisals and moderation of peer status. *International Journal of Behavioral Development*, 33 (5), 421–429.
- Zimet, D. M., & Jacob, T. (2001). Influences of marital conflict on child adjustment: Review of theory and research. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 4 (4), 319-335.

## VII. Přílohy

### 1. Příloha č. 1: Ukázka kategorizace rozhovorů z focus groups

#### Část Focus groups s dětmi

X – výzkumnice

D1, D2, D3, D4, D5 .... Děti

**Kategorizace:**

**RD – reakce dítěte**

**RR – reakce rodiče**

X: vy jste říkali, že ty děti si přejou, aby se rodiče nehádali, a můžou to oni nějak ovlivnit?

D5: třeba je zastavit **RD: snaha o zastavení konfliktu**

D1: třeba řeknou: Pojd'te se se mnou dívat na televizi, aby něco společného spolu dělali, aby se zabavili **RD: odvedení pozornosti**

D5: třeba když je to malý, tak začne brečet a oni si ho pak musí všimnout **RD: odvedení pozornosti**

D3: můj brácha by to vyřešil tím, že by tam přišel a řekl by: Já mám hlad. **RD: odvedení pozornosti**

D4: babička s dědou se hádali a mě už to nebavilo, tak jsem jim šla říct, že se mi to nelíbí a at' toho nechají a oni přestali **RD: snaha o zastavení konfliktu**

D3: tak někdy to jde i takhle

D1: Ale někdy to fakt nejde, když už to je hodně velká hádka

X: myslíte si, že to ti dospělí ví, když se hádají, že je třeba někdo slyší?

D1: podle mě to neslyší, protože sledují více tu hádku, aby mohli něco odpovědět. Ale někdy je to tak, že oni třeba řeknou něco ti dospělí a pak se to na ně zase obrátí, takže si to ani moc neuvědomí.

X: že je ty děti slyší

D1: a pak se dodatečně omlouvají tomu dítěti, že se hádali **RR: omluva**

X: a to by mě právě zajímalo, jak to vypadá

D1: podle mě – já jsem řekla, nehádejte se **RD: snaha o zastavení konfliktu**, pak jsem se vždycky ptala mamky, proč se hádají a ona mi to vysvětlila **RR: vysvětlení**

X: to znamená, že tys šla za mamkou přišla

D1: hm

X: myslíte, že se děje i to, že ti dospělí přijdou za děčkama?

D3: děje se i to

X: a co jim říkají teda?

D1: že se omlouvají, že se hádali. A když se omluví, tak to znamená, že si toho i trochu všimli, že se hádají před tím děčkem **RR: omluva**

X: ještě něco kromě té omluvy můžou říkat?

D1: že to tomu děcku můžou vynahradit, že ho někam vezmou třeba. **RR: kompenzace**



X: Co třeba řeknou?

D1: třeba vezmeme tě na psí výstavu s celou rodinou **RR: kompenzace**

D4: aby se mu omluvili **RR: omluva**

X: co třeba řeknou?

D1: oni si toho potom ti rodiče všimnou a začne jim to být líto, že to ta malá nebo ten malý slyšel **RR: lítost**

D4: a pak může mít nervák, to dítě **RD: stres**

X: z čeho?

D4: že se hádali

D1: nebo se může bát kvůli tomu, že oni hodně řvali **RD: strach** a pak budou řvát i na to děcko **RR: hostilita vůči dítěti**

D3: budou mít zlost, jak prostě na sebe řvali, tak jsou tak naštvaní, že chtějí říct něco tomu děcku a zařvou na něj. Že budou tak příšerně naštvaní na sebe, že zařvou i na to děcko. **RR: hostilita vůči dítěti**

X: A když se tohle stane, tak co pak je dál?

D1: tomu dítěti to nemusí být příjemný a to dítě má hlavu úplně někde jinde, protože ono neví, co se stalo a proč mu ten táta nebo ta máma vynadala. **RD: stres**

X: A co si to dítě může myslet?

D1: že udělalo něco špatně to dítě **RD: pocity viny**

X: a když si tohle myslí, jaký je to pocit?

D1: Strašnej, když u nás byla babička, tak jsem si chtěla přinést míč a táta na mě zařval „vrať ho.“ **RR: hostilita vůči dítěti** Mně to vadilo, tak jsem se rozbřečela **RD: pláč** a šla jsem do pokoje. **RD: odvedení pozornosti**

### **Část Focus groups s odborníky**

**X – výzkumnice**

**P3, P4, P5 – psychologové**

**Kategorizace:**

**RD – reakce dítěte**

**RR – reakce rodiče**

X: Jsou různé konflikty – některé hodně živé, jiné spíše o diskuzi, ale i takové spíše skryté. Jakou máte zkušenost s tím, jak děti na tyto konflikty (ať už mají jakoukoli podobu) reaguji?

P3: Mlčením a obezřetností – tím se vlastně vyhýbají tomu, aby říkali mámě, že to s tátou bylo v pohodě. **RD: obezřetnost, ostražitost**

P4: Společný jmenovatel je asi taková ostražitost, napnutost nervové soustavy, co se bude dítě připravenost reagovat, taková nachystanost k akci. **RD: obezřetnost, ostražitost**

X: Je tím myšlena i ta aktuální reakce?

P4: Přímo, když probíhá ten konflikt – ten konflikt nemusí probíhat v tu danou chvíli, ale je to téma, které je pro ty děti většinu doby neustále přítomné. Nemusí to být otevřená hádka,

vlastně ty děti ani nemusí být přítomny v místnosti, ale to téma je tam vlastně pořád živé, takže ten konflikt jako pořád je.

P3: Když jsou tady a popisují to tak říkají, že je to blbý a to je vlastně celý – že to mají takový jako vyretušovaný. **RD: vytěsnění**

P4: Ty děti jsou výrazně vyhýbavé, stahují se, nechťejí o ničem mluvit, stahují se do sebe. **RD: stažení se** Setkávám se i s mutistickými dětma, které prostě přestaly mluvit. Nebo u nich pronikne nějaký somatický symptom – bolí je břicho, bolí je hlava **RD: somatické příznaky**. Nebo se setkávám s tím, že ty děti jsou agresivní **RD: agresivita**, vystupují dost impulzivně, rychle vyletí a tím se dostávají do konfliktu, ať už s rodiči doma nebo ve škole se spolužáky **RD: potíže ve vztazích (kvůli agresi)**.

P5: Agrese vůči sobě **RD: agresivita** – ať už nějaké sebepoškozování, když se to nahromadí, tak se třeba řežou nebo jsem měla chlapečka, který popisoval, že bouchal hlavou do zdi, aby to rodiče zastavili **RD: snaha zastavit konflikt**, nebo destruoval vybavení pokojíku, takže ta agrese směřovaná do různých stran. Nebo jsem se setkala s různou disociací, kdy utíkaly ty děti do fantazijního světa, světa pozitivních vzpomínek nebo do smyšlených příběhů nebo i absolutní disociace, kdy se zahrabali do peřin, zavřeli se do skříně a absolutně se odřízly a nemají to vůbec dostupné ty obsahy, co se s nimi dělo. **RD: disociace, vytěsnění**

P3: My to máme dost zprostředkované. Že to ty děti nemají tak verbalizované.

P5: To já nemůžu souhlasit.

P4: Jsou takové typické signály, které můžeme sledovat – např. jak ten chlapec odváděl pozornost, aby se o tom nemluvalo **RD: odvádění pozornosti**. Chlapec sedí a nechce nahrát ani jednomu z rodičů. Hodně neurčitě. A nebo naopak – přidám se k jednomu rodiči a jasně demonstruji stranu, na které jsem. Jakýkoli takový styl, který pomůže zvládnout tu pozici uprostřed. **RD: příklonění se na stranu jednoho z rodičů**

P3: Obecně si myslím, že jsou tam hodně obrany – smích, agrese **RD: agresivita**, disociace **RD: disociace, vytěsnění**, ale máme to vlastně zprostředkované.

X: Mluví ti rodiče o tom, co se tedy vlastně děje po nějaké té hádce nebo celkově v té tíživé situaci? Jestli jde nějaké zpráva tomu dítěti – ať už verbální nebo nějaké činy ze strany těch rodičů.

P4: Je to hodně různý – někdy ty rodiče zavnímají přítomnost toho dítěte a jdou za ním a nějak mu to vysvětlí **RR: vysvětlení**, a zase jsou rodiče, kteří to začnou vysvětlovat tím, že se nic nestalo **RR: zlehčení, devalvace**, jiní, že my se tady s tátou hádáme, jiní zase řeknou: „tvoje matka je kráva, proto se hádáme,“ **RR: hostilita vůči partnerovi, obviňování partnera** je to různé. Ale mám teď pocit, že to hodně izolujeme na ten konkrétní moment, ale já to daleko víc vnímám u těch dětí, že to není o nějakém hádání se, ale spíše o nějakém permanentním stavu, klima v té rodině.

X: A o tomto klimatu ty rodiče mluví?

P3: Mně přijde, že ne, že jsou v tom moc chycení. Já mám tu zkušenost, že vidím dvě základní reakce: jednak je to přisuzování viny tomu druhému **RR: obviňování partnera** nebo devalvace toho co se děje, to znamená, že to dítě je vlastně v pohodě **RR: zlehčení, devalvace** – sice je přítomné těch hádek, ale nereagují na to ty děti nijak **RD: absence reakce**. Ale podle mě je právě ta negativní reakce problematická – dítě, které je agresivní **RD: agresivita**, tak si řekne o tu pozornost **RD: odvedení pozornosti**, ale dítě, které je pasivní, mlčenlivé **RD: stažení se**, tak tam se obávám, že to může být přehlédnuté. Tzn. atribuce viny nebo to, že se nic neděje **RR: zlehčení, devalvace** a dítě nic nevnímá, protože my se hádáme za dveřma (i když je to přes ty dveře většinou slyšet, a i kdyby nebylo, tak je to klima vycíitelné).

X: Takže k tomu dítěti nejde žádná zpráva?

P4: Já myslím, že to ani nejde, aby nešla žádná zpráva. Většina rodičů si uvědomuje, že to není klima, které by bylo v pohodě. Ale taky to беру jako způsob obrany – buď řeknu, že je to v pohodě, **RR: zlehčení, devalvace** nebo že vinu hodím na druhého. **RR: obviňování partnera** Takže nějaká zpráva tam je. Ale považuju ještě za rozdílné, co ten dospělý říká a jak tomu to dítě rozumí. Nemusí to být. Jsou děti, které přijdou a vystříhnou přesnou interpretaci **RD: přiklonění se na stranu jednoho z rodičů** a rodiče se diví.

X: Můžeš být prosím konkrétnější, co přesně máš na mysli.

P4: Jsou děti, které přijdou a řeknou, že je to kvůli tomu, že jsem zlobil. **RD: pocity viny** Nebo „takže až nás tatínek přestane takhle terorizovat ...“ a připojí se k té rétorice **RD: přiklonění se na stranu jednoho z rodičů**.

## 2. Příloha č. 2: Informovaný souhlas

### Informovaný souhlas zákonných zástupců s účastí nezletilého dítěte ve výzkumu:

#### *Chování a nemocnost dítěte v kontextu rodinného prostředí*

Vážení rodiče,

dovoluji si Vás požádat o souhlas se zapojením Vašeho nezletilého syna / Vaší nezletilé dcery do výzkumného projektu, který probíhá na **Katedře psychologie Fakulty sociálních studií MU v Brně** a zároveň spadá pod činnost výzkumného pracoviště **IVDMR** (Institut výzkumu dětí, mládeže a rodiny). Data z výzkumu budou použita v diplomové a disertační práci, případně v odborných publikacích.

Výzkum se zabývá **rodinným prostředím a tím, jak ho dítě vnímá**. V rámci studie bude zkoumána i **nemocnost dítěte a jeho chování**. Studie by měla být přínosem pro poradenskou práci s dětmi a jejich rodinami.

Samotný výzkum má dvě části – první částí je **rodičovské posouzení nemocnosti dítěte a jeho chování** (viz příložený dotazník). Druhou částí je pak **povídání dítěte se školní psycholožkou** na téma rodinného prostředí a chování dítěte. Toto povídání bude trvat cca 20 minut a bude probíhat hravou formou tak, aby dítě bavilo.

Odpovědi rodičů a dětí budou označeny stejným kódem a následně vše zpracováváno **anonymně**. Se všemi materiály bude nakládáno v souladu se zákonem o ochraně osobních údajů č. 101/2000 Sb. a rovněž v souladu s etickými normami výzkumné práce (tj. dobrovolnost, zajištění bezpečnosti, či možnost kdykoli z výzkumu odstoupit).

V případě souhlasu s účastí dítěte ve výzkumu odevzdejte prosím vyplněný souhlas a příložený dotazník o dítěti v zalepené obálce třídní učitelce nebo přímo školní psycholožce (možné poslat po dítěti). Následně budou domluveny detaily ohledně termínu povídání s dítětem (primárně v čas mimo vyučování). Prosíme i o informaci, pokud se dítě výzkumu účastnit nebude.

Za výzkumný tým  
Mgr. Martina Koubíková (Kotková)  
[martina.koubikova@zsmasarova.cz](mailto:martina.koubikova@zsmasarova.cz)  
Tel.: 731 170 364

☞-----

Souhlasím s účastí svého syna / své dcery .....

ve výzkumu **Chování a nemocnost dítěte v kontextu rodinného prostředí**

Mám zájem o zaslání disertační práce po jejím dokončení       Ano       Ne

V Brně dne .....

Jméno: .....

Podpis: .....

Tel. kontakt: .....

E-mail: .....

### 3. Příloha č. 3: Dotazník pro rodiče: základní informace

Děkujeme za Váš souhlas s účastí Vašeho dítěte ve výzkumu. Prosíme Vás o vyplnění následujících dotazníků, které jsou pro náš výzkum velmi důležitým zdrojem informací.

V první části prosím odpovězte na otázky, které se týkají uspořádání rodinného prostředí Vašeho dítěte. Dále následují otázky na chování a nemocnost Vašeho dítěte. V dotaznících nejsou žádné správné ani špatné odpovědi, odpovídejte podle toho, jak to Vy vnímáte. Pravdivost informací nebude dále nijak zjišťována, poprosíme Vás tedy o co největší upřímnost.

**Vyplňuje:**     matka  
                   otec  
                   rodiče společně

**Pohlaví Vašeho dítěte:**     muž  
   žena

**Kolik je Vašemu synovi / Vaší dceři let?**    \_\_\_\_\_

**S kým bydlí Váš syn / Vaše dcera ve společné domácnosti?** (zaškrtněte vše, co platí, případně vypište)

<b>Rodiče</b>	<b>Sourozenci (+ věk)</b>	<b>Další osoby</b>
<input type="checkbox"/> matka	_____	_____
<input type="checkbox"/> otec	_____	_____
<input type="checkbox"/> nevlastní matka	_____	_____
<input type="checkbox"/> nevlastní otec	_____	_____

Pokud je situace nějak jinak (např. střídavá péče), prosím, uveďte:

\_\_\_\_\_

#### 4. Příloha č. 4: Škála dětské percepce konfliktu mezi rodiči (CPIC) – zkrácená verze

V každé rodině se někdy stává, že spolu rodiče nevycházejí. Když se rodiče hádají nebo spolu nesouhlasí, jejich děti se mohou cítit různě. Ráda bych věděla, jaké pocity máš Ty, když se Tvoji rodiče hádají nebo spolu nesouhlasí. Pokud rodiče nebydlí dohromady, vzpomeň si při odpovídání na otázky na chvíle, kdy jsou spolu a neshodnou se nebo na dobu, kdy spolu bydleli.

	nepravdivé	částečně pravdivé	pravdivé
1. Moje rodiče se k sobě chovají nehezky i přede mnou.	1	2	3
2. Často vidím, jak se moji rodiče hádají.	1	2	3
3. Když se rodiče hádají, obvykle se nakonec usmíří.	1	2	3
4. Když se rodiče hádají, raději odejdu.	1	2	3
5. Když se moji rodiče hádají, vůbec neposlouchají, co jim říkám.	1	2	3
6. Když se rodiče hádají, říkají jeden druhému ošklivé věci.	1	2	3
7. Když se rodiče hádají, hodně křičí.	1	2	3
8. Když se rodiče hádají, nevím, co mám dělat.	1	2	3
9. Rodiče se při hádce opravdu rozčílí.	1	2	3
10. I po skončení hádky se na sebe rodiče dál zlobí.	1	2	3
11. Když se moji rodiče hádají, obávám se, co se stane mně.	1	2	3
12. Když se rodiče hádají, cítím se mezi nimi jako v pasti.	1	2	3
13. Když se rodiče hádají, chtějí po mně, abych mezi nimi vyřizoval/a jejich vzkazy.	1	2	3
14. Rodiče se často hádají kvůli něčemu, co jsem udělal/a.	1	2	3
15. Když se moji rodiče hádají, bojím se, že se stane něco zlého.	1	2	3
16. Když se rodiče hádají, můžu za to obvykle já.	1	2	3
17. Moji rodiče se často pohádají, když udělám něco nesprávného.	1	2	3
18. Když se moji rodiče hádají, dělám si starosti, že bude některý z nich zraněn.	1	2	3
19. Při hádkách rodičů chce matka, abych byl/a na její straně.	1	2	3
20. Když se moji rodiče hádají, bojím se, že budou křičet i na mě.	1	2	3
21. Když se rodiče hádají, chtějí, abych je rozsoudil/a.	1	2	3
22. Když se rodiče hádají, dávají to za vinu mně.	1	2	3
23. Když se moji rodiče hádají, dělám si starosti, že by se mohli rozvést.	1	2	3
24. Při hádkách rodičů chce otec, abych byl/a na jeho straně.	1	2	3

25. Jak často se rodiče spolu hádají?	nikdy	občas	často
---------------------------------------	-------	-------	-------

## 5. Příloha č. 5: Přřazení položek CPIC do subškál a faktorů

Faktor	Subškála	Položky
Vlastnosti konfliktu	Frekvence	1. Moje rodiče se k sobě chovají nehezky i přede mnou. 2. Často vidím, jak se moji rodiče hádají. 25. Jak často se rodiče spolu hádají? ( <i>nepočítá se s ní v tomto faktoru</i> )
	Intenzita	6. Když se rodiče hádají, říkají jeden druhému ošklivé věci. 7. Když se rodiče hádají, hodně křičí. 9. Rodiče se při hádce opravdu rozčílí.
	Řešení	3. Když se rodiče hádají, obvykle se nakonec usmíří. ( <i>rekódováno</i> ) 10. I po skončení hádky se na sebe rodiče dál zlobí.
Ohrožení	Ohrožení	11. Když se moji rodiče hádají, obávám se, co se stane mně. 12. Když se rodiče hádají, cítím se mezi nimi jako v pasti. 15. Když se moji rodiče hádají, bojím se, že se stane něco zlého. 18. Když se moji rodiče hádají, dělám si starosti, že bude některý z nich zraněn. 20. Když se moji rodiče hádají, bojím se, že budou křičet i na mě. 23. Když se moji rodiče hádají, dělám si starosti, že by se mohli rozvést.
	Účinnost zvládnání	4. Když se rodiče hádají, raději odejdu. 5. Když se moji rodiče hádají, vůbec neposlouchají, co jim říkám. 8. Když se rodiče hádají, nevím, co mám dělat.
	Triangulace	13. Když se rodiče hádají, chtějí po mně, abych mezi nimi vyřizoval/a jejich vzkazy. 19. Při hádkách rodičů chce matka, abych byl/a na její straně. 21. Když se rodiče hádají, chtějí, abych je rozsoudil/a. 24. Při hádkách rodičů chce otec, abych byl/a na jeho straně.
Obviňování	Obsah	14. Rodiče se často hádají kvůli něčemu, co jsem udělal/a. 17. Moji rodiče se často pohádají, když udělám něco nesprávného.
	Sebeobviňování	16. Když se rodiče hádají, můžu za to obvykle já. 22. Když se rodiče hádají, dávají to za vinu mně.





## 6. Příloha č. 6: Dotazník silných a slabých stránek (SDQ, verze pro rodiče)

U následujících výroků prosím **zakroužkujte** číslo, které nejlépe vystihuje chování Vašeho dítěte za posledních 6 měsíců.

	nepravdivé	částečně pravdivé	pravdivé
1. Snaží se chovat pěkně k druhým lidem. Bere ohled na jejich pocity.	0	1	2
2. Je roztěkaný/á, nevydrží v klidu.	0	1	2
3. Často si stěžuje na bolesti hlavy, břicha nebo na to, že se cítí nemocný/á.	0	1	2
4. Dělí se bez problémů s druhými (o jídlo, hry, psací potřeby, aj.).	0	1	2
5. Má často výbuchy hněvu nebo zlosti.	0	1	2
6. Je spíše samotář/samotářka, hraje si sám/sama.	0	1	2
7. Je celkem poslušný/á. Obvykle udělá to, co po něm dospělí chtějí.	0	1	2
8. Má hodně starostí, často vypadá ustaraně.	0	1	2
9. Je vždy ochotný/á pomoci, když si někdo ublíží, cítí se smutný nebo nemocný.	0	1	2
10. Je neposedný/á, pořád se vrtí.	0	1	2
11. Má alespoň jednoho dobrého kamaráda nebo kamarádku.	0	1	2
12. Často se pere s jinými dětmi nebo si na ně dovoluje.	0	1	2
13. Je často nešťastný/á, sklíčený/á.	0	1	2
14. Je mezi dětmi docela oblíbený/á.	0	1	2
15. Snadno se dá vyrušit. Špatně se soustředí.	0	1	2
16. Je nervózní nebo nesamostatný/á v nových situacích. Snadno ztratí sebedůvěru.	0	1	2
17. Je laskavý/á k mladším dětem.	0	1	2
18. Často lže nebo podvádí.	0	1	2
19. Jiné děti ho/ji šikají.	0	1	2
20. Často dobrovolně pomáhá druhým (rodičům, učitelům, jiným dětem nebo lidem, kteří to potřebují).	0	1	2
21. Přemýšlí, než něco udělá.	0	1	2
22. Krade – doma, ve škole i jinde.	0	1	2
23. Lépe vychází s dospělými než s jinými dětmi.	0	1	2
24. Je bojácný/á. Snadno se poleká.	0	1	2
25. Vytrvá u úkolu do konce, má dobrou pozornost.	0	1	2

Děkujeme za Váš čas! Vyplněný souhlas i dotazníky vložte prosím do obálky, zalepte ji a předejte Vašemu dítěti, ať ji zanesou zpět třídnímu učiteli nebo školní psycholožce.

## 7. Příloha č. 7: Dotazník silných a slabých stránek (SDQ, verze pro sebeposouzení dětmi)

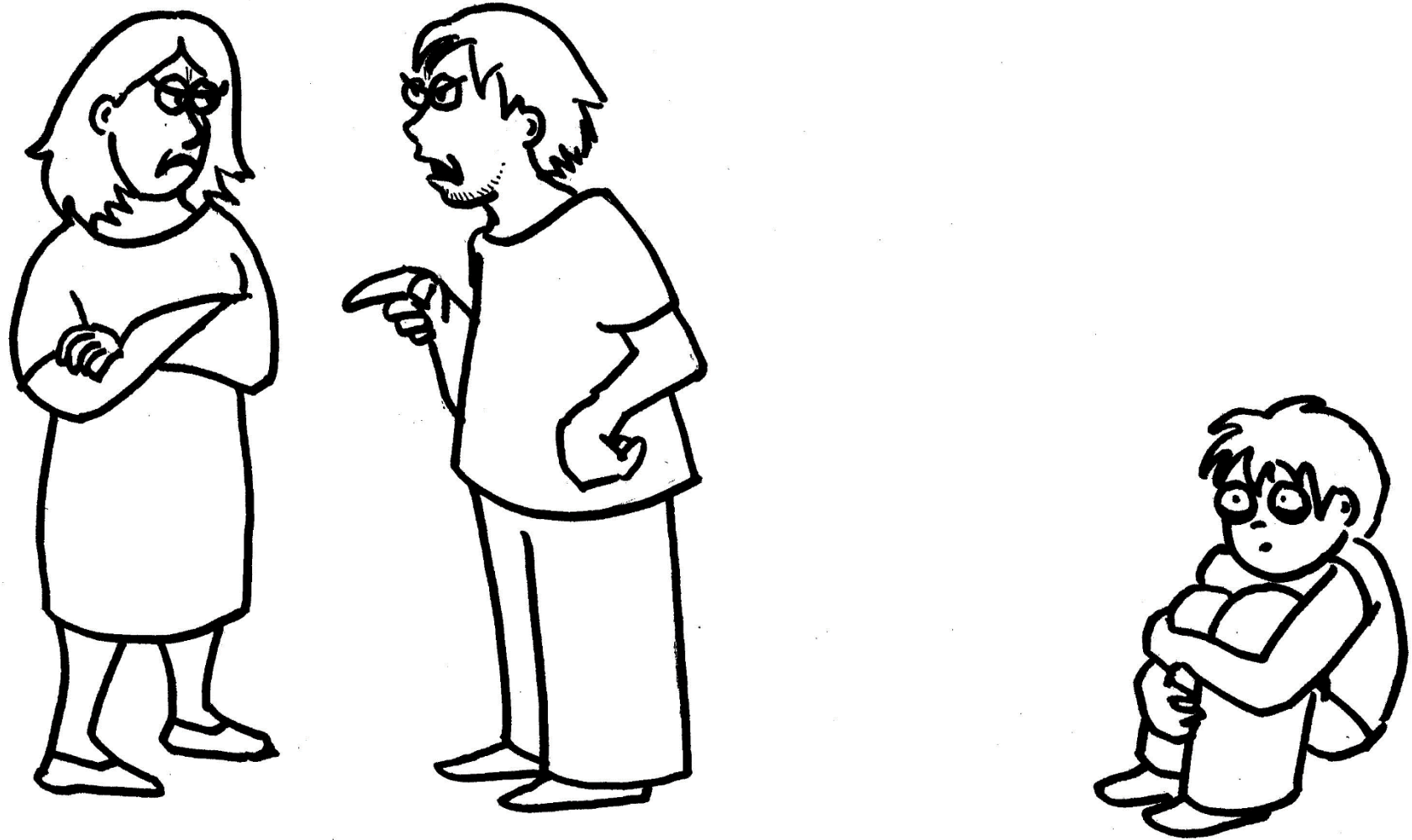
Já ti teď budu číst věty a ty mi vždy řekneš a ukážeš, jak moc pro tebe platí. Zajímá mě, jak ses obvykle choval/a nebo cítila/a v průběhu posledních 6 měsíců.

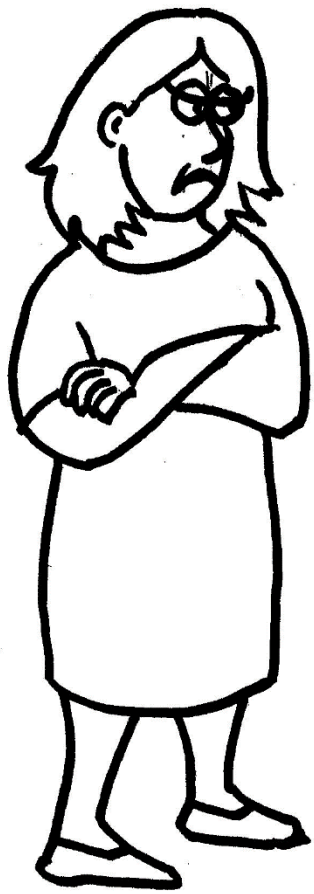
	nepravdivé	částečně pravdivé	pravdivé
1. Bereš ohledy na pocity ostatních lidí.	0	1	2
2. Jsi roztěkaný/á, nevydržíš v klidu.	0	1	2
3. Často si stěžuješ na bolesti hlavy, břicha nebo na to, že se cítíš nemocný/á.	0	1	2
4. Dělíš se bez problémů s ostatními (o jídlo, hry, psací potřeby, aj.).	0	1	2
5. Máš často výbuchy hněvu nebo zlosti.	0	1	2
6. Jsi spíše samotář/samotářka, hraješ si sám/sama.	0	1	2
7. Jsi v podstatě poslušný/á, obvykle uděláš to, co po Tobě dospělí chtějí.	0	1	2
8. Děláš si hodně starostí, cítíš se ustaraně.	0	1	2
9. Snažíš se pomoci, když si někdo ublíží, cítí se smutný nebo nemocný.	0	1	2
10. Jsi neposedný/á, pořád se vrtíš.	0	1	2
11. Máš alespoň jednoho dobrého kamaráda nebo kamarádku.	0	1	2
12. Často se pereš s ostatními dětmi nebo si na ně dovoluješ.	0	1	2
13. Často jsi nešťastný/á, sklíčený/á.	0	1	2
14. Je mezi dětmi docela oblíbený/á.	0	1	2
15. Jsi roztržitý/á. Tvé soustředění kolísá.	0	1	2
16. V nových situacích jsi nervózní, lehce ztrácíš jistotu.	0	1	2
17. Chováš se laskavě k mladším dětem.	0	1	2
18. Často lžeš nebo si vymýšlíš.	0	1	2
19. Jiné děti Tě zlobí nebo napadají.	0	1	2
20. Často dobrovolně pomáháš druhým (rodičům, učitelům, jiným dětem nebo lidem, kteří to potřebují).	0	1	2
21. Než něco uděláš, promyslíš si to.	0	1	2
22. Bereš věci, které nejsou tvoje – doma, ve škole i jinde.	0	1	2
23. Vycházíš lépe s dospělými než s dětmi.	0	1	2
24. Jsi bojácný/á, snadno se vylekáš.	0	1	2
25. Soustředíš se na úkoly až do konce, máš dobrou pozornost.	0	1	2

## 8. Příloha č. 8: Přřazení položek SDQ do subškál a faktorů

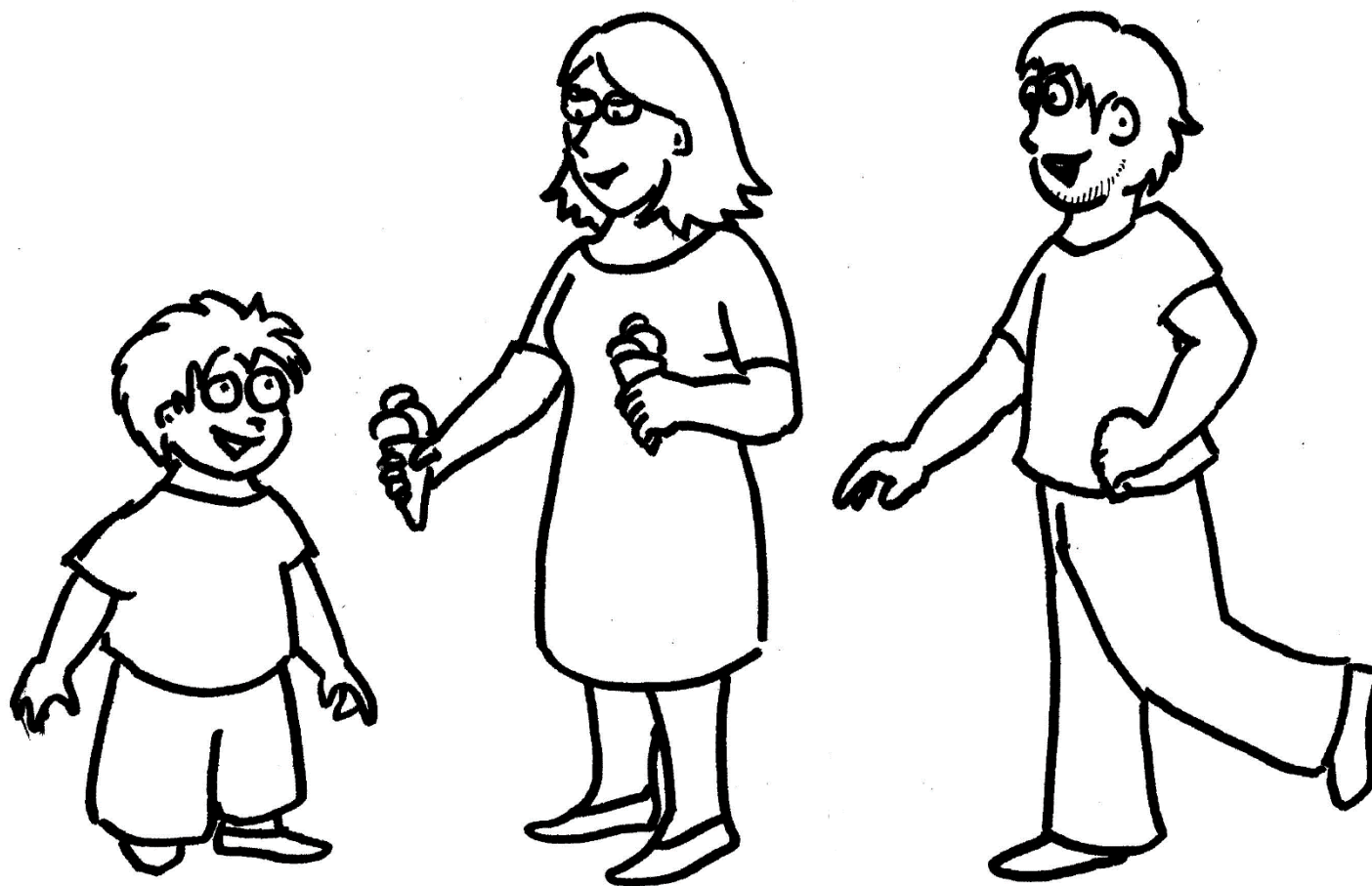
	Škála	Položky verze pro rodiče	Položky verze pro děti
	<b>Prosociální chování</b>	<p>1. Snaží se chovat pěkně k druhým lidem. Bere ohled na jejich pocity.</p> <p>4. Dělí se bez problémů s druhými (o jídlo, hry, psací potřeby, aj.).</p> <p>9. Je vždy ochotný/á pomoci, když si někdo ublíží, cítí se smutný nebo nemocný.</p> <p>17. Je laskavý/á k mladším dětem.</p> <p>20. Často dobrovolně pomáhá druhým (rodičům, učitelům, jiným dětem nebo lidem, kteří to potřebují).</p>	<p>1. Bereš ohledy na pocity ostatních lidí.</p> <p>4. Dělíš se bez problémů s ostatními (o jídlo, hry, psací potřeby, aj.).</p> <p>9. Snažíš se pomoci, když si někdo ublíží, cítí se smutný nebo nemocný.</p> <p>17. Chováš se laskavě k mladším dětem.</p> <p>20. Často dobrovolně pomáháš druhým (rodičům, učitelům, jiným dětem nebo lidem, kteří to potřebují).</p>
Internalizace	<b>Emoční symptomy</b>	<p>3. Často si stěžuje na bolesti hlavy, břicha nebo na to, že se cítí nemocný/á.</p> <p>8. Má hodně starostí, často vypadá ustaraně.</p> <p>13. Je často nešťastný/á, sklíčený/á.</p> <p>16. Je nervózní nebo nesamostatný/á v nových situacích. Snadno ztratí sebedůvěru.</p> <p>24. Je bojácný/á. Snadno se poleká.</p>	<p>3. Často si stěžuješ na bolesti hlavy, břicha nebo na to, že se cítíš nemocný/á.</p> <p>8. Děláš si hodně starostí, cítíš se ustaraně.</p> <p>13. Často jsi nešťastný/á, sklíčený/á.</p> <p>16. V nových situacích jsi nervózní, lehce ztrácíš jistotu.</p> <p>24. Jsi bojácný/á, snadno se vylekáš.</p>
	<b>Problémy ve vztazích s vrstevníky</b>	<p>6. Je spíše samotář/samotářka, hraje si sám/sama.</p> <p>11. Má alespoň jednoho dobrého kamaráda nebo kamarádku. <i>(rekódováno)</i></p> <p>14. Je mezi dětmi docela oblíbený/á. <i>(rekódováno)</i></p> <p>19. Jiné děti ho/ji šikanují.</p> <p>23. Lépe vychází s dospělými než s jinými dětmi.</p>	<p>6. Jsi spíše samotář/samotářka, hraješ si sám/sama.</p> <p>11. Máš alespoň jednoho dobrého kamaráda nebo kamarádku. <i>(rekódováno)</i></p> <p>14. Je mezi dětmi docela oblíbený/á. <i>(rekódováno)</i></p> <p>19. Jiné děti Tě zlobí nebo napadají.</p> <p>23. Vycházíš lépe s dospělými než s dětmi.</p>
Externalizace	<b>Problematické chování</b>	<p>5. Má často výbuchy hněvu nebo zlosti.</p> <p>7. Je celkem poslušný/á. Obvykle udělá to, co po něm dospělí chtějí. <i>(rekódováno)</i></p> <p>12. Často se pere s jinými dětmi nebo si na ně dovoluje.</p> <p>18. Často lže nebo podvádí.</p> <p>22. Krade – doma, ve škole i jinde. <i>(z analýzy vynechána)</i></p>	<p>5. Máš často výbuchy hněvu nebo zlosti.</p> <p>7. Jsi v podstatě poslušný/á, obvykle uděláš to, co po Tobě dospělí chtějí. <i>(rekódováno)</i></p> <p>12. Často se pereš s ostatními dětmi nebo si na ně dovoluješ.</p> <p>18. Často lžeš nebo si vymýšlíš.</p> <p>22. Bereš věci, které nejsou tvoje – doma, ve škole i jinde. <i>(vynechána)</i></p>
	<b>Hyperaktivita</b>	<p>2. Je roztěkaný/á, nevydrží v klidu.</p> <p>10. Je neposedný/á, pořád se vrtí.</p> <p>15. Snadno se dá vyrušit. Špatně se soustředí.</p> <p>21. Přemýšlí, než něco udělá. <i>(rekódováno)</i></p> <p>25. Vytrvá u úkolu do konce, má dobrou pozornost. <i>(rekódováno)</i></p>	<p>2. Jsi roztěkaný/á, nevydržíš v klidu.</p> <p>10. Jsi neposedný/á, pořád se vrtíš.</p> <p>15. Jsi roztržitý/á. Tvé soustředění kolísá.</p> <p>21. Než něco uděláš, promyslíš si to. <i>(rekódováno)</i></p> <p>25. Soustředíš se na úkoly až do konce, máš dobrou pozornost. <i>(rekódováno)</i></p>

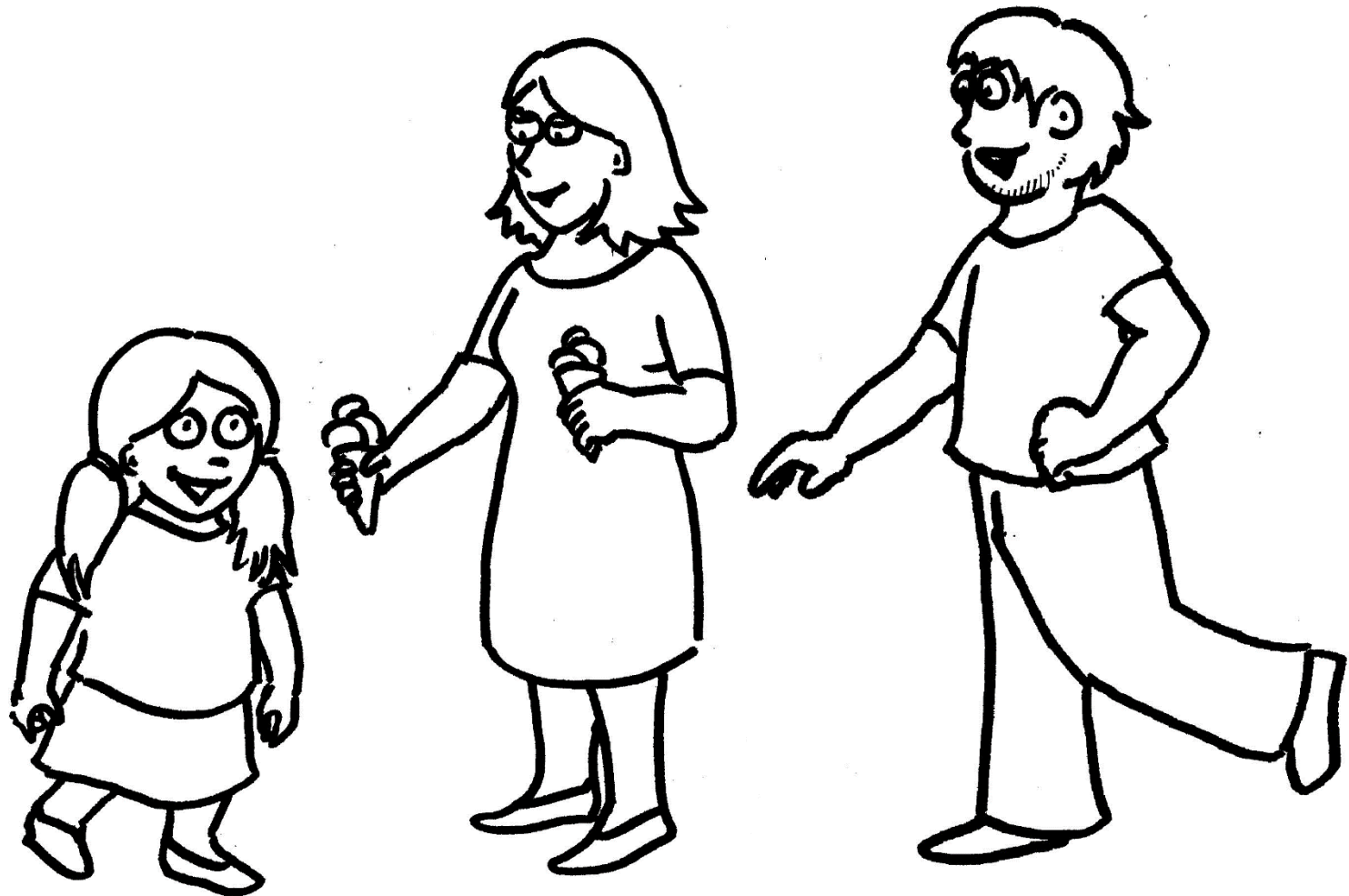
9. Příloha č. 9: Obrázek zobrazující konflikt rodičů a přihlížející dítě (verze pro chlapce a pro dívky)





10. Příloha č. 10: Obrázek zobrazující dobrý konec rodičovského konfliktu pro debriefing (verze pro chlapce a pro dívky)







## 11. Příloha č. 11: Scénář k rozhovoru o obrázku

*Ted' ti ukážu takový obrázek, o kterém si spolu budeme povídat.* Dáme dítěti obrázek hádajících se rodičů a necháme ho se chvíli podívat.

### 1) *Co vidíš na tomto obrázku?*

Pokud dítě jen pojmenuje postavy, tak se doptat *A co se tam děje?*

*Jak se asi cítí ten chlapec/ta holčička?*

### 2) *Představ si, že ta hádka skončila. Co se bude dít dál?*

Pokud dítě bude mluvit o delší budoucnosti, tak upřesnit čas *Co se bude dít třeba za 10 minut, za hodinu?*

*A co bude dělat ten chlapec/ta holčička?*

*Udělají rodiče něco nebo řeknou něco tomu chlapčkovi/té holčičce?*

*Co by potřeboval ten chlapec/ potřebovala ta holčička, aby rodiče udělali?*

### 3) *Ted' si představ, že by se něco podobného stalo u vás doma, vypadalo by to stejně nebo by bylo něco jinak?*

*Jak jinak? Zkus mi o tom říct víc.*